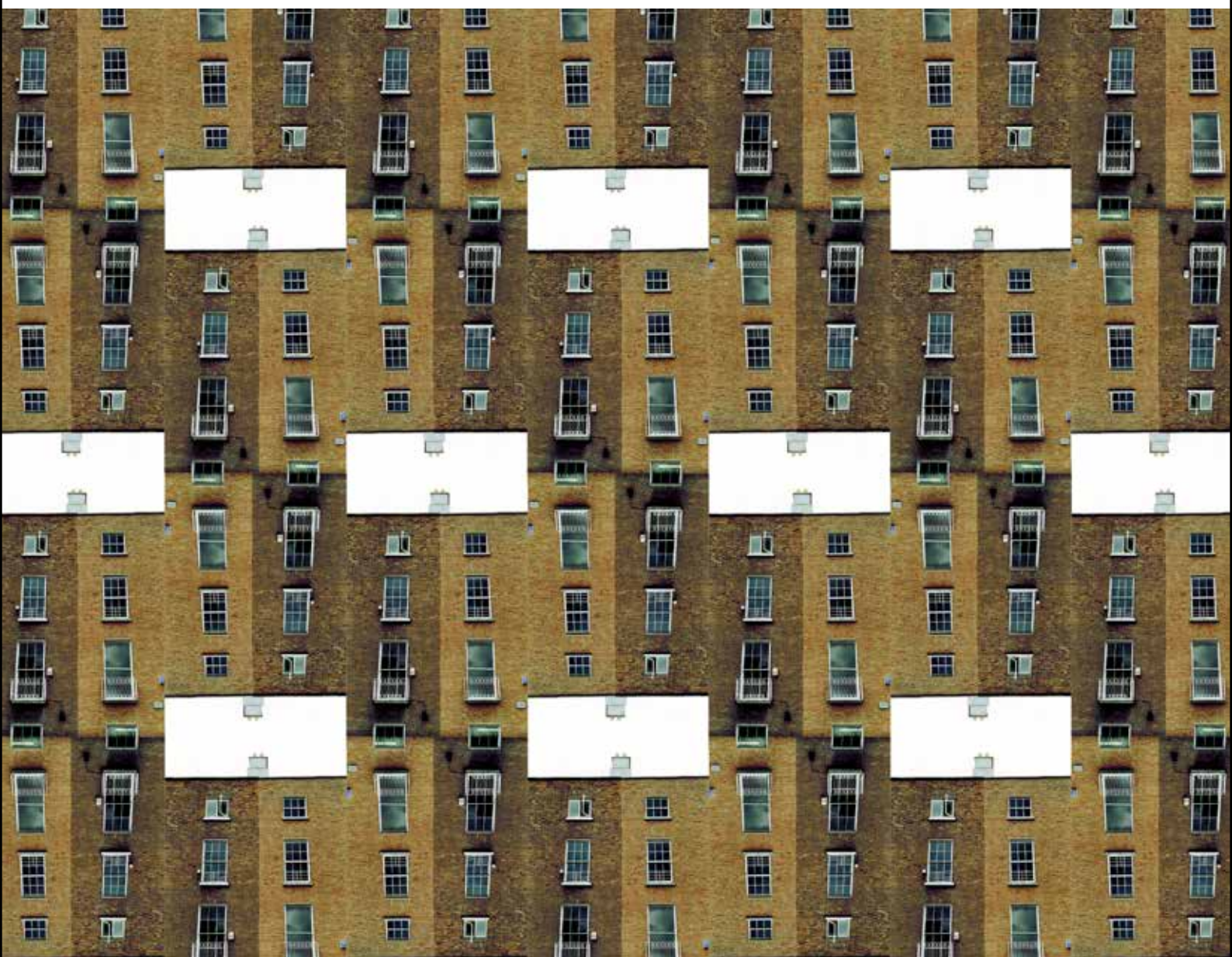

kultur revista interdisciplinària sobre la cultura de la ciutat

Vol. I, núm. 1, any 2014

GOVERNANÇA DE LA CIUTAT I DRETS CULTURALS

peu
Seminari Garbell

UNIVERSITAT
JAUME I

kult-ur es una revista semestral promoguda pel Seminari Garbell, del Programa d'Extensió Universitària de la UJI, que edita un volum a l'any dividit en dos números. Els treballs publicats, que apliquen la revisió cega per parells, s'orienten fonamentalment al progrés de la ciència en els àmbits de la cultura, l'educació i el desenvolupament local, i atorguen preferència a la difusió de resultats de recerca originals. *kult-ur* admet contribucions d'experts i investigadors de tot el món i promou l'intercanvi de plantejaments, la reflexió i la comunicació en els seus tres eixos d'estudi abans referits.

Consell editorial:

Paco Marco (director) – Albert López Monfort – Joan A. Traver Martí

Comité científic:

Jordi Adell Segura (Universitat Jaume I) – Tomás Alberich Nistal (Universidad de Jaén) – Roser Beneito-Montagut (Cardiff University School of Social Sciences) – Artur Aparici Castillo (Universitat Jaume I) – Luís Alfonso Camarero Rioja (UNED) – Ronnie Casella (SUNY Cortland, EEUU) – Romà de la Calle (Universitat de València) – Yamile Deriche (ISA Universidad de las Artes, Cuba) – Dieter Eissel (Justus Liebig Universität, Giessen) – Abdullahi Osman El-Tom (Maynooth University, Ireland) – Miguel Angel Essomba (Universidad Autónoma de Barcelona) – Maria Lozano Estivalis (Univesitat Jaume I) – Odet Moliner García (Universitat Jaume I) – Lidón Moliner Miravet (Univesitat Jaume I) – Ramón Monfort Salvador (Arquitecte) – Teresa de Jesús Negrete Arteaga (UPN Ajusco, México DF) – Procopis Papastratis (Panteion University, Atenas) – Ana Alicia Peña López (Universidad Nacional Autónoma de México) – Pau Rausell Köster (Universitat de València) – Suzanne Reed (Community Developer, EEUU) – Auxiliadora Sales Ciges (Univesitat Jaume I) – Silvia Rut Satulovsky (Universidad de Buenos Aires) – Joan Subirats Humet (Universitat Autònoma de Barcelona) – Enrique Villalva Pérez (Universidad Carlos III de Madrid)

Equip d'edició digital:

Ángel Gil Cheza – Rafael Miralles Lucena – Lluïsa Ros Bouché – Enrique Salom Marco

Secretaria i administració:

SASC – PEU – Universitat Jaume I

Traduccions i correccions:

Servei de Llengües i Terminologia – Universitat Jaume I

© Del text: els autors i autores, 2014.

© De la fotografia de coberta: Paco Marco, 1996.

© De la present edició: Publicacions de la Universitat Jaume I, 2014.

Servei de Comunicació i Publicacions – Universitat Jaume I
Edifici de Rectorat i Serveis Centrals. Planta 0.
Campus del Riu Sec. 12071 - Castelló de la Plana
Tel.: +34 964728821 - 8819. Fax: +34 964728832
Adreça electrònica: publicacions@uji.es

ISSN: 2386-5458

DOI número revista: <http://dx.doi.org/10.6035/Kult-ur.2014.1.1>

DOI revista: <http://dx.doi.org/10.6035/Kult-ur>

<http://www.e-revistes.uji.es/index.php/kult-ur>

Blog: <http://kultur.peu-uji.es/index.php/es/>

kultur

revista interdisciplinària sobre la cultura de la ciutat

Vol. I, núm. 1, any 2014

GOVERNANÇA DE LA CIUTAT I DRETS CULTURALS

peu
Seminari Garbell

UNIVERSITAT
JAUME·I

Vol. I, núm. 1, any 2014

GOVERNANÇA DE LA CIUTAT I DRETS CULTURALS

acròpoli

<i>Presentació institucional</i> , Wenceslao Rambla Zaragoza	9
<i>Editorial</i>	13

àgora

<i>Vol. 1. N° 1. Governança de la ciutat i drets culturals</i> , Jordi Pascual	35
<i>Les droits culturels dans la grammaire du développement</i> , Patrice Meyer-Bisch	47
<i>Quelle gouvernance pour la culture et le secteur culturel?</i> , Raymond Weber	69
<i>Cultura, políticas públicas y bienes comunes: hacia unas políticas de lo cultural</i> , Nicolás Barbieri	101
<i>Valuing Culture in the Global City</i> , John Holden	121
<i>Repensant la governança de la creativitat a les ciutats</i> , Montserrat Pareja Eastaway	135
<i>Understanding Cultural Diversity Policymaking by Exploring its Tools at the Urban Level</i> , Davide Ponzini	151
<i>Cultural Governance in Sustainable Cities</i> , Nancy Duxbury	165
<i>Literature Review on Cultural Governance and Cities</i> , Jordi Baltà, Vesna Čopič & Andrej Srakar	183

extramurs

<i>Missions interculturals: una experiència de desenvolupament comunitari a les comarques de Castelló</i> , Nati Alcañiz, Tomás Segarra i Eugeni Trilles	203
<i>Aprendre a la ciutat a través de la deriva</i> , M. Mar Estrela Cerveró i Jaume Martínez Bonafé	215

biblos

<i>Redes, no-lugares, naturaleza</i> , Enrique Salom	225
<i>El emperador está desnudo</i> , Paco Marco	233

acròpoli

PRESENTACIÓ INSTITUCIONAL

PRESENTACIÓN INSTITUCIONAL

Encara que des de fa algun temps el projecte denominat *kult-ur*, substanciat ara en la revista i blog del mateix nom, ha anat prenent cos després d'una minuciosa planificació, el fet és que apareix davant dels seus possibles lectors amb l'entrada del nou equip de direcció de la Universitat Jaume I després de les eleccions del passat 20 de maig.

La revista interdisciplinària *kult-ur*, que suposa un repte per als seus impulsors i col·laboradors, troba el seu nucli al Servei d'Activitats Socioculturals d'aquesta Universitat a través del Programa d'Extensió Universitària (PEU).

Quasi a mitjan segona dècada del segle XXI en què ens trobem, pareix evident la necessitat —una vegada les fronteres entre ciutat i poble quasi s'han diluït— de tornar a pensar el sentit del que suposa tant «poble» com «ciutat», i potser rein-

Aunque desde hace algún tiempo el proyecto denominado *kult-ur*, sustanciado ahora en la revista y blog del mismo nombre, ha ido tomando cuerpo tras una minuciosa planificación, el hecho es que aparece ante sus posibles lectores con la entrada del nuevo equipo de dirección de la Universitat Jaume I después de las elecciones del pasado 20 de mayo.

La revista interdisciplinaria *kult-ur*, que supone un reto para sus impulsores y colaboradores, se nuclea en torno del Servicio de Actividades Socioculturales de esta Universidad a través del Programa de Extensión Universitaria (PEU).

Casi a mediados de la segunda década del siglo XXI en que nos hallamos, parece evidente la necesidad —una vez las fronteras entre ciudad y pueblo casi se han diluido— de volver a pensar el sentido de lo que supone tanto «pueblo» como «ciu-

ventar aquesta última basant-nos en la dissolució de límits d'aquell per a, a continuació, reconsiderar l'estatut que a partir d'ara puguen tenir, comptant amb nous paràmetres i amb la reformulació d'altres ja existents. I per això mateix, conceptes com ara sostenibilitat, creativitat, cultura i democràcia, governança i participació, la sempiterna desitjada llibertat, etcètera, van a ser alguns dels ítems que, junt amb altres, sens dubte seran considerats en les argumentacions, intercanvi d'idees i debats que al llarg dels diversos números de la revista aniran eixint.

Inserits en els avatars que propicia la globalització, els aspectes negatius de la qual són no obstant això tinguts per alguns —els poderosos políticament, econòmicament i ideològicament— com la panacea dels nous temps, és així mateix evident que la mobilitat a què la ciutadania de les urbs i la població rural es veuen sotmeses fonamentalment per qüestions econòmiques —amb els subsegüents aspectes com la *in crescendo* deslocalització d'indústries i serveis—, sense oblidar tota la problemàtica de desplaçats i refugiats, també en augment com a conseqüència dels persistents conflictes existents, fa que el mapa dels punts calents que afecten

dad», y quizás reinventar esta última basándonos en la disolución de límites de aquél para, a continuación, reconsiderar el estatuto que a partir de ahora puedan tener, contando con nuevos parámetros y con la reformulación de otros ya existentes. De ahí que conceptos como sostenibilidad, creatividad, cultura y democracia, gobernanza y participación, la sempiterna deseada libertad, etcétera, vayan a ser algunos de los ítems que, junto a otros, sin duda serán considerados en las argumentaciones, intercambio de ideas y debates que a lo largo de los diversos números de la revista irán saliendo.

Insertos en los avatares que propicia la globalización, cuyos aspectos negativos son sin embargo tenidos por algunos —los poderosos política, económica e ideológicamente— como la panacea de los nuevos tiempos, es asimismo evidente que la movilidad a que la ciudadanía de las urbes y la población rural se ven sometidas fundamentalmente por cuestiones económicas —con los subsiguientes aspectos como la *in crescendo* deslocalización de industrias y servicios—, sin olvidar toda la problemática de desplazados y refugiados, también en aumento como consecuencia de

la problemàtica humana en el més extens sentit de la paraula, disten molt de ser aplacats en benefici real de les persones.

És per això que els promotors de *kult-ur* entenen que el binomi «increment de riquesa per a uns» – «exclusió del benestar econòmic i social per a altres» siga quelcom èticament i humanament inadmissible. I per tant estiguen disposats, des de la seua talaia crítica, a esmicolar analíticament tots els elements, processos i ressorts que intervenen en aquesta endiablada maquinària d'índole social, i presentar —des d'aquest estudi— algunes conclusions que conduïsquen en la mesura que siga possible a proposar determinades solucions que propicien la instauració d'un món més humà, solidari i just. Quelcom que necessita, com a punt o base de partida, la plena presa de consciència de la situació i apostar personalment per això per mitjà del compromís social.

Doncs bé, des de la tasca de construcció de l'ésser humà assagetada cap al món de la *Lebenswelt*, tenint en compte per descomptat la *Weltanschauung* com a conjunt d'opinions que conformen el concepte general del món que es té en una època i

los persistentes conflictos existentes, hace que el mapa de los puntos calientes que afectan a la problemática humana en el más extenso sentido de la palabra, disten mucho de ser aplacados en beneficio real de las personas.

Es por eso que los promotores de *kult-ur* entienden que el binomio «incremento de riqueza para unos» – «exclusión del bienestar económico y social para otros» sea algo ética y humanamente inadmissible. Y por ende estén dispuestos, desde su atalaya crítica, a desmenuzar analíticamente todos los elementos, procesos y resortes que intervienen en esta endiablada maquinaria de índole social, y presentar —desde ese estudio— algunas conclusiones que conduzcan en la medida de lo posible a proponer determinadas soluciones que propicien la instauración de un mundo más humano, solidario y justo. Algo para lo cual es necesario, como punto o base de partida, la plena toma de conciencia de la situación y el apostar personalmente por ello mediante el compromiso social.

Pues bien, desde la tarea de construcción del ser humano flechada hacia el mundo de la *Lebenswelt*, teniendo en cuenta por supuesto la

cultura, és des d'on d'alguna manera podem emplaçar la base epistemològica que s'ha de desenvolupar per mitjà d'aquest projecte.

Wenceslao Rambla Zaragoza

*Vicerector de Cultura,
Extensió Universitària
i Relacions Institucionals.*

UNIVERSITAT JAUME I

Weltanschauung como conjunto de opiniones que conforman el concepto general del mundo que se tiene en una época y cultura, es desde donde de alguna manera podemos emplaçar la base epistemológica a desarrollar mediante este proyecto.

Wenceslao Rambla Zaragoza

*Vicerrector de Cultura,
Extensión Universitaria
y Relaciones Institucionales.*

UNIVERSITAT JAUME I

EDITORIAL

Per què kult-ur?

Qui ha traçat la ratlla que separa allò rural —el camp— d'allò urbà —la ciutat—? Com? Per què? Per a què?

Jesús Ibáñez

Les fronteres entre ciutat, barri, urbanització i poble s'han diluït quasi per complet. Fins i tot hem inventat els «enllocs» (AUGÉ, Marc) en detriment dels llocs «de veritat»; tant la vida pública com la privada són hipermonitoritzades pels «grans germans» i per nosaltres mateixos; ja res no és sòlid,

¿Por qué kult-ur?

¿Quién ha trazado la raya que separa lo rural —el campo— de lo urbano —la ciudad—? ¿Cómo? ¿Por qué? ¿Para qué?

Jesús Ibáñez

Las fronteras entre ciudad, barrio, urbanización y pueblo se han diluido casi por completo. Incluso hemos inventado los «no lugares» (AUGÉ, Marc) en detrimento de los lugares «de verdad»; tanto la vida pública como la pri-

Why kult-ur?

Who has drawn the line that separates the rural – the countryside – from the urban – the city? How? Why? What for?

Jesús Ibáñez

The boundaries between city, neighbourhood, housing estate and village have almost faded away. We have even invented “non-places” (AUGÉ, Marc) to the detriment of “real” places; both public and private

discret, perfectament delimitat, estable i durador, sinó que la liquiditat de Bauman ha arribat a totes parts; fins temem —o desitgem— haver arribat a un temps de liquidació per tancament.

És, doncs, el moment de repensar el poble i reinventar la ciutat. Cal replantejar-se i respondre d'una altra manera a les preguntes que plantejava Jesús Ibáñez fa ja més de vint anys.

La mobilitat, una característica fonamental del nostre temps, impregna tots els espais habitats i habitables. El nomadisme reapareix com un tret que impregna una gran part de les nostres interaccions i vivències. Hem de prestar atenció i observar els efectes de la mobilitat en la cultura i la vida en els pobles i les ciutats.

vada están siendo hipermonitorizadas por parte de «grandes hermanos» y por nosotros mismos; ya nada es sólido, discreto, perfectamente delimitado, estable y duradero, sino que la liquidez de Bauman ha llegado a todas partes; hasta tememos —o deseamos— haber llegado a un tiempo de liquidación por cierre.

Es, por tanto, el momento de repensar el pueblo y reinventar la ciudad. Hay que replantearse y responder de otro modo a las preguntas que planteaba Jesús Ibáñez hace ya más de veinte años.

La movilidad, una característica fundamental de nuestros tiempos, impregna todos los espacios habitados y habitables. El nomadismo reaparece

life are now hyper-monitored by “big brothers” and by ourselves; nothing is solid, discreet, perfectly delimited, stable and long-lasting any more; rather, Bauman’s liquidity has reached every corner, to the point that we are afraid that the time to shut up shop has come – or perhaps we are hoping it has.

It is therefore timely to rethink the town/village and reinvent the city. The questions Jesús Ibáñez posed more than twenty years ago need to be revisited and answered.

Mobility, a central characteristic of our times, permeates every inhabited and habitable space. Nomadism has reappeared to impregnate a large part of

Ens cal construir noves maneres de mirar i formes diferents de reflexionar sobre el món en funció a la seua complexitat i interconnectivitat ecològica i oberta que ens possibilita de gestionar millor la incertesa (MORIN, Edgar).

Reivindicar la ciutat

Els promotors de *kult-ur* entenem que, entre altres explicacions, la globalització és el resultat de l'avanç de la tècnica al servei d'una entronització de l'intermediari —financer, transportista, mercadotècnic, etc.— i la culminació del capitalisme de consumisme i de casino. La globalització és la resultant

como un rasgo que impregna una gran parte de nuestras interacciones y vivencias. Hemos de prestar atención y observar los efectos de la movilidad en la cultura y la vida en los pueblos y las ciudades.

Necesitamos construir nuevas maneras de mirar y formas distintas de reflexionar sobre el mundo atendiendo a su complejidad e interconectividad ecológica y abierta que nos posibilite gestionar mejor la incertidumbre (MORIN, Edgar).

Reivindicar la ciudad

Los promotores de *kult-ur* entendemos que, entre otras explicaciones, la globalización es el resultado del avance de la técnica al servicio de una entro-

our interactions and experiences. We have to be alert to and observe the effects of mobility on the culture and life in towns, villages and cities.

We need to construct new ways of seeing and different ways of reflecting on the world, ways that heed its complexity and ecological, open interconnectivity which enable us to better manage uncertainty (MORIN, Edgar).

Reclaiming the city

At *kult-ur* we believe that globalisation can be explained as, among other things, the result of technological progress designed to glorify the interme-

d'una opció ideològica assumida per una determinada concepció del món que cerca l'increment extrem de la riquesa per part d'uns pocs insensibles i la reclusió en l'extrema pobresa i l'alienació de l'aclaparadora majoria de la població del planeta.

Aqueixa globalització ha destruït totes les estructures de contenció i moderació d'un sistema capitalista feroç, verbigràcia la política tal com la coneixíem. S'ha comprat la voluntat de la societat civil, que va delegar en partits polítics, sindicats i institucions manifestament corruptes —al servei d'interessos particulars de persones i corporacions, no dels comuns als quals havien de representar— i aquestes han estat substituïdes per clubs d'amos privats —llegiu-hi G7, G8, G20, Fons Monetari Internacional, Banc Mun-

nización del intermediario —financiero, transportista, mercadotécnico, etc.— y la culminación del capitalismo de consumismo y de casino. La globalización es la resultante de una opción ideológica asumida por una determinada concepción del mundo que persigue el incremento extremo de la riqueza por parte de unos pocos insensibles y la reclusión en la extrema pobreza y la alienación de la abrumadora mayoría de la población del planeta.

Esa globalización ha destruido todas las estructuras de contención y moderación de un sistema capitalista feroz; verbigracia, la política tal como la conocíamos. Se ha comprado la voluntad de la sociedad civil, que delegó en partidos políticos, sindicatos e instituciones manifiestamente corruptas —al

diary – whether in finance, transport, marketing, etc. – and the culmination of consumer and casino capitalism. Globalisation is the outcome of an ideological choice made within a particular conception of the world that pursues extreme increases in wealth for a heartless few, and the imprisonment in extreme poverty and alienation of the overwhelming majority of the world's population.

This globalisation has destroyed all the structures of containment and moderation of a ferocious capitalist system, such as politics as we once knew it. It has bought the will of civil society, which delegated to manifestly corrupt political parties, trade unions and institutions –at the bidding of private individual and corporate interests, not of the ordinary people they were sup-

dial, Davos...— en els quals només dues parts, els governs d'Alemanya i França (en el cas d'Europa), davant de la passivitat de la resta, regeixen el destí de 500 milions de ciutadans i ciutadanes europeus.

Els problemes es generen globalment, però es pateixen localment. A les ciutadanes i als ciutadans només ens queda la ciutat: el lloc on, de veritat, tots ens veiem les cares. Una ciutat entesa com a espai de convivència d'estranyos iguals, on és possible de reinventar aqueixa llibertat de viure entre estranyos/estrangers/nòmades. Cada vegada més estranyos i estrangers, però també més lliures.

servicio de intereses particulares de personas y corporaciones, no de los comunes a quienes debían representar— y éstas se han sustituido por clubes de amos privados —léase G7, G8, G20, Fondo Monetario Internacional, Banco Mundial, Davos...— en los que sólo dos partes, los gobiernos de Alemania y Francia (en el caso de Europa), ante la pasividad del resto, rigen el destino de 500 millones de ciudadanos y ciudadanas europeos.

Los problemas se generan globalmente, pero se sufren localmente. A las ciudadanas y ciudadanos sólo nos queda la ciudad: el lugar donde, de verdad, todos nos vemos las caras. Una ciudad entendida como espacio de convivencia de extraños iguales, donde es posible reinventar esa libertad de vivir

posed to represent – and they have been replaced by private owners' clubs – read G7, G8, G20, International Monetary Fund, World Bank, Davos, etc. – in which only two parties, the German and French governments (in the case of Europe), against the passivity of the rest, rule the fate of 500 million European citizens.

Problems are generated globally but suffered locally. As citizens, all we have left is the city: the place where we really see each others' faces. A city understood as a space where equal strangers live together, where the freedom to live among strangers/foreigners/nomads can be reinvented; more numerous strangers and foreigners, but also more free.

Aqueixa llibertat es fonamenta en la capacitat i el poder de regir les nostres pròpies vides, en el reconeixement en l'altre diferent i divers. Una llibertat pròpia de la humanitat que compartim. Una llibertat que entén les dificultats de l'heterogeneïtat com a oportunitats per al compromís i el canvi social.

La ciutat és un lloc que es regeix per la paraula. En la ciutat, els conflictes es resolen per apel·lació a l'ús arrelat del sentit compartit donat a allò que configura el nostre entorn: les tradicions i els costums, els mites i els ritus, l'ordenament jurídic. En suma: la cultura. Perquè la ciutat és el lloc de la conversació, de les conversacions. La ciutat —enfrent de «la selva»— només pot ser ordenada, codificada i codificable, recognos-

entre extraños/extranjeros/nómadas. Cada vez más extraños y extranjeros, pero también más libres.

Esa libertad se fundamenta en la capacidad y el poder de regir nuestras propias vidas, en el reconocimiento en el «otro», diferente y diverso. Una libertad propia de la humanidad que compartimos. Una libertad que entiende las dificultades de la heterogeneidad como oportunidades para el compromiso y el cambio social.

La ciudad es un lugar que se rige por la palabra. En la ciudad, los conflictos se resuelven por apelación al uso arraigado del sentido compartido dado a lo que configura nuestro entorno: las tradiciones y las costumbres, los mitos y

This freedom is grounded on the capacity and the power to govern our own lives, in the recognition of the different and diverse Other. A freedom pertaining to the humanity we share. A freedom that sees opportunities for social commitment and change in the difficulties of heterogeneity.

The city is a place governed by the word. In cities, conflicts are resolved by appealing to the deep-rooted use of shared meaning conferred by what makes up our environment: traditions and customs, myths and rituals, the legal system. In a nutshell: culture. Because the city is the place of conversations. The city – as opposed to the 'jungle' – can only be ordered, codified and codifiable, recognisable, interpretable and communicable by, with

cible, interpretable i comunicable per, amb, i entre els seus habitants. Necessitem aprendre a llegir la ciutat, entendre les conversacions que tenen lloc al seu si. En definitiva, tenim dret a formar part d'aquestes.

La cultura de viure

«La vida és la tasca de l'home en aquest món» (Hölderlin), i la cultura és el llenguatge en el qual s'articula aqueix viure la vida. La necessitat de conèixer i utilitzar aqueix llenguatge de manera subtil, precisa i creativa, personal i pròpia, de manera que ens permeta de reconèixer, imaginar i inventar, constitueix l'eix fonamental de la intencionalitat educativa que impregna la nostra mirada

los ritos, el ordenamiento jurídico. En suma: la cultura. Porque la ciudad es el lugar de la conversación, de las conversaciones. La ciudad —frente a «la selva»— sólo puede ser ordenada, codificada y codificable, reconocible, interpretable y comunicable por, con, y entre sus habitantes. Necesitamos aprender a leer la ciudad, entender las conversaciones que tienen lugar en su seno. En definitiva, tenemos derecho a formar parte de ellas.

La cultura de vivir

«La vida es la tarea del hombre en este mundo» (Hölderlin), y la cultura es el lenguaje en que se articula ese vivir la vida. La necesidad de conocer

and among its inhabitants. We need to learn to read the city, understand the conversations that take place in its heart. In sum, it is our right to form part of them.

The culture of living

Hölderlin wrote, “*Die Menschen finden sich in dieser Welt zum Leben*” (Man’s task in this world is to live), and culture is the language that articulates this living of life. The need to know and use this language subtly, precisely and creatively, personally and appropriately, in a way that allows us to recognise, imagine and invent, is the essential crux of the education-

i la nostra acció. Cal aprendre a viure —a viure bé— i a prendre les decisions de valor que concreten dialècticament aqueix «bé». Tot el que fem constitueix aqueixa cultura. Reflexionar sobre la cultura és, llavors, la nostra activitat principal. A partir de la reflexió sobre els diferents àmbits en els quals es concreta la manera d'organitzar-nos socialment, desenvolupem una cultura del viure que inclou el comú, el públic, el compartit. En aquests àmbits, urgeix revisar els vincles socials que generem i l'ús que fem dels mateixos, les formes de comunicació més adequades. En darrer terme, és inevitable qüestionar el mode de producció i el model social dominants que imposen, de manera dogmàtica i absoluta, insuportables i injustificables desigualtats i desequilibris de riquesa i benestar.

y usar ese lenguaje de manera sutil, precisa y creativa, personal y propia, de modo que nos permita reconocer, imaginar e inventar, constituye el eje fundamental de la intencionalidad educativa que impregna nuestra mirada y nuestra acción. Hay que aprender a vivir —a vivir bien— y a tomar las decisiones de valor que concreten dialécticamente ese «bien». Todo lo que hacemos constituye esa cultura. Reflexionar sobre la cultura es, por tanto, nuestra actividad principal. A partir de la reflexión sobre los diferentes ámbitos en que se concreta nuestra forma de organizarnos socialmente, desarrollamos una cultura del vivir que incluye lo común, lo público, lo compartido. En estos ámbitos, urge revisar los vínculos sociales que generamos y el uso que hacemos de ellos mismos, las formas de comunicación más adecuadas. En último término,

al purpose that permeates our vision and our action. We have to learn to live —to live well— and to take value decisions that dialectically specify what “well” is. This culture is formed by everything we do, so reflecting on culture is our main activity. By reflecting on the different spheres that determine the way we organise socially, we develop a culture of living that includes the ordinary, the public, the shared. Within these spheres, we must review the social bonds we generate and the use we make of them, the most appropriate ways of communicating. In the final instance, we will inevitably question the prevailing social model and means of production that dogmatically and absolutely impose intolerable and unjustifiable inequalities of wealth and welfare.

Què és *kult-ur*?

Com vivim i com volem viure en societat? Com actuem en els nostres contextos socials immediats? A aquestes qüestions pretén respondre *kult-ur*, una publicació periòdica i un blog plural, transversal i interdisciplinari que invita a debatre en un sentit ampli com els éssers humans pensem la ciutat. Però als qui fem *kult-ur* també ens interessa transformar l'espai urbà (no sols físic) existent i construir aqueixa ciutat desitjable, allunyada de quimeres absurdes, una ciutat utòpica pendent d'imaginar i d'edificar, una ciutat que reclama la participació de múltiples agents.

es inevitable cuestionar el modo de producción y el modelo social dominantes que imponen, de manera dogmática y absoluta, insoportables e injustificables desigualdades y desequilibrios de riqueza y bienestar.

¿Qué es *kult-ur*?

¿Cómo vivimos y cómo queremos vivir en sociedad? ¿Cómo actuamos en nuestros contextos sociales inmediatos? A estas cuestiones pretende responder *kult-ur*, una publicación periódica y un blog plural, transversal e interdisciplinar que invita a debatir en un sentido amplio cómo los seres humanos pensamos la ciudad. Pero a quienes hacemos *kult-ur* tam-

What is *kult-ur*?

How do we live and how do we want to live in society? How do we act in our immediate social contexts? *kult-ur*, a journal and a plural, transversal and interdisciplinary blog that invites broad debate on how we think about the city, sets out to answer these questions. But those of us working to produce *kult-ur* also want to transform the existing urban space (not only physical) and construct a city that is desirable, far removed from absurd illusions, a utopian city waiting to be imagined and constructed, a city that demands the participation of multiple agents.

kult-ur es constitueix com un espai acadèmic multidisciplinari d'investigació i d'assaig que s'acosta a la complexitat de tot allò que s'ha relacionat amb els modes de viure en la ciutat però que presta una atenció especial a les modalitats emergents, a les noves formes de convivència i a les conversacions de qualsevol tipus que es generen al seu si. Al capdavant, *kult-ur* pretén ser un àmbit obert on reunir consideracions diverses sobre les cultures de la ciutat: des de l'articulació territorial fins a les activitats econòmiques, socials, polítiques —públiques i privades—, la governança i el desenvolupament local, la participació ciutadana, els canvis en els models socials i econòmics, les dinàmiques d'exclusió/inclusió en tots els àmbits, la redistribució de béns i recursos, l'accés a la salut, a l'educació, al treball i al gaudi de la vida, etc.

bién nos interesa transformar el espacio urbano (no sólo físico) existente y construir esa ciudad deseable, alejada de quimeras absurdas, una ciudad utópica pendiente de imaginar y de edificar, una ciudad que reclama la participación de múltiples agentes.

kult-ur se constituye como un espacio académico multidisciplinar de investigación y ensayo que se aproxima a la complejidad de todo lo relacionado con los modos de vivir en la ciudad pero que presta una atención especial a sus modalidades emergentes, a las nuevas formas de convivencia y a las conversaciones de todo tipo que se generan en su seno. En suma, *kult-ur* pretende ser un ámbito abierto donde reunir consideraciones diversas sobre

kult-ur is conceived as a multidisciplinary academic space for research and experiment that broaches the complexity of everything related to ways of living in the city, but that pays particular attention to emerging formats, to new ways of sharing space and to the infinite variety of conversations that arise at its heart. In sum, *kult-ur* offers a blank page where a wide range of perspectives on city cultures can come together: from the structure of the territory to economic, social, political activities – public and private –, governance and local development, citizen participation, changes in social and economic models, dynamics of exclusion/inclusion in every sphere, redistribution of goods and resources, access to health, education, work and enjoyment of life, etc.

kult-ur blog està vinculat a *kult-ur* «Revista interdisciplinària de cultura de la ciutat» amb la funció de:

1. Ser un espai de reflexió i de debat (*blog*) sobre els continguts de la revista.
2. Atendre les temàtiques que, per ser d'actualitat o d'interès conjunturals no s'ajusten a la periodicitat i protocol acadèmic de la revista, i complementar-la (*Al carrer*).
3. Com a conseqüència de tot l'anterior, generar nous temes a concretar en edicions futures de la revista.

las culturas de la ciudad: desde la articulación territorial hasta las actividades económicas, sociales, políticas —públicas y privadas—, la gobernanza y el desarrollo local, la participación ciudadana, los cambios en los modelos sociales y económicos, las dinámicas de exclusión/inclusión en todos los ámbitos, la redistribución de bienes y recursos, el acceso a la salud, a la educación, al trabajo y al disfrute de la vida, etc.

kult-ur blog está vinculado a *kult-ur* «Revista interdisciplinària de cultura de la ciutat» con la función de:

1. Ser un espacio de reflexión y debate (*blog*) sobre los contenidos de la revista.

kult-ur blog is linked to *kult-ur* “Revista interdisciplinaria de cultura de la ciudad” and has the following functions:

1. To offer a space for reflection and debate (*blog*) on the journal's content.
2. To address topics that, for reasons of immediacy or pressing interest, fall outside the journal's publication schedule or academic protocols, thus complementing the journal (*In the street*).
3. As a result of the above, to engender new topics for further analysis in future editions of the journal.

4. Servir de plataforma d'informació i via d'accés a altres fonts d'informació i de debat sobre les diferents àrees que constitueixen la cultura de la ciutat (*360°*).
5. Estimular el desenvolupament i la capacitat de participació de la societat civil en la definició i gestió de tots els àmbits que afecten la convivència a les nostres comunitats.
6. Contribuir a l'elaboració de propostes d'acció que possibiliten una major i més eficaç exigència de responsabilitat política de les institucions públiques i dels gestors de les mateixes (*Acció*).

2. Atender las temáticas que, por ser de actualidad o interés coyunturales, no se ajustan a la periodicidad y protocolo académico de la revista, complementándola (*En la calle*).
3. Como consecuencia de todo lo anterior, generar nuevos temas, a concretar en ediciones futuras de la revista.
4. Servir de plataforma de información y vía de acceso a otras fuentes de información y debate sobre las diferentes áreas que constituyen la cultura de la ciudad (*360°*).

4. To act as an information platform and access route to other sources of information and debate on different areas of city culture (*360°*).
5. To stimulate the development and capacity of civil society to participate in defining and managing every sphere that affects how our communities live together.
6. To contribute in drawing up proposals for action that lead to better and more efficient ways of demanding political accountability/responsibility from our public institutions and their managers (*Action*).

Sobre el nom de la revista

kult-ur, amb el subtítol «*Revista interdisciplinària sobre la cultura de la ciutat*» (en català), i **kult-ur blog** arranquen de les dues paraules clau que defineixen el projecte «la cultura de la ciutat» i que deriven de dos fragments d'ambdós: «cult» i «ur» (llegida aquesta com a nom propi de la primera ciutat coneguda de l'antiga Mesopotàmia). La introducció d'un guió ens obliga a reconèixer que es tracta de dues paraules. En descompondre la primera i substituir la «c» per la «k» forcem un gir de la primera acceptació a l'ús de «cultur (a)» que ens permet unir sorpresa; exclusivitat i originalitat; proximitat, identificació i reconeixement; internacionalitat; valora-

5. Estimular el desarrollo y la capacidad de participación de la sociedad civil en la definición y gestión de todos los ámbitos que afectan a la convivencia en nuestras comunidades.
6. Contribuir a la elaboración de propuestas de acción que posibiliten una mayor y más eficaz exigencia de responsabilidad política de las instituciones públicas y sus gestores (*Acción*).

Sobre el nombre de la revista

kult-ur, con su subtítulo «*Revista interdisciplinària sobre la cultura de la ciutat*» (en catalán), y **kult-ur blog** arrancan de las dos palabras clave que defi-

On the name of the journal

kult-ur, with its sub-heading, “*Revista interdisciplinària sobre la cultura de la ciutat*” (in Catalan; in English, interdisciplinary journal on city culture), and **kult-ur blog** come from the two key words that define the “city culture” project and that derive from two fragments of them: “cult” and “ur” (the latter being the name of the first known city in ancient Mesopotamia). The hyphen makes it clear that we are dealing with two words. By breaking down the first word and changing the *c* to *k* we force a rethink of the initially accepted use of “culture” that combines surprise; exclusivity and originality; proximity, identification and recognition; internationality; appreciation of

ció del passat històric i projecció de futur; reconeixement de la complexitat i valoració de la construcció de coneixement des de mirades diferents; i compromís intel·lectual i, evidentment, polític.

L'artista plàstica i dissenyadora gràfica Rossana Zaera, partint del marc conceptual de la nostra proposta, va viatjar a l'antiga Mesopotàmia per a obrir tres camins diferents en el seu procés creatiu:

En les meues lectures vaig descobrir que els sumeris creien que les muntanyes eren els domicilis dels déus, i per això construïen els seus temples sobre monticles naturals. Aquestes construccions religioses

nen el proyecto «la cultura de la ciudad» y que derivan de dos fragmentos de ambas: «cult» y «ur» (leída ésta como nombre propio de la primera ciudad conocida de la antigua Mesopotamia). La introducción de un guión nos obliga a reconocer que se trata de dos palabras. Al descomponer la primera y sustituir la «c» por la «k» forzamos un giro de la primera acepción al uso de «cultur (a)» que nos permite aunar sorpresa; exclusividad y originalidad; proximidad, identificación y reconocimiento; internacionalidad; valoración del pasado histórico y proyección de futuro; reconocimiento de la complejidad y valoración de la construcción de conocimiento desde miradas diferentes; y compromiso intelectual y, claro está, político.

past history and a view to the future; recognition of the complexity and value of constructing knowledge from different viewpoints; and intellectual – and of course political – commitment.

When the artist and graphic designer Rossana Zaera was presented with the conceptual framework of our proposal, she journeyed back to ancient Mesopotamia, and her creative process opened up in three different directions:

Reading up on the subject, I discovered that the Sumerians believed the mountains were the dwellings of the gods, and that is why they built their temples on natural rises. These religious constructions

van evolucionar fins a un nou concepte: el ziggurat, que ja no s'alçava com a monument a la immortalitat com en l'antic Egipte, sinó que responia a altres funcions i necessitats de la vida quotidiana.

*Aquest primer ziggurat, de planta rectangular, es va construir a la ciutat d'Ur, la qual cosa va donar peu als meus primers esbossos, basats en la forma i l'estructura. (Veure **Imatge 1**)*

El segon camí em va fer retrocedir al principi: «La muntanya del temple és la representació cultural de la muntanya primordial, la que va existir des del principi de la creació» (Vázquez Hoys).

La artista plàstica y diseñadora gráfica Rossana Zaera, partiendo del marco conceptual de nuestra propuesta, viajó a la antigua Mesopotamia abriendo tres caminos diferentes en su proceso creativo:

En mis lecturas descubrí que los sumerios creían que las montañas eran las moradas de los dioses, y por eso construían sus templos sobre montículos naturales. Estas construcciones religiosas evolucionaron hasta un nuevo concepto: el ziggurat, que ya no se levantaba como monumento a la inmortalidad como en el antiguo Egipto, sino que respondía a otras funciones y necesidades de la vida cotidiana.

evolved into a new concept: the Ziggurat, which were no longer erected as a monument to immortality as in ancient Egypt, but rather responded to other functions and needs of daily life.

*This first Ziggurat, with a rectangular floor plan, was built in the city of Ur, and its shape and structure led me to my first sketches. (See **Image 1**)*

The second direction took me back to the beginning: “The temple mountain is the cultural representation of the primordial mountain, that which has existed since the beginning of creation” (Vázquez Hoys)

*Gràfica, i conceptualment, em va parèixer interessant superposar l'esquema de la planta del zigurat, representació de la ciutat, sobre una senzilla imatge de la muntanya, representació d'aqueix poble on encara es vivia en comunitat. En la imatge obtinguda es desdibuixaven els límits entre el rural i l'urbà. (Veure **Imatge 2**)*

*El tercer camí va ser un canvi de perspectiva: en compte de cap a la terra, cap a la muntanya, senzillament vaig alçar la mirada cap al cel, ja que el zigurat a més de «la muntanya primordial», també era el centre neuràlgic: el pont entre el cel i la terra. (Veure **Imatge 3**)*

*Este primer zigurat, de planta rectangular, se construyó en la ciudad de Ur, lo que dio pie a mis primeros bocetos, basados en su forma y estructura. (Véase **Imagen 1**)*

El segundo camino me hizo retroceder al principio: «La montaña del templo es la representación cultural de la montaña primordial, la que existió desde el principio de la creación» (Vázquez Hoys).

Gráfica, y conceptualmente, me pareció interesante superponer el esquema de la planta del zigurat, representación de la ciudad, sobre una sencilla imagen de la montaña, representación de aquel pueblo donde todavía se vivía en comunidad. En la imagen obtenida se desdibujaban los límites

*I thought it would be interesting, both graphically and conceptually, to superimpose the outline of the Ziggurat floor plan, representing the city, onto a simple image of the mountain, representing the town where people still lived in a spirit of community. In the resulting image, the boundaries between rural and urban were blurred. (See **Image 2**)*

*The third direction was a change of perspective: instead of looking at the ground, at the mountain, I simply lifted my gaze skyward, since as well as “the primordial mountain”, the Ziggurat was also the nerve centre: the bridge between sky and earth. (See **Image 3**)*

*Finalment, una vegada trobat el símbol, va començar la cerca de la tipografia que millor se li adequara. El resultat va ser aquesta marca: (Veure **Imatge 4**)*

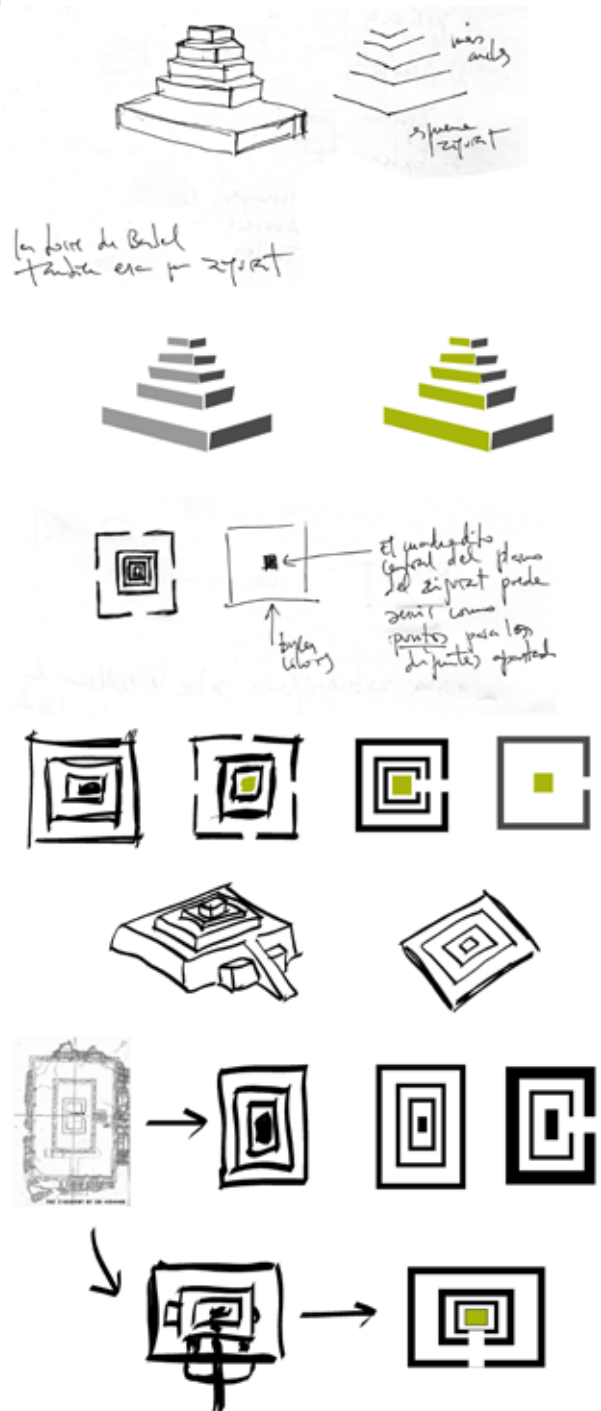
El treball gràfic realitzat per Rossana Zaera ens ha paregut excel·lent, i l'amplitud de significat de nom i grafisme, a més del recurs a una tipografia distinta facilita reconèixer a «ur» com

*entre lo rural y lo urbano. (Véase **Imagen 2**)*

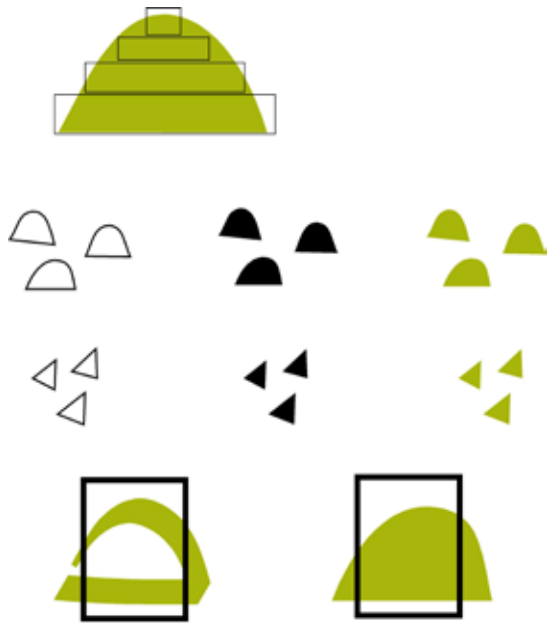
*El tercer camino fue un cambio de perspectiva: en lugar de hacia la tierra, hacia la montaña, sencillamente levanté la mirada hacia el cielo, puesto que el zigurat además de «la montaña primordial», también era el centro neurálgico: el puente entre el cielo y la tierra. (Véase **Imagen 3**)*

*Finally, once I had found the symbol, I searched for the typography that would suit it best. The result was this frame: (See **Image 4**)*

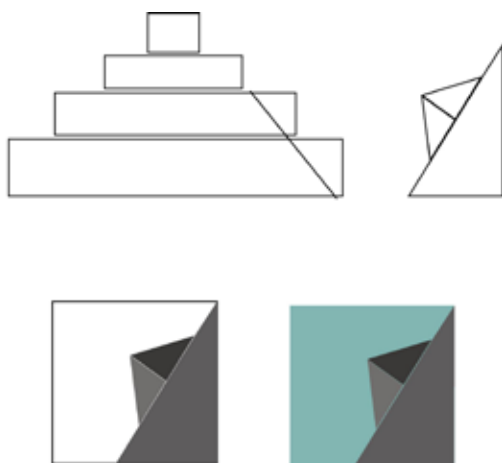
Rossana Zaera's excellent graphic work, and the depth of meaning in the name and the design, together with her use of a different typography, sets 'ur' apart as a separate, rec-

Imatge 1 / Imagen 1 / Image 1

Imatge 2 / Imagen 2 / Image 2

Imatge 3 / Imagen 3 / Image 3

una paraula separada; «ur» implica un sentit de fundació, i l'escorç en contrapicat d'un vèrtex de zigurat amb el cel de fons, afegeix una mirada àmplia i ambiciosa des de la construcció humana cap al món i reforça encara més el sentit que volem donar a *kult-ur*.

Finalmente, una vez encontrado el símbolo, comenzó la búsqueda de la tipografía que mejor se le adecuara. El resultado fue esta marca: (Véase Imagen 4)

El trabajo gráfico realizado por Rossana Zaera nos ha parecido excelente, y la amplitud de significado de nombre y grafismo, además del recurso a una tipografía distinta facilita re-

ognisable word; 'ur' implies a sense of foundation, and the low angle foreshortening one apex of the zigurat against the sky adds a broad, ambitious view from the human construction out to the world, emphasising still further the meaning we want to give to *kult-ur*.

Qui edita la revista?

kult-ur «Revista interdisciplinària sobre la cultura de la ciutat» i *kult-ur blog* són publicacions digitals del Servei d'Activitats Socioculturals (SASC) —a través del Programa d'Extensió Universitària (PEU)— de la Universitat Jaume I de Castelló, Espanya.

Castelló de la Plana, juliol de 2014.

conocer a «ur» como una palabra separada; «ur» implica un sentido de fundación, y el escorzo en contrapicado de un vértice de zigurat con el cielo de fondo, añade una mirada amplia y ambiciosa desde la construcción humana hacia el mundo reforzando todavía más el sentido que queremos dar a *kult-ur*.

¿Quién edita la revista?

kult-ur «Revista interdisciplinària sobre la cultura de la ciutat» y *kult-ur blog* son publicaciones digitales del Servicio de Actividades Socioculturales (SASC) —a través del Programa de Extensión Universitaria (PEU)— de la Universitat Jaume I de Castelló de la Plana, España.

Castelló de la Plana, julio de 2014.

Who edits the journal?

kult-ur: revista interdisciplinària sobre la cultura de la ciutat and *kult-ur blog* are digital publications from the Socio-cultural Activities Service (SASC) —through the University Extension Programme (PEU)— of the Universitat Jaume I de Castelló de la Plana, Spain.

Castelló, July, 2014.

kultur

kultur

Imatge 4 / Imagen 4 / Image 4

àgora

Coord. Jordi Pascual

VOL. 1. N° 1.
GOVERNANÇA DE LA CIUTAT I DRETS CULTURALS
GOBERNANZA DE LA CIUDAD Y DERECHOS CULTURALES
GOVERNMENT OF THE CITY AND CULTURAL RIGHTS

Coord. **Jordi Pascual**, Universitat Oberta de Catalunya

Introducció

Les ciutats són espais d'oportunitats, de conflicte i de debat. A les ciutats es generen les idees i les propostes de transformació de la nostra societat. La cultura és una dimensió fonamental de la nostra societat. Analitzar aquesta dimensió amb rigor és imprescindible per transformar el món, per fer-lo més just i més lliure, és a dir, un món que permeti a cada persona escollir la vida que vulgui tenir.

Introducción

Las ciudades son espacios de oportunidades, de conflicto y de debate. En las ciudades se generan las ideas y las propuestas de transformación de nuestra sociedad. La cultura es una dimensión fundamental de nuestra sociedad. Analizar esta dimensión con rigor es imprescindible para transformar el mundo, para hacerlo más justo y más libre, es decir, un mundo que permita a cada persona escoger la vida que quiera tener.

Introduction

Cities are spaces of opportunities, conflict and debate. The ideas and proposals for transforming our society are spawned in cities. Culture is a fundamental dimension of our society, and rigorous analysis of this dimension is crucial to transform our world to make it a fairer, freer place; a world that allows each person to choose the life they want to lead.

El debat sobre el paper de la cultura en la societat es basa en la reflexió sobre allò que és sensible, sobre la matèria dels nostres imaginaris, sobre els relats que ens permeten explicar-nos com a persones a la recerca de la llibertat. El debat sobre la cultura relaciona conceptes com identitat, diversitat, creativitat, memòria o coneixement crític (els valors intrínsecs de la cultura) amb els reptes de transformació de les ciutats, com la participació ciutadana, la governança o la sostenibilitat. A aquest debat totes i tots hi estem convidats. No pot ser que aquest sigui només un debat d'experts acadèmics, ni d'institucions, ni de professionals... Aquest és un debat de la ciutadania, i l'enorme responsabilitat dels qui dediquen temps a la cultura és fer que aquest debat sigui, efectivament, un debat de la ciutadania.

El debate sobre el papel de la cultura en la sociedad se basa en la reflexión sobre lo que es sensible, sobre la materia de nuestros imaginarios, sobre los relatos que nos permiten explicarnos como personas en busca de la libertad. El debate sobre la cultura relaciona conceptos como identidad, diversidad, creatividad, memoria o conocimiento crítico (los valores intrínsecos de la cultura) con los retos de transformación de las ciudades, como la participación ciudadana, la gobernanza o la sostenibilidad. A este debate todas y todos estamos invitados. No es posible que éste sea sólo un debate de expertos académicos, ni de instituciones, ni de profesionales... Éste es un debate de la ciudadanía, y la enorme responsabilidad de quienes dedican tiempo a la cultura es hacer que este debate sea, efectivamente, un debate de la ciudadanía.

The debate on the role of culture in society is based on reflections about what is sensitive, about the content of our imaginations, about the stories that let us explain ourselves as individuals in pursuit of freedom. The culture debate links concepts like identity, diversity, creativity, memory or critical knowledge (the intrinsic values of culture) with the challenges of transforming cities, like citizen participation, governance or sustainability. All of us are invited to take part in this debate. It can not only be a debate among academic experts, institutions or professionals. This is a debate for all citizens, and the huge responsibility of those who devote their time to culture is to ensure that this debate really is a debate among citizens.

Aquest número de *kult-ur* vol ser una contribució a aquest debat. Hi trobareu un repàs exhaustiu a la línia que relaciona els drets, la política, la governança i el desenvolupament a les ciutats.

Obre aquest número el professor **Patrice Meyer-Bisch**, un dels millors experts mundials en la relació entre els drets humans i la cultura, i impulsor de la declaració de Friburg sobre els drets culturals. El professor Meyer-Bisch exposa amb claredat que qualsevol procés de desenvolupament s'ha de basar en els drets humans, i assenyala la importància d'esmentar, en primer lloc, i sense complexos, els drets culturals (que comporten alfabetització, creativitat, coneixement crític, sentit del lloc, empatia, confiança, risc, respecte i

Este número de *kult-ur* quiere ser una contribución a este debate. En él hallarán un repaso exhaustivo a la línea que relaciona los derechos, la política, la gobernanza y el desarrollo en las ciudades.

Abre este número el profesor **Patrice Meyer-Bisch**, uno de los mejores expertos mundiales en la relación entre los derechos humanos y la cultura, e impulsor de la declaración de Friburgo sobre los derechos culturales. El profesor Meyer-Bisch expone con claridad que cualquier proceso de desarrollo se debe basar en los derechos humanos, y señala la importancia de mencionar, en primer lugar, y sin complejos, los derechos culturales (que conllevan alfabetización, creatividad, conocimiento crítico, sentido del lu-

This issue of *kult-ur* aims to contribute to this debate. Here you will find an exhaustive review covering questions related to rights, politics, governance and development in cities.

The opening article is by Professor **Patrice Meyer-Bisch**, one of the world's leading experts in the relationship between human rights and culture, and instigator of the Fribourg declaration on cultural rights. Professor Meyer-Bisch argues that any development process must be grounded on human rights, and stresses that first of all, and with no reservations, cultural rights (which include literacy, creativity, critical knowledge, sense of place, empathy, trust, risk, respect and recognition) need to be men-

reconeixement). Aquests elements han de ser mobilitzats abans que cap altre element del sistema, perquè són a la base que permet la seva comprensió (i la seva transformació). Tot seguit, el professor **Raymond Weber** ens porta a analitzar en profunditat els diferents significats del concepte de governança, des de la talaia privilegiada d'haver estat durant gairebé una dècada el director de cultura del Consell d'Europa. Ens alerta el professor Weber que la governança de la cultura no és pas una «tècnica» per gestionar la cultura millor, sinó una ètica, relacionada amb els principis de la transparència, la igualtat d'oportunitats, la participació, la cooperació, la responsabilitat, l'apoderament i la construcció de capacitats. El professor Weber afirma que la governança de la cultura s'ha de basar, de manera explícita, en els drets culturals.

gar, empatía, confianza, riesgo, respeto y reconocimiento). Estos elementos deben ser movilizados antes que ningún otro elemento del sistema, porque están en la base que permite su comprensión (y su transformación). A continuación, el profesor **Raymond Weber** nos lleva a analizar en profundidad los diferentes significados del concepto de gobernanza desde la atalaya privilegiada de haber sido durante casi una década el director de cultura del Consejo de Europa. Nos alerta el profesor Weber de que la gobernanza de la cultura no es en absoluto una «técnica» para gestionar la cultura mejor, sino una ética, relacionada con los principios de la transparencia, la igualdad de oportunidades, la participación, la cooperación, la responsabilidad, el empoderamiento y la construcción de capacidades. El profesor Weber afirma que la

tioned. These elements have to be mobilised before any other element in the system, because they form the base that allows us to understand (and transform) this system. This article is followed by Professor **Raymond Weber**'s comprehensive analysis of the different meanings of the concept of governance, from the privileged position of having been director of culture of the Council of Europe for almost a decade. Professor Weber warns us that cultural governance is not a "technique" to manage culture better, but an ethic, related to the principles of transparency, equal opportunity, participation, cooperation, responsibility, empowerment and capacity building. Professor Weber states that cultural governance must be explicitly grounded on cultural rights.

Segueixen dos articles que aborden, des de perspectives diferents, les dificultats que avui té el món de la cultura en la nostra societat, i que potser podríem resumir com a crisi de legitimitat. L'investigador **Nicolás Barbieri** ens recorda que les polítiques culturals tenen un excés d'institucionalització, un excés de professionalització i massa accent en la democratització. El professor Barbieri afirma que només podrem legitimar la cultura si la considerem un bé comú, una eina d'acció política i social, un sistema complex que permeti implicar tota la ciutadania. No es tractaria de fer, afirma Barbieri, menys política cultural sinó de fer-la diferent: reconeixent la cultura com a substantiu i com a adjectiu, treballant la política cultural com una política de béns comuns.

governanza de la cultura se debe basar, de manera explícita, en los derechos culturales.

Siguen dos artículos que abordan, desde perspectivas diferentes, las dificultades que hoy tiene el mundo de la cultura en nuestra sociedad, y que quizá podríamos resumir como crisis de legitimidad. El investigador **Nicolás Barbieri** nos recuerda que las políticas culturales tienen un exceso de institucionalización, un exceso de profesionalización y demasiado acento en la democratización. El profesor Barbieri afirma que únicamente podremos legitimar la cultura si la consideramos un bien común, una herramienta de acción política y social, un sistema complejo que permita implicar a toda la

The next two articles take different perspectives to explore the difficulties facing the world of culture in today's society, and what we might summarise as a crisis of legitimacy. Researcher **Nicolás Barbieri** reminds us that cultural policies are over-institutionalised, over-professionalised and place too much emphasis on democratisation. Professor Barbieri argues that we can only legitimise culture if we understand it as a common good, a tool for political and social action, a complex system that allows all citizens to be involved. The question is not, Barbieri claims, to have fewer cultural policies, but to make them different: to recognise culture as a noun and an adjective, to forge cultural policy as a policy of common goods. Professor **John Holden** offers a detailed analysis of the transformations witnessed in

El professor **John Holden** analitza amb detall les transformacions que ha experimentat el món de la cultura en les darreres dues dècades: la progressiva centralitat de la cultura en les vides de les persones ha anat acompanyada d'una crisi de legitimitat de les institucions culturals. El professor Holden també proposa fer unes polítiques culturals diferents, que equilibrin els diferents valors de la cultura: intrínsec, instrumental i institucional. El professor Holden demana que les polítiques urbanes atorguin un paper principal a la cultura, atenent tant a la seva importància per al desenvolupament econòmic de les ciutats, com (i sobretot) al paper fonamental que juga la cultura en el desenvolupament humà de tots i cadascun dels ciutadans.

ciudadanía. No se trataría de hacer, afirma Barbieri, menos política cultural sino de hacerla diferente: reconociendo la cultura como sustantivo y como adjetivo, trabajando la política cultural como una política de bienes comunes. El profesor **John Holden** analiza con detalle las transformaciones que ha experimentado el mundo de la cultura en las últimas dos décadas: la progresiva centralidad de la cultura en las vidas de las personas ha ido acompañada de una crisis de legitimidad de las instituciones culturales. El profesor Holden también propone realizar unas políticas culturales diferentes, que equilibren los diferentes valores de la cultura: intrínseco, instrumental e institucional. El profesor Holden pide que las políticas urbanas otorguen un papel principal a la cultura, atendiendo tanto a su importancia para el desa-

the area of culture over the last two decades: alongside the increasing centrality of culture in people's lives, cultural institutions have faced a crisis of legitimacy. Professor Holden also calls for different cultural policies that find the balance between the intrinsic, instrumental and institutional values of culture. Professor Holden urges urban policies to give culture a central role, recognising both its importance in the economic development of cities and (above all) its crucial function in the human development of each and every one of their citizens.

The next three articles explore fundamental concepts in local cultural governance: creativity, diversity and sustainability. Professor **Mont-**

Segueixen tres articles que desenvolupen conceptes bàsics en la governança local de la cultura: la creativitat, la diversitat i la sostenibilitat. La professora **Montserrat Pareja** exposa els debats al voltant de la creativitat com a eix vertebrador del desenvolupament de les ciutats i explica el protagonisme creixent de les iniciatives *bottom-up* i l'emergència de nous actors. La professora Pareja demana el reconeixement de totes les forces existents al territori i una diagnosi compartida, com a passos necessaris per fer una ciutat representativa del teixit socioeconòmic existent i que posi la creativitat a l'abast de tothom. El professor **Davide Ponzini** treballa amb la governança de la diversitat cultural i exposa les diverses opcions que una ciutat pot

rollo económico de las ciudades, como (y sobre todo) al papel fundamental que juega la cultura en el desarrollo humano de todos y cada uno de los ciudadanos.

Siguen tres artículos que desarrollan conceptos básicos en la gobernanza local de la cultura: la creatividad, la diversidad y la sostenibilidad. La profesora **Montserrat Pareja** expone los debates en torno de la creatividad como eje vertebrador del desarrollo de las ciudades y explica el protagonismo creciente de las iniciativas *bottom-up* y la emergencia de nuevos actores. La profesora Pareja pide el reconocimiento de todas las fuerzas existentes en el territorio y una diagnosis compartida, como pasos necesarios para construir

serrat Pareja describes the debates around creativity as the backbone of development in cities and explains the increasing role of bottom-up initiatives and the emergence of new actors. Professor Pareja highlights the recognition of all the forces in a region and shared diagnosis as vital steps to ensure that a city represents its socio-economic fabric and makes creativity accessible to everyone. Professor **Davide Ponzini's** work concerns the governance of cultural diversity and he explores the different options a city can consider to recognise and develop this diversity, including political recognition of diversity, and setting up platforms, institutions or specific processes to deal with it. Finally Professor **Nancy Duxbury** analyses the recent intensification and spread

contemplar a l'hora de reconèixer-la i desenvolupar-la, entre les quals hi ha el reconeixement polític de la diversitat i l'establiment de plataformes, institucions o processos específics sobre el tema. Finalment, la professora **Nancy Duxbury** analitza els debats recents que relacionen sostenibilitat i cultura, en constata la intensificació i la generalització, però demana més encara: vigor als governs locals i als anomenats sectors professionals de la cultura per implicar la ciutadania en els debats i per superar una concepció ambientalista o urbanística (al capdavall «tècnica») de la sostenibilitat. Comptat i debatut, Pareja, Ponzini i Duxbury ens demanen humanitzar la creativitat, la diversitat i la sostenibilitat.

una ciudad representativa del tejido socioeconómico existente y que ponga la creatividad al alcance de todo el mundo. El profesor **Davide Ponzini** trabaja con la gobernanza de la diversidad cultural y expone las diversas opciones que una ciudad puede contemplar a la hora de reconocerla y desarrollarla, entre las que se encuentran el reconocimiento político de la diversidad y el establecimiento de plataformas, instituciones o procesos específicos sobre el tema. Finalmente, la profesora **Nancy Duxbury** analiza los debates recientes que relacionan sostenibilidad y cultura, constata su intensificación y la generalización, pero pide más aún: vigor a los gobiernos locales y a los llamados sectores profesionales de la cultura para implicar a la ciudadanía en los debates y para superar una concepción ambientalista o urbanística (al fin y al

of debates linking sustainability and culture, but calls for still more, urging local governments and the so-called professional culture sectors to engage citizens in debates and to go beyond an environmental or urbanistic (in the end, “technical”) conception of sustainability. In sum, Pareja, Ponzini and Duxbury advocate the humanisation of creativity, diversity and sustainability.

The final article in this issue is by **Jordi Baltà, Vesna Čopič** and **Andrej Srakar**, and provides a unique, indispensable and exhaustive review of the recent literature on cultural governance in cities. Based on a study by the European Expert Network on Culture (EENC) for the European Commis-

Clou el número un article de **Jordi Baltà, Vesna Čopič i Andrej Srakar** que comenta la bibliografia recent sobre la governança de la cultura a les ciutats. A partir d'un treball realitzat per la xarxa d'investigadors europeus sobre cultura (EENC) per a la Comissió Europea, els autors repassen més de cinquanta publicacions que examinen la noció de governança de la cultura, les seves implicacions en la política cultural i les transformacions en la gestió dels equipaments culturals. Es tracta d'un resum únic, imprescindible i exhaustiu.

Acabo. Si hagués de resumir en un paràgraf aquest número de *kult-ur* diria que els seus articles fonamenten la necessitat que les polítiques cul-

cabo «técnica») de la sostenibilidad. En resumen, Pareja, Ponzini y Duxbury nos piden humanizar la creatividad, la diversidad y la sostenibilidad.

Cierra el número un artículo de **Jordi Baltà, Vesna Čopič y Andrej Srakar** que comenta la bibliografía reciente sobre la gobernanza de la cultura en las ciudades. A partir de un trabajo realizado por la red de investigadores europeos sobre cultura (EENC) para la Comisión Europea, los autores repasan más de cincuenta publicaciones que examinan la noción de gobernanza de la cultura, sus implicaciones en la política cultural y las transformaciones en la gestión de los equipamientos culturales. Se trata de un resumen único, imprescindible y exhaustivo.

sion, the authors review over fifty publications examining the notion of cultural governance, its implications for cultural policies and transformations in cultural sector management.

And here I finish. If I had to sum up this issue of *kult-ur* in a single paragraph, I would say that its articles substantiate the need for cultural policies to take a much needed leap forward and focus on building citizenship; to abandon the excesses of institutionalisation while continuing to provide a public service; to leave behind the burden of corporate and sector-based logic; to serve all the inhabitants of a city, wherever they come from, wherever they live. It shows that the countries of the

turals facin un salt endavant i se centrin en la construcció de ciutadania. Que abandonin l'excés d'institucionalització sense perdre la vocació de servei públic. Que deixin el llast de lògiques corporatives i sectorials. Que serveixin a tots els habitants d'una ciutat, vinguin d'on vinguin, i visquin on visquin. Que els països de la vella, superba i desorientada Europa aprenguin dels processos culturals de base dels països emergents. Que arreu del món es fonamentin les polítiques en els drets culturals. Que els autoanomenats actors culturals no tinguin por d'implicar-se activament en debats socials i polítics més amplis, i més difícils. Tots som Hamlet i només podrem ser més lliures si fem de la cultura una dimensió més bàsica, més operativa de les nostres vides.

Acabo. Si tuviera que resumir en un párrafo este número de *kult-ur* diría que sus artículos fundamentan la necesidad de que las políticas culturales den un salto hacia delante y se centren en la construcción de ciudadanía. Que abandonen el exceso de institucionalización sin perder la vocación de servicio público. Que abandonen el lastre de lógicas corporativas y sectoriales. Que sirvan a todos los habitantes de una ciudad, vengan de donde vengan, y vivan donde vivan. Que los países de la vieja, soberbia y desorientada Europa aprendan de los procesos culturales de base de los países emergentes. Que por todo el mundo se fundamenten las políticas en los derechos culturales. Que los autollamados actores culturales no tengan miedo de implicarse activamente en debates sociales y políticos más amplios, y más difíciles. Todos somos

old, arrogant and directionless Europe must learn from the grassroots cultural processes of emerging countries; that the self-appointed cultural actors must not be afraid of actively engaging in wider, more taxing social and political debates. We are all Hamlet, and we can only become freer if we make culture a more basic, more operative dimension of our lives.

I want to end this introduction by expressing my most sincere gratitude to Albert López Monfort, and to Paco Marco and all the team at the Universitat Jaume I de Castelló de la Plana. They have had the tenacity to undertake the publication of *kult-ur*, a brave

Voldria acabar aquesta presentació amb l'expressió del meu sincer agraïment a Albert López Monfort, a Paco Marco i a tot l'equip de la Universitat Jaume I de Castelló de la Plana. Ells han tingut la gosadia d'emprendre l'edició de *kult-ur*, una empresa valenta i necessària, i m'han atorgat la responsabilitat de coordinar aquest primer número. He treballat molt a gust amb vosaltres. Moltíssimes gràcies.

Jordi Pascual

Hamlet y únicamente podremos ser más libres si hacemos de la cultura una dimensión más básica, más operativa de nuestras vidas.

Querría acabar esta presentación con la expresión de mi sincero agradecimiento a Albert López Monfort, a Paco Marco y a todo el equipo de la Universitat Jaume I de Castelló de la Plana. Ellos han tenido la osadía de emprender la edición de *kult-ur*, una empresa valiente y necesaria, y me han otorgado la responsabilidad de coordinar este primer número. He trabajado muy a gusto con vosotros. Muchísimas gracias.

Jordi Pascual

and necessary endeavour, and they have given me the responsibility of coordinating this first issue. It has been a pleasure working with you. Thank you very much.

Jordi Pascual

LES DROITS CULTURELS DANS LA GRAMMAIRE DU DÉVELOPPEMENT

Patrice Meyer-Bisch
Université de Fribourg et Chaire UNESCO

RÉSUMÉ : Les droits culturels permettent de comprendre, de façon théorique et pratique, la place fondamentale des facteurs culturels pour un développement libre et équilibré. Un tel développement ne peut que se fonder sur ce qui devrait être considéré comme ses premières ressources: les ressources culturelles, humaines et non humaines. Les droits culturels garantissent l'accès des personnes, des groupes et des communautés à la diversité des savoirs qui sont nécessaires pour utiliser, développer, créer les capacités de développement personnel et social. Pas de développement social sans une culture des liens ; pas de développement économique sans une culture adaptée des choix et des échanges ; pas de développement écologique sans un accroissement des savoirs sur les écosystèmes. Les facteurs culturels ne viennent pas après comme un quatrième pilier, ils sont les facteurs et les leviers fondamentaux, transversaux et permanents de tout développement fondé sur les capacités des personnes et de leurs écosystèmes culturels. Ils sont comme une grammaire de tout développement démocratique, dans la mesure où leur réalisation permet de garantir que le choix des objectifs et des moyens est issu d'un débat largement participatif et instruit, de façon à repérer et favoriser les meilleures connexions entre les ressources, et donc aussi la meilleure économie. Des indicateurs de connexions adéquates apparaissent alors comme des outils très pertinents d'évaluation.

MOTS-CLÉS : droits culturels, développement intégral, démocratie, droits humains, équilibre des systèmes, capacités, indicateurs de connexion, richesse culturelle.

RESUMEN: Los derechos culturales permiten entender, de manera tanto teórica como práctica, el lugar fundamental de los factores culturales para un desarrollo libre y equilibrado. Dicho desarrollo sólo puede basarse en lo que se deberían considerar sus primeros recursos: los recursos culturales humanos y no humanos. Los derechos culturales garantizan el acceso de las personas, de los grupos y de las comunidades a la diversidad de conocimientos necesarios para utilizar, desarrollar y crear las capacidades de desarrollo personal y social. No hay desarrollo social sin una cultura de conexiones; no hay desarrollo económico sin una cultura adaptada a los cambios y a los intercambios; no hay desarrollo ecológico sin una expansión del saber sobre los ecosistemas. Los factores culturales no son un cuarto pilar, son factores y engranajes fundamentales, transversales y permanentes de todo desarrollo cimentado sobre las capacidades de las personas y de sus ecosistemas culturales. Son como una gramática de todo desarrollo democrático en la medida en que su realización permite garantizar que la elección de objetivos y medios ha surgido de un debate ampliamente participativo e instruido para percibir y favorecer las mejores conexiones entre los recursos y, por tanto, también la mejor economía. Los indicadores de conexiones adecuadas, en consecuencia, resultan ser herramientas muy pertinentes de evaluación.

PALABRAS CLAVE: derechos culturales, desarrollo integral, democracia, derechos humanos, equilibrio de los sistemas, capacidades, indicadores de conexión, riqueza cultural.

—

RESUM: Els drets culturals permeten entendre, de manera tant teòrica com pràctica, el lloc fonamental dels factors culturals per a un desenvolupament lliure i equilibrat. El dit desenvolupament només pot basar-se en el que s'haurien de considerar els seus primers recursos: els recursos culturals humans i no humans. Els drets culturals garanteixen l'accés de les persones, dels grups i de les comunitats a la diversitat de coneixements necessaris per a utilitzar, desenvolupar i crear les capacitats de desenvolupament personal i social. No hi ha desenvolupament social sense una cultura de connexions; no hi ha desenvolupament econòmic sense una cultura adaptada als canvis i als intercanvis; no hi ha desenvolupament ecològic sense una expansió del saber sobre els ecosistemes. Els factors culturals no són un quart pilar, són factors i engranatges fonamentals, transversals i permanents de tot desenvolupa-

ment fonamentat sobre les capacitats de les persones i dels seus ecosistemes culturals. Són com una gramàtica de tot desenvolupament democràtic en la mesura que la seua realització permet garantir que l'elecció d'objectius i mitjans ha sorgit d'un debat àmpliament participatiu i instruït per a percebre i afavorir les millors connexions entre els recursos i, per tant, també la millor economia. Els indicadors de connexions adequades, en conseqüència, resulten ser eines molt pertinents d'avaluació.

PARAULES CLAU: drets culturals, desenvolupament integral, democràcia, drets humans, equilibri dels sistemes, capacitats, indicadors de connexió, riquesa cultural.

—

ABSTRACT: Cultural rights enable us to understand, both theoretically and practically, the fundamental role of cultural factors for free and balanced development. Such development can only be based on what should be regarded as primary resources: human and non-human cultural resources. Cultural rights guarantee individuals, groups and communities access to the diversity of knowledge necessary to use, develop and create the capacities for personal and social development. There can be no social development without a culture of connections; no economic development without a culture adapted to changes and exchanges; no ecological development without the spread of knowledge about our ecosystems. Cultural factors are not a fourth pillar; they are fundamental, transversal and permanent factors and mechanisms for all development grounded on the capacities of people and their cultural ecosystems. They are like the grammar for all democratic development in the way their implementation guarantees that the choice of objectives and means has come out of a broad participative and informed debate to perceive and foster the optimum connections among resources and, therefore, also the optimum economy. Indicators of suitable connections are, in consequence, highly pertinent evaluation tools.

KEYWORDS: cultural rights, integral development, democracy, human rights, balanced systems, capacities, connection indicators, cultural wealth.

Clarté conceptuelle et clarté stratégique

La culture est ce qui permet à chacun de toucher et d'être touché, et aussi de choisir et d'être choisi. Il n'y a rien de plus intime, et en même temps de plus social. Par culture d'une personne, d'une famille, d'un groupe, d'une communauté, nous entendons les capacités acquises de savoir, celles qui permettent de reconnaître, et d'adhérer librement à soi-même, aux autres et aux choses, de choisir ses références culturelles et de pouvoir changer ses choix.¹

Les droits culturels, au sein du système des droits de l'homme, garantissent à chacun ce droit de mettre le cœur et les mains dans la pâte humaine. Ce droit, qui est aussi une liberté et une responsabilité, se situe au niveau fondamental et très concret, comme pour les autres droits de la personne. C'est un droit à l'expérience des savoirs, de la beauté et de la réciprocité, qui n'est pas un « plus » pour la personne, une fois ses besoins fondamentaux satisfaits, mais un principe fondamental de développement. Sans cette expérience, la dignité est un vain mot. Sans cette expérience, les personnes n'ont aucun dynamisme, elles sont ankylosées par la honte.

C'est donc bien un *agenda*, dans son sens normatif : les choses à faire, les activités auxquelles ceux qui y souscrivent s'engagent, parce qu'ils veulent répondre, au mieux, au droit de chacun de participer à la vie culturelle, et par là à la société. Un *agenda* doit cependant démontrer une lisibilité politique, à savoir une capacité de démonstration, presque une évidence pour celles et ceux qui le lisent attentivement. Cette lisibilité se développe, bien sûr, par des moyens de communication, mais sa source se trouve dans sa capacité de persuasion, à savoir une cohérence entre la clarté conceptuelle et la clarté stratégique. Si le culturel signifie une capacité de liaison, d'adhérence aux milieux, si la culture de chacun est comme sa peau, à la fois superficielle et profonde, exposée et intime, alors toutes les ressources culturelles sont des capacités de liaison, de communication, d'habitation de domaines culturels qui sont

---

1. Voir la définition adoptée dans la Déclaration de Fribourg (art.2) : « Le terme 'culture' recouvre les valeurs, les croyances, les convictions, les langues, les savoirs et les arts, les traditions, institutions et modes de vie par lesquels une personne ou un groupe exprime son humanité et les significations qu'il donne à son existence et à son développement. » C'est une définition nécessairement large, mais centrée sur les personnes, ce qui la rend opérationnelle.

autant de moyens et d'espaces de rencontre, et donc d'enrichissement et de pacification mutuels (langues, arts, sciences, habitations, religions, métiers, savoir-faire de toutes sortes, sports partagés...). *Cette capacité de connexion doit être aussi claire au niveau des concepts qu'au niveau des engagements stratégiques, en démonstration mutuelle.*

Convaincre, c'est démontrer les synergies, la nécessaire mutualisation des ressources. Si le culturel désigne la circulation des savoirs, et donc du sens, il est un principe du lien écosystémique entre écologie, social, économie et politique. La présentation qui suit propose une clarification de la grammaire démocratique du développement basée sur les droits de l'homme (1), afin d'y préciser la fonction centrale des droits culturels (2), avant de développer une proposition stratégique sous forme d'indicateurs de connexion (3).

I. Les personnes au centre de la grammaire démocratique

Les libertés s'écrivent, sinon elles ne peuvent s'appuyer les unes sur les autres pour se développer. C'est le principe même de la démocratie. L'écriture des libertés est notre grammaire politique. Comme dans et par les langues, les liens entre les sujets, leurs actions et les différents objets et liaisons, cette grammaire vivante demande à être développée au fur et à mesure que nous écrivons des actions, des processus d'action et des stratégies, comme autant de mots, de phrases et de textes nouveaux qui nous engagent. Le système des droits de l'homme, dans son imperfection actuelle, est notre grammaire à déployer, adapter, et corriger au besoin. Il s'agit de politique et donc de citoyenneté, et cela ne relève que partiellement du droit, de l'économie politique, de la sociologie, de la géopolitique, des sciences politiques et de toute autre discipline théorique et technique.²

Il devrait être reconnu que chaque droit de l'homme, en tant que conducteur de capacités (travail, santé, liberté d'expression, éducation...) est un facteur de développement soutenable parce qu'intégré, fondé sur l'égalité,

---

2. J'ai développé la notion de grammaire démocratique, dans : *Les droits culturels dans la grammaire démocratique*, L'Observatoire n° 41, Grenoble, 2012, pp. 58-63, <<http://www.observatoire-culture.net>>. La première partie de ce texte développe largement un exposé fait au Forum de Nantes sur les droits de l'homme, le 23 mai de cette année.

non comme un principe abstrait mais comme une valorisation de toutes les libertés et de toutes les responsabilités.

1.1. L'approche basée sur les droits de l'homme en développement

La première façon de se dégager de la pensée unique, même déployée en trois ou quatre piliers, consiste à se démarquer d'une approche basée sur les besoins, y compris fondamentaux. Tant que le développement durable est défini comme celui qui répond aux besoins du présent sans compromettre la capacité des générations futures à satisfaire leurs propres besoins, nous restons tributaires d'une conception de la durée essentiellement conservatrice, fondée sur une logique de besoins.³ Les approches basées sur les besoins tendent à réduire des manques, alors que les approches basées sur les droits de l'homme (ABDH) développent des capacités.⁴ C'est totalement différent. Ce sont les capacités des personnes qui sont les premiers principes et les premiers objectifs du développement. Amartya Sen le définit comme un élargissement des choix pour chaque personne, ce qui signifie à la fois le respect de ses libertés personnelles et le développement des opportunités nécessaires à l'exercice de ses libertés.⁵

Selon cette ABDH, chaque droit est compris à la fois comme une fin (la santé, la liberté d'expression...) et comme un moyen : chaque droit de l'homme

3. La définition réductrice du rapport Brundtland (Notre avenir à tous, 1987) est explicitement horizontale et à côté de notre sujet : « *Le développement durable est un développement qui répond aux besoins du présent sans compromettre la capacité des générations futures de répondre aux leurs. Deux concepts sont inhérents à cette notion : le concept de « besoins », et plus particulièrement des besoins essentiels des plus démunis, à qui il convient d'accorder la plus grande priorité, et l'idée des limitations que l'état de nos techniques et de notre organisation sociale impose sur la capacité de l'environnement à répondre aux besoins actuels et à venir* ».
4. Voir le Document de synthèse (DS 19) de l'Institut interdisciplinaire d'éthique et des droits de l'homme : *L'approche basée sur les droits de l'homme en développement (ABDH): un renouveau grâce à la prise en compte des droits culturels ? / A Human Right's Based Approach to Development (HRBA). New perspectives by taking cultural rights into account ?* <<http://www.unifr.ch/iiedh/fr/publications/ds>>.
5. « Pour l'essentiel, j'envisage ici le développement comme un processus d'expansion des libertés réelles dont les personnes peuvent jouir. De cette façon, l'expansion des libertés constitue à la fois la *fin première*, et le *moyen principal* du développement, ce que j'appelle respectivement le 'rôle constitutif' et le 'rôle instrumental' de la liberté dans le développement ». A. Sen, *Un nouveau modèle économique. Développement, justice, liberté*, Paris, Odile Jacob, p. 56 (Development as Freedom, 1999).

est un « conducteur de capacités » (difficile de se développer pour un malade non soigné, pour une personne empêchée de s'exprimer par censure ou par manque de moyens...). En outre, chaque capacité est au service des autres et n'existe que par les autres. C'est la seule façon de tenir compte de la complexité des facteurs qui constituent un écosystème, qu'il s'agisse du « milieu » dans lequel les personnes évoluent ou du milieu (biologique, culturel, social...) interne à chaque personne.

1.2. La transversalité des droits de l'homme et du développement

Les droits de l'homme sont fondés sur les trois principes d'universalité, d'indivisibilité et d'interdépendance. Cela signifie que c'est ensemble qu'ils garantissent, dans la mesure où ils sont effectifs, la sécurité humaine dans toutes ses dimensions.

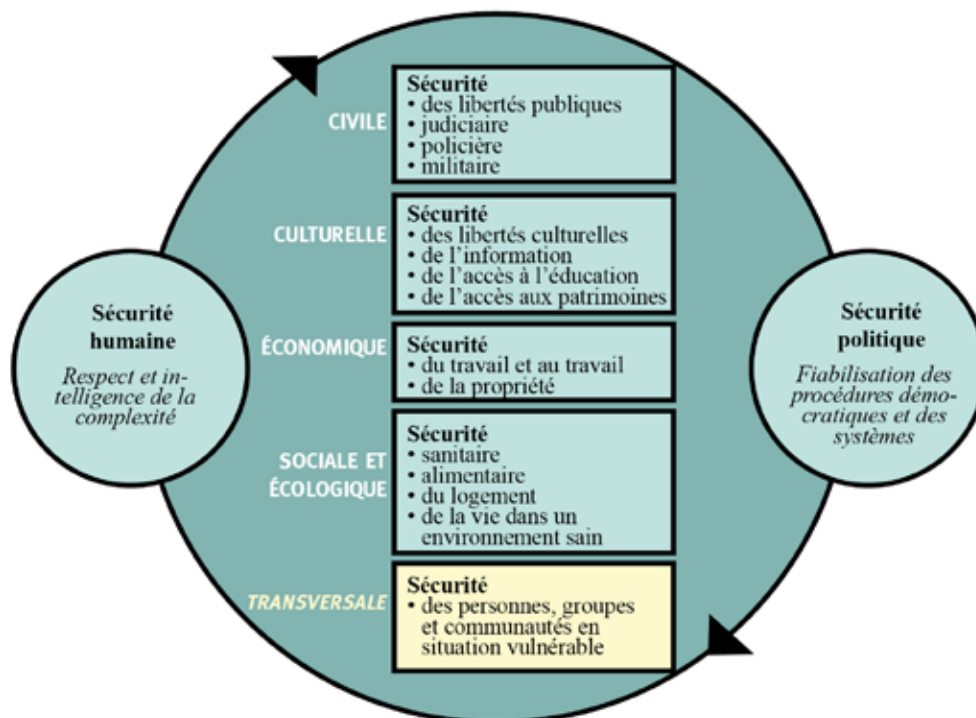

Figure 1 : Compréhension de la sécurité humaine par le système des droits de l'homme

Ce recentrage est clair au niveau éthique : le développement est fait par et pour les personnes, et la notion de « développement humain » est une tautologie. Cela devrait être aussi clair au niveau :

- *Économique* : les personnes sont les premières ressources.
- *Écologique* : elles sont au plus proche de leur environnement, même si elles ne sont pas toujours en mesure d'en connaître toutes les logiques.
- *Social* : ce sont elles qui font et défont les liens sociaux et s'en nourrissent.
- *Culturel* : le développement des savoirs est essentiel à l'exercice des choix dans toutes leurs dimensions.
- *Démocratique*, enfin : ce sont les personnes qui ont à définir et à réaliser les buts et les moyens du développement, par des processus participatifs.

1.3. La valorisation mutuelle des droits des personnes et de l'équilibre des systèmes

Chaque groupe de droits humains, voire chaque droit humain, apporte avec ce facteur de développement un facteur d'intégration et d'intégration mutuelle des personnes et des systèmes dans leurs complexités respectives (à l'opposé de l'individu supposé simple dans un milieu supposé homogène). L'objectif de toute politique démocratique consiste à protéger/valoriser mutuellement :

- La réalisation des droits humains : *approche micro*.
- L'équilibre dynamique des systèmes par le développement de leur(s) richesse(s) : *approches meso et macro*.

Le développement est indissociablement le développement, ou enrichissement, mutuel des personnes et des systèmes, ou milieux. Il en découle que la diversité est un principe aussi transversal que les droits de l'homme, et ne relève pas spécifiquement du culturel, pas plus que la créativité. Il n'en reste pas moins que l'on peut estimer que c'est la dimension culturelle de l'éco-

nomie, du social, de l'écologie, du politique, qui assure la valorisation de la diversité ainsi que la créativité dans les autres domaines.

2. Fonction centrale des droits culturels

2.1. Les droits culturels sont des capacités de capacités

Tous les droits fondamentaux de la personne désignent des capacités, mais plus particulièrement au sein de l'ensemble des droits de l'homme, *les droits culturels, en tant que porteurs de savoirs, sont des capacités de capacités*. Toutes les analyses critiques sur les défis auxquels nous sommes confrontés montrent que nous avons les capacités, mais que celles-ci ne sont pas reliées entre elles par des savoirs transversaux. Nos institutions et nos sociétés sont cloisonnées, ce qui induit un énorme gaspillage. Si les personnes sont au centre, on ne peut pas nier la complexité de leurs dimensions dans leurs rapports à leurs environnements (agricole, sanitaire, alimentaire, culturel, économique, social, etc.). C'est pourquoi Amartya Sen ajoute à la notion de capacité celle de « capacité ». Il ne suffit pas d'avoir un travail pour se développer, il faut en même temps : de la santé, une famille, de la formation, des systèmes de communication et de participation, etc. Le développement implique une *connexion de capacités*. L'alphabétisation, la créativité, la connaissance critique, le sens du lieu, l'empathie, la confiance, le risque, le respect, la reconnaissance, ne sont pas des éléments, ou des valeurs culturelles à part, ce sont des modes de fonctionnement en interaction qui impliquent chacun plusieurs capacités, et qui doivent être « mobilisés » dans les stratégies de développement. Les savoirs sont les « conducteurs » de ces capacités ; ils sont les conditions pour que chacun puisse connaître, choisir et s'appropriier les ressources nécessaires à son identité et à son développement.

Il en est de la conception du développement comme de l'évolution des droits de l'homme : on a largement ignoré l'importance des droits culturels pour le respect de la dignité, le développement des personnes et des communautés. Beaucoup croient encore que le culturel vient en dernier, quand les « besoins fondamentaux » sont satisfaits. Comme si les êtres humains étaient avant tout des consommateurs à abreuver de croissance continue, ou

des usagers à satisfaire, ce qui relève de la même logique. Cette approche linéaire du développement en logique de besoins et de croissance, y compris durable, est bien trop mécanique pour être humaine. *La richesse ne peut pas être monocolore.*

Un droit culturel est un droit et une liberté de vivre son processus d'identification tout au long de sa vie, ce qui implique la liberté et la responsabilité d'accéder aux ressources culturelles nécessaires au déploiement et à la cohérence de ses choix et responsabilités. Cela implique de pouvoir :

1. Vivre librement son chemin d'identification.
2. Participer à des œuvres (pas seulement accéder à de grandes œuvres), comme à autant d'ouvrages qui permettent d'*ouvrager* ensemble (pas seulement le « vivre ensemble ») les liens sociaux et personnels de reconnaissance mutuelle.
3. Acquérir les capacités nécessaires à l'exercice de ses responsabilités.⁶

Où sont, pour les personnes et pour leurs communautés politiques, les libertés de choisir les valeurs qu'elles veulent développer et transmettre à leurs enfants ? Concrètement, les droits culturels protègent, au sein de l'ensemble indivisible et interdépendant des droits de l'homme, tous les savoirs nécessaires pour s'exprimer, s'informer et informer, habiter de façon équilibrée son environnement, soigner et se soigner, nourrir et se nourrir, choisir la meilleure éducation ou le meilleur système politique. Dans chacun des domaines, le droit et les capacités de choisir, personnellement et en commun, sont non seulement des conditions éthiques, mais aussi d'intelligence en situation.

Le développement des libertés culturelles permet de passer d'un libéralisme aveugle et anarchique, qui domine largement dans tous les domaines, à un véritable libéralisme démocratique, celui qui cherche toutes les libertés pour tous, car seules des *libertés cultivées* peuvent être instruites de leurs responsabilités. C'est pourquoi Joseph Wresinski, le fondateur d'ATD Quart

---

6. Outre la « Déclaration de Fribourg », accessible en diverses langues, avec de nombreux Documents de Synthèse explicatifs : <<http://www.unifmer.ch/iiedh/fr/recherches/cultural>>; voir le portail: <www.droitsculturels.org>. Pour un commentaire développé, article par article: P. Meyer-Bisch et M. Bidault, *Déclarer les droits culturels. Commentaire de la Déclaration de Fribourg* ; Zurich, Bruxelles, 2010, Schulthess, Bruylant.

Monde, a pu prononcer et écrire la phrase la plus révolutionnaire que je connaisse et que nous pourrions mettre en exergue du nouveau document de l'Agenda 21 :

« L'action culturelle est effectivement primordiale. Elle permet de poser la question de l'exclusion humaine d'une manière plus radicale que ne le fait l'accès au droit au logement, au travail, aux ressources ou à la santé. On pourrait penser que l'accès à ces autres droits devient inéluctable, lorsque le droit à la culture est reconnu. »⁷

2.2. Un quatrième pilier, ou un facteur d'intégration du développement ?

Si l'introduction de la métaphore du quatrième pilier a représenté un important progrès, je crois qu'il faut à présent la dépasser parce qu'elle reste très liée à une logique linéaire et segmentée.⁸ Il nous faut aujourd'hui aller *au plus proche de la source des capacités humaines*, là où chacun doit pouvoir être à même de choisir et de prendre sa part de responsabilités, là où il adhère concrètement à son milieu tout en déployant des valeurs universelles. Cette approche n'est pas seulement humaniste, elle relève aussi d'une bonne économie, celle d'un développement qui ne peut être soutenable que s'il parvient à améliorer continuellement les capacités des personnes au sein de systèmes sociaux équilibrés. *Il ne s'agit pas de définir un développement qui respecte les droits de l'homme, mais des politiques qui considèrent chaque droit de l'homme comme facteur de développement, comme un moyen en même temps qu'une fin.* Il ne s'agit pas non plus de définir un développement durable qui laisse une place à la diversité et aux droits culturels, mais qui soit fondé sur eux, en tant que ressources fondamentales pour exercer ses libertés et ses

---

7. Joseph Wresinski, *Culture et grande pauvreté*, Editions Quart-Monde, Paris, 2004, p. 40.

8. Voir l'article que nous avons rédigé avec Jordi Pascual : « Rio + 20 et la dimension culturelle de la durabilité », in *Culture et développement durable, Supplément de Mouvement*, n° 64 (juillet-août 2012), pp. 2-6. Disponible sur le site de l'Agenda 21 pour la Culture. La présente contribution développe la critique de la métaphore des piliers.

responsabilités de façon durable.⁹ Bref, il ne suffit pas de dire que tout est lié, il faut dire pourquoi.

Les trois ou quatre piliers sur lesquels les politiques générales de développement durable sont censées reposer façonnent le paradigme encore dominant. Celui-ci pose au moins deux problèmes :

- Il présente de façon plus ou moins explicite une hiérarchie : même si ce défaut est généralement dénoncé, la métaphore des piliers devant désigner des dimensions, sans hiérarchie.
- Le second problème est que la distinction entre des domaines distincts, avec toutefois des intersections, est en-deçà d'une approche systémique que le culturel met particulièrement en exergue : chaque dimension est au cœur des autres et contribue à les composer. Il n'y a pas quelques intersections entre les cercles de Venn : tout est intéressant. Le « soutenable » est un englobant, non une intersection, c'est une cohérence entre des dimensions nécessairement interreliées.

Le culturel n'est pas une des dimensions de développement, à côté des autres tout en étant en lien, mais un facteur central de ressourcement et d'intégration d'un développement intégré et adapté. Cela permet du même coup d'abandonner l'illusion « du » développement : la diversité culturelle, c'est aussi la diversité des développements. Le facteur culturel impacte en leur légitimité démocratique et leur adéquation aux milieux les autres facteurs de développement.

2.3. Le champ politique du culturel et l'approche par boucles

Cela signifie au niveau politique qu'il ne suffit pas de considérer un élargissement du champ spécifiquement culturel, mais qu'il convient encore d'identifier les dimensions culturelles des autres champs, avec leurs responsabilités, non seulement pour les autorités publiques, mais pour tous les citoyens et toutes les organisations, civiles et privées. La représentation suivante est une possibilité parmi d'autres.

---

9. « Il faut passer d'une culture contributive au développement durable à une culture qui le conditionne ». Jean-Michel Lucas, *Culture et développement durable. Il est temps d'organiser la palabre*, Paris, 2012, Irma, p. 81.

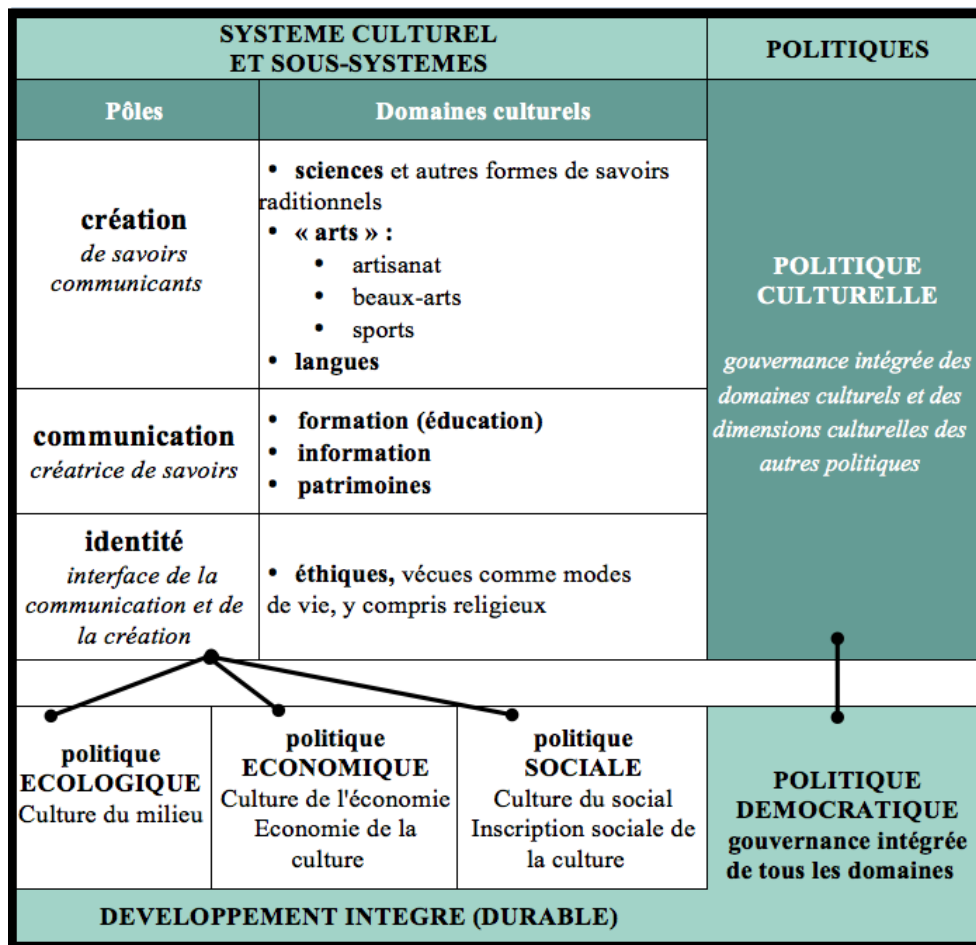

Figure 2 : Proposition de description du champ culturel et de sa gouvernance

Chacun des domaines politiques pouvant être, en démocratie, défini par ses compétences et capacités à répondre des droits de l'homme, il est opportun de chercher, parmi les droits, ceux qui forment des boucles systémiques particulièrement significatives. Ces boucles permettent de démontrer des liens de causalité réciproque, qui devraient remplacer les listes de points importants et les bonnes intentions. C'est, encore une fois, l'interprétation d'une grammaire qui conditionne la force démonstrative, des principes aux stratégies.

Je prends un exemple d'un point qu'il faudrait retravailler dans l'actuel Agenda 21 de la Culture : le §6 énonce une nécessité et le vœu d'une éradication. Personne ne peut être contre, car cette affirmation est dénuée de contenu. Il convient de montrer en quoi le partage de ressources culturelles

de qualité est facteur de rencontre et de pacification : on indique ainsi un lien de cause à effet et une stratégie, au lieu d'en appeler à une double négation (la lutte contre la violence). *Une force de paix* peut être définie par la qualité et la variété des références culturelles auxquelles chacun a libre accès, car elles sont autant d'espaces de communication : *production de fierté et de reconnaissance partagées*. À l'inverse, *une cause de violence* se caractérise par la rareté des connexions avec leurs conséquences : les exclusions, les cloisonnements et l'incapacité de tisser des liens, etc., donc de créer : *production d'humiliation*. Il en va de même pour la « lutte contre la pauvreté ».

Les 8 droits culturels forment des boucles écosystémiques particulièrement intéressantes. La figure ci-contre en désigne une que l'on est assuré de retrouver dans toutes les dimensions d'une politique démocratique. Formation et information forment une boucle dont le contenu est la participation aux ressources culturelles constituées en patrimoines.

Le patrimoine immatériel est une notion contradictoire en elle-même, une catégorie de plus, alors que tout patrimoine est vivant, comme un ouvrage de transmission, inséparable de la formation et de l'information, mais aussi de bien d'autres droits (notamment les libertés d'expression et d'association).

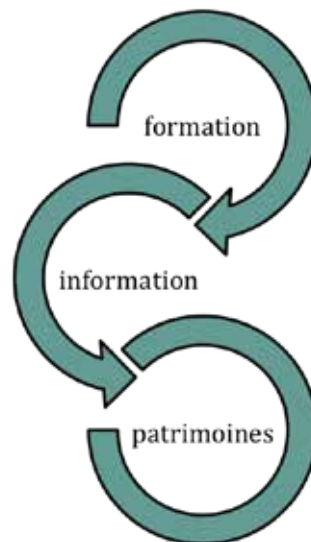

Figure 3 : Boucle de communication

3. Connexions et connectivités

Si la même conceptualisation doit traverser les principes et les stratégies pour parvenir à une force de clarté politique, cela concerne particulièrement les indicateurs. Comme leur nom le signifie, ils doivent indiquer le chemin à prendre et permettre de contrôler ensuite qu'on ne s'est pas trompé. Notre concept étant la connexion, il est clair que nous devons trouver des indicateurs de connexion : plus précisément d'interconnexion, car il ne s'agit pas de viser une hyper-connectivité entre tous les acteurs d'un écosystème, car cela reviendrait à créer du bruit et du désordre. L'objectif est le développement des interconnexions, celles qui lient de l'intérieur les acteurs par une mission commune (par exemple, une école, un théâtre et une médiathèque). Chacun des droits culturels peut être pris comme un indicateur pour interpréter toute activité. Deux types d'indicateurs des systèmes sont proposés ci-dessous. Le premier a été largement testé et est devenu opérationnel au Burkina Faso pour un droit, le droit à l'éducation de base. Le second est en cours d'élaboration dans le programme *Paideia* que nous menons actuellement avec quatre départements français : Analyse des politiques publiques au regard des droits culturels.¹⁰

3.1. Capacités des personnes et des systèmes : évaluer la richesse des équilibres

Les indicateurs qui se focalisent sur la richesse des systèmes permettent une analyse au niveau micro, meso et macro ; c'est la circulation des savoirs qui assure les capacités d'un système à correspondre de façon créative aux capacités des personnes.¹¹

« L'approche basée sur les droits de l'homme en développement permet de construire un ensemble systémique, et non une simple liste, d'indicateurs qui permettent d'évaluer un système éducatif selon ces quatre capacités.

---

10. <<http://droitsculturels.org>>

11. Ces deux § reprennent le § 16 du Document de Synthèse (DS17, 2009), *La qualité de l'éducation : l'accomplissement d'un droit culturel dans l'indivisibilité des droits de l'homme*, en français et en anglais sur le site de l'IEDH : <<http://www.unifr.ch/iedh/fr/publications>>.

L'Observation générale 13 du Comité du Pacte des droits économiques, sociaux et culturels distingue quatre capacités par lesquelles on peut évaluer un système social chargé de l'effectivité du droit à l'éducation :

<i>Acceptabilité</i>	<i>Acceptability</i>
<i>Adaptabilité</i>	<i>Adaptability</i>
<i>Adéquate dotation</i>	<i>Availability</i>
<i>Accessibilité</i>	<i>Accessibility</i>

Par cette méthode, parfois appelée méthode des « 4 A », on peut obtenir une image dynamique d'un système, acceptable et accepté grâce à l'appropriation des valeurs et des lois, adaptable grâce à la diversité des acteurs qui y participent, adéquatement doté, et enfin accessible à tous sans discrimination. Un tel système permet une observation qualitative et dynamique apte à identifier les gaspillages et les synergies, par la prise en compte de la complexité et la valorisation des initiatives ».¹²

Si le développement des personnes signifie celui des libertés, le développement des écosystèmes, des systèmes culturels, économiques, politiques et sociaux, signifie un équilibre plus dynamique, plus adaptable, plus résistant, favorable à la vie de tous. Entre croissance aveugle et équilibre statique, il nous faut promouvoir les « équilibres dynamiques », à savoir les équilibres les plus riches possibles pour que les personnes puissent s'y développer tout en participant à cette richesse. La richesse des équilibres – aussi bien écologiques que culturels, économiques, sociaux ou politiques – est le premier facteur de leur adaptabilité et donc de leur durabilité. Ainsi seulement, durabilité (équilibration des échanges dans le respect des acteurs et des ressources) et progrès (développement des capacités) peuvent être réconciliés.

---

12. Voir, par exemple, un tableau de 47 indicateurs, dans le livre issu de quatre ans d'enquête au Burkina Faso : (collectif IIEDH/APENF) (avec Jean-Jacques Friboulet, Anatole Niameogo, Valérie Liehti et Claude Dalbera), *La mesure du droit à l'éducation. Tableau de bord de l'éducation pour tous au Burkina Faso*, Paris, Karthala, p. 153. Version anglaise : *Measuring the Right to Education*, Schulthess, Zurich, Genève / UNESCO, Paris, Hambourg (traduction augmentée d'une préface), p.157.

3.2. Six indicateurs d'interconnexion

Les six entrées proposées ci-dessous pour développer une batterie d'indicateurs sont en cours de développement.¹³ Le principe général est l'interaction, afin de réaliser concrètement les meilleures valorisations mutuelles des personnes, des domaines et des acteurs. Plus profondément encore, le maître mot est sans doute celui de correspondances, avec bien d'autres mots comme celui de résonance : ce lien entre le pluriel des termes qui se répondent et le singulier que réalise leur correspondance. Pour déployer ce principe stratégique de création culturelle – sociale, il est possible d'identifier au moins six frontières que nous devons réinterpréter sans cesse, comme toute frontière : des lignes de distinction et non de démarcation, des lieux de passage, des lignes de connexion entre domaines, de connexion et d'interaction entre acteurs : personnes et organisations. L'avantage stratégique d'une approche qui n'est pas seulement intersectorielle, mais qui met l'accent sur les connexions elles-mêmes, est que, en prenant un seul secteur, voire un seul public, on s'adresse à l'ensemble du tissu culturel, social et politique¹⁴.

1. *inter-discipline (s)*

Les domaines, ou disciplines, culturels se répondent et se fécondent mutuellement. La pratique de chaque discipline à un niveau suffisant permet d'exprimer/réaliser une dimension de la personne qui la réconcilie avec elle-

---

13. Une première synthèse de ces connexions est publiée dans le Journal de Culture et Démocratie, N° 25 (juillet 2012, Bruxelles) : *Politiques culturelles et création sociale*, <<http://www.cultureetdemocratie.be>>. Une autre version, adaptée au débat européen, a été prononcée lors des Bruxelles conversations – Coalition culturelle pour une Europe des citoyens, sous le titre : Les droits culturels, fins et moyens des démocraties ? La protection et la réalisation des droits culturels, condition de toute citoyenneté. Elle est en cours de publication à la Fondation Marcel Hicter, Bruxelles. Le développement participatif de ces séries d'indicateurs, appuyés par des cas d'école, se fera au moins pour une première étape, au cours de l'année 2014.

14. À titre d'exemple, voir la Recommandation adoptée par l'Assemblée parlementaire européenne, le 24.01. 2012. Celle-ci présente quelques-unes des connexions exposées ci-dessous, que j'avais soumises au groupe de rédaction : <<http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=18058&Language=FR>>. Une première synthèse de ces connexions est publiée dans le Journal de Culture et Démocratie, N° 25 (juillet 2012, Bruxelles) : *Politiques culturelles et création sociale*, <<http://www.cultureetdemocratie.be>>. Elles font actuellement l'objet d'une expérimentation concrète dans quatre départements français, en partenariat avec Réseau Culture 21. Voir <www.droitsculturels.org>.

même et augmente ses capacités de lien social. La correspondance entre les disciplines induit une valorisation mutuelle de la puissance libératrice de chaque activité. « Les sons et les parfums se répondent »¹⁵. Le poète, par exemple, est inspiré par la correspondance des matériaux, des espaces et des lumières d'une maison, ou par un tableau, une photo ou l'agencement d'un jardin. Le photographe est impressionné par une imagerie scientifique, le plasticien par des sons, etc.

Il convient de lutter contre la « division » entre les domaines, et de ne pas systématiquement penser, par ex., les arts en les catégorisant (arts plastiques, arts visuels, spectacles vivants, activités du livre, etc.), ni dissocier les « beaux-arts » des autres « arts ». L'artisanat est un chemin vers l'esthétique, y compris celle de l'art le plus « gratuit » : il convient de valoriser les continuités sans gommer les spécificités. L'inter-discipline est une discipline et aussi une indiscipline créatrice entre les disciplines.

2. *inter-publics (s)*

L'inter-discipline(s) offre en outre une palette de communication et donc une visibilité et une attractivité plus grandes. Cette interaction permet une richesse de correspondances entre acteurs et publics, puisque le public est davantage sollicité par la multiple invitation. Mais il faut considérer ici que le « public » ne désigne pas un groupement passif. Un public est un collectif acteur : il choisit et investit son temps, il se déplace, il interagit, il véhicule la « publicité » (le « bouche à oreille ») et chacun y trouve des ressources pour sa propre créativité. Il a enfin des désirs variés qu'il est important de rejoindre, voire d'aller chercher. Un public est invité à exister par un acteur qui crée un espace public plus ou moins riche, plus ou moins approprié.

L'inter-discipline favorise ainsi la rencontre des publics et valorise le lien social, non seulement entre communautés culturelles caractérisées par leurs origines différentes, mais aussi entre les classes sociales et diverses « communautés de savoir », entre les âges et les statuts sociaux. La rencontre des

---

15. Un bel exemple, entre mille, de résonance mutuelle des arts et des pratiques : « Etre juste de voix, c'est être juste de parole, il y a un lieu /lien intime entre le chant et la parole, car toute parole chante ». « Aurore chante » Association d'anciens toxicomanes. Pour un large choix d'exemples, voir : *Le livre qui chante, Conciliabules : pour l'expression artistique et citoyenne des femmes*, La passe du vent, 2011, Genouilleux.

publics qui ne sont pas seulement côte à côte dans une salle est un principe fort d'intégration sociale et de croisement de références.

Dit de façon abrupte, une « excellence culturelle », non au sens d'académisme mais de manifestation de valeur, une « sortie de l'ombre » d'une œuvre apte à dynamiser, nourrir et libérer des « publics », tend à une excellence sociale. En ce sens, le terme de « public » ne peut pas signifier un groupe passif de consommateurs ou de récepteurs. On agit sur un « public » et un « public » devient actif, car il est en travail de partage de ressources communes ; il interagit, il participe à une unité citoyenne ; il réalise un fragment de « peuple » au sens de la démocratie. Il ne s'agit pas tant de fabriquer des programmes pour des « publics-cibles », voire pour des publics marginaux, que d'inviter ces publics à des activités générales de rencontre. Il faut faire et refaire « l'éloge du grand public ».¹⁶

3. *inter-lieux*

Toute activité culturelle est rencontre, à la fois habitation d'un lieu et déplacement, de personnes et/ou d'œuvres. Chaque lieu mérite d'être habité, chaque lieu peut être une invitation. Des activités clairement localisées destinées à des publics choisis demeurent importantes pour développer les disciplines particulières : publics avertis qui se rencontrent au théâtre ou au musée ; élèves qui habitent classes, couloirs et cours d'école ; groupe d'habitants qui animent un quartier.

Mais il est aussi nécessaire de favoriser les lieux mixtes, ceux qui valorisent à la fois les capacités d'un territoire urbain ou villageois et la diversité des publics invités à l'habiter, y passer au quotidien ou à y demeurer le temps d'une fête. Une rue est polymorphe, ce n'est pas qu'un passage ; un commerce n'est pas qu'un distributeur. Cette mixité est cependant une capacité que l'on peut dégager de chaque lieu. La salle des guichets d'une banque peut offrir un site d'exposition original et remarquable.

Quoi qu'il en soit, il s'agit de veiller à la sauvegarde et à l'enrichissement de véritables « éco-systèmes culturels », tenant compte de la double valeur du

---

16. Selon l'expression de Dominique Wolton pour la télévision. D. Wolton, *Eloge du grand public*, Flammarion, réédition en 2011 Paris.

lieu : habitation/circulation, activité sédentaire/nomade. Toute maison est à la fois accueil et recueil, tout lieu est espace ouvert et territoire approprié pour y demeurer.

4. *inter-temps (s)*

Le travail culturel cumule les temps, il les croise et les féconde mutuellement. Il rassemble passé et futur en un présent porteur de sens. Il permet la capitalisation des savoirs, leur transmission/interprétation dans la continuité de la vie personnelle et dans la filiation des générations. Le travail culturel demande du temps, et permet le lent développement d'un « capital culturel ». L'analyse des activités doit pouvoir cumuler les temps courts et longs, mais aussi la dialectique inhérente au temps : la durée et l'instant qui surgit ; la vie au quotidien et le temps de la fête et du festival, instant organisé qui structure et organise le temps social. Les politiques culturelles ont à valoriser les marqueurs du temps, conditions de toute créativité personnelle et sociale.

Appropriation des territoires

Ces six principes de connexion impliquent tous la clarification de la mission de chaque acteur et du contenu de chaque domaine, dans ce qu'ils ont de propre et dans leurs connectivités. *La réciprocité des libertés doit apparaître concrètement dans la réciprocité des missions, et pas seulement dans leur complémentarité. Nos libertés s'interpénètrent.* Une démocratisation est durable et soutenable lorsqu'un peuple, constitué en communauté démocratique, trouve les moyens d'évaluer et de valoriser de façon permanente toutes ses ressources culturelles, au niveau de chaque personne, comme au niveau de ses institutions. Ses ressources lui permettent de développer une souveraineté en prise avec son milieu aussi bien qu'avec les valeurs universelles de la raison. Tel est l'objet des droits culturels, pour chaque personne, seule et en commun, au sein de l'ensemble indivisible des droits humains. En conséquence, interpréter un peuple en constitution démocratique en tant que communauté culturelle politique, ce n'est pas seulement assurer la richesse du lien interne, le développement d'une volonté politique souveraine appuyée sur la culture des libertés, c'est aussi participer au dépassement des clivages entre nations et assurer la démocratisation des relations internationales et

transnationales. Il n'est pas possible de penser développer des démocraties culturelles au niveau national sans le développement d'une démocratisation des relations intra et extra européennes.

Quelle que soit l'unité de communauté politique considérée, mais surtout aux niveaux les plus proches des citoyens, la priorité est d'associer tous les habitants à des processus durables d'observation participative. C'est la condition pour qu'ils s'approprient leurs droits, libertés et responsabilités culturels, et que par là, ils s'approprient la dynamique démocratique dans toutes ses échelles. En observant ensemble, ils se formeront aussi et forgeront leurs propres outils d'information, de formation et développeront beaucoup plus de désir pour toutes les disciplines nécessaires, fins et moyens de l'épanouissement.

Chaque groupe d'indicateurs permet de réaliser, par la participation des acteurs à l'observation, l'inscription de l'activité observée dans un tissu social, entrecroisement de toutes ses libertés. C'est une appropriation, un engagement à la fois libre, critique et responsable à l'égard des biens communs qui constituent une communauté politique (au sens large, pas seulement national). Qu'est-ce qu'un territoire démocratique ? Pas seulement une surface administrée, mais un tissage de savoirs et d'autorités qui permet de valoriser – admirer et utiliser – au mieux, pour et par chacun, les ressources connues. Un agenda de la culture est un agenda de développement d'espaces publics appropriés à chaque territoire, en connexion avec les autres territoires et temporalités entrelacés.

Références

- LUCAS, J.-M. (2012): *Culture et développement durable. Il est temps d'organiser la palabre...*, Irma, Paris.
- MEYER-BISCH, P. (2012): « Les droits culturels dans la grammaire démocratique », *L'Observatoire*, 41, Grenoble, pp. 58-63. <<http://www.observatoire-culture.net>>
- MEYER-BISCH, P. et M. BIDAULT (2010): *Déclarer les droits culturels. Commentaire de la Déclaration de Fribourg* ; Zurich, Bruxelles, Schulthess, Bruylant.
- MEYER-BISCH, P. et J. PASCUAL (2012): « Rio + 20 et la dimension culturelle de la durabilité », in *Culture et développement durable*, Supplément de Mouvement, 64 (juillet-août), pp. 2-6.

SEN, A. (2000): *Un nouveau modèle économique. Développement, justice, liberté*, Odile Jacob, Paris, p. 56.

WOLTON, D. (2011, rééd.): *Eloge du grand public*, Flammarion, Paris.

WRÉSINSKI, J. (2004): *Culture et grande pauvreté*, Quart-Monde, Paris, p. 40.

QUELLE GOUVERNANCE POUR LA CULTURE ET LE SECTEUR CULTUREL?

DOCUMENT DE TRAVAIL POUR LE CAMPUS
EURO-AMÉRICAIN DE
LAS PALMAS DE GRAN CANARIA
(30 NOVEMBRE – 3 DÉCEMBRE 2010)

Raymond Weber

UNESCO – Conseil de l'Europe – Collège d'Europe à Bruges

RÉSUMÉ : Le thème de la gouvernance culturelle est abordé sous une triple approche : approche historique ; approche par la coopération au développement et les relations internationales ; approche par la société du savoir, l'économie créative et les TIC. Aujourd'hui, les politiques culturelles, en se fondant sur les droits culturels et sur une autre "gouvernance", pourront mieux répondre aux défis du monde de demain.

MOTS-CLEFS : bonne gouvernance, gouvernance mondiale, coopération au développement, développement durable, société créative, Agenda 21 de la Culture.

RESUM: El tema de la governança cultural queda englobat en un enfocament triple: l'enfocament històric, l'enfocament de la cooperació al desenvolupament i les relacions internacionals, i l'enfocament de la societat del saber, l'economia creativa i les TIC. Avui en dia, les polítiques culturals, en basar-se en drets culturals i en una altra «governança», podran respondre de manera més satisfactòria als desafiaments del demà.

PARAULES CLAU: bona governança, governança mundial, cooperació al desenvolupament, desenvolupament sostenible, societat creativa, Agenda 21 de la Cultura.

RESUMEN: El tema de la gobernanza cultural queda englobado en un enfoque triple: el enfoque histórico, el enfoque de la cooperación al desarrollo y las relaciones internacionales, y el enfoque de la sociedad del saber, la economía creativa y las TIC. Hoy en día, las políticas culturales, al basarse en derechos culturales y en otra «gobernanza», podrán responder de manera más satisfactoria a los desafíos del mañana.

PALABRAS CLAVE: buena gobernanza, gobernanza mundial, cooperación al desarrollo, desarrollo sostenible, sociedad creativa, Agenda 21 de la Cultura.

ABSTRACT: The question of cultural governance is dealt with from three approaches: the historical approach, the development cooperation and international relations approach, and the knowledge society, creative economy and ICT approach. Today, cultural policies, based on cultural rights and on other “governance”, will be better placed to meet the challenges of tomorrow.

KEYWORDS: good governance, world governance, development cooperation, sustainable development, creative society, Agenda 21 for Culture.

I. Introduction

Que l'on parle de management d'entreprise, de coopération au développement, de relations internationales ou encore de politique culturelle, le terme « gouvernance » semble prendre, surtout depuis les années 1990, une importance grandissante tant dans le débat public que dans les stratégies et politiques adoptées au niveau local, national et international. Naviguant entre le monde des experts et celui des universitaires, entre vecteur d'analyses novatrices et simple déclinaison de l'idiome libéral, entre la conception d'un instrument technique de gestion et celle d'une vision citoyenne de la démocratie, ce « mot-valise », ce *buzzword*, est néanmoins devenu aujourd'hui un paradigme incontournable pour les politiques de développement économique, social et culturel, voire un vecteur de formulation d'un droit, national et international, nouveau.

Le besoin d'une autre gouvernance est sans doute né d'un mode d'organisation du politique qu'on pourrait qualifier de stato-centré. Dès le milieu des années 1970, M. Crozier, S. Huntington et J. Watanuki évoquent une « crise des démocraties » occidentales qui s'exprime essentiellement par l'incapacité des États à faire face à l'ensemble des demandes sociales qui leur sont transmises. De cette crise des démocraties modernes, on passe, dans les années 1990, à une « crise de gouvernabilité », dans le cadre d'une double remise en cause, d'une part des conditions mêmes de production des politiques publiques et, d'autre part, de la légitimité de la puissance publique. Ce qui est critiqué alors,¹ c'est le mode d'agrégation des préférences basé sur la légitimité légale-rationnelle monopolisée par l'État et ses administrations (Habermas, 1997), la confiance même dans le politique et dans sa capacité à traiter l'ensemble des problèmes des sociétés modernes et l'émergence d'une société civile de plus en plus revendicatrice en termes d'organisation du pouvoir (Keane, 1998), la fragmentation des systèmes décisionnels à la suite de la modification de la structure interne des États du fait des réformes décentralisatrices et des dynamiques fédéralistes (Loughlin, 2001), l'émergence de nouvelles problématiques (environnement, exclusion, intégration, sécurité, etc.) ne se prêtant plus à un traitement par des politiques sectorielles, mais nécessitant une intégration des approches et la recherche de synergies entre institutions et acteurs dont les logiques d'action, les cultures et les temporalités ne se recoupent pas (Duran et Koenig, 1996), la consolidation de nouveaux territoires d'action collective, à Porto Alegre ou dans les métropoles au sein desquels des mouvements sociaux avaient, dès les années 1970, fait le procès d'une intégration économique « par le haut » (Hamel, Lustiger-Thaler, Mayer, 2000) et, enfin, la redéfinition de la citoyenneté, dans sa traduction libérale et universaliste, par des groupes sociaux revendiquant un traitement communautaire permettant, selon eux, de passer outre à des politiques reposant sur la discrimination de groupes dominés (en fonction du genre, de la langue, des origines ethniques, des pratiques religieuses, de l'orientation sexuelle, etc. [Beiner et Norman, 2001]).

Pour *Wikipédia*, la gouvernance est « un mouvement de « décentrement » de la prise de décision, avec une multiplication des lieux et des acteurs im-

---

1. Cfr Jouve, B. (2007) : Les autres références se retrouvent dans la bibliographie à la fin de l'étude de M. Jouve.

pliqués dans cette décision. Il renvoie à la mise en place de nouveaux modes de régulation plus souples, fondés sur le partenariat entre différents acteurs ».

Entre *good governance*, *global governance*, *corporate governance* et *multilevel governance*, on peut dégager, malgré un flou persistant, quelques caractéristiques :²

- La gouvernance se conçoit comme un mode de gestion d'affaires complexes, dans lequel les acteurs principaux se déploient sur le même plan, à l'horizontale sinon à égalité.
- La bonne gouvernance commande de gérer les affaires publiques comme si leur traitement ne devait pas différer sensiblement des affaires privées.
- Ce rôle de simple agent régulateur de l'ancienne puissance publique se trouve justifié par la croyance que les sociétés ou les relations entre pays se trouvent régies par des mécanismes d'auto-ajustement apparentés à ceux du marché sur le plan économique.
- On pourrait distinguer quatre niveaux de gouvernance :
  - Le méta-niveau: vision politique et légitimation/ mobilisation ; stratégies d'intégration multilatérales.
  - Le macro: réforme des institutions politiques et changement démocratique des structures; institutions d'intégration régionale et droit.
  - Le méso : régulation politique et capacité concurrentielle ; transfert de *know how* et *capacity building* ; interventions sectorielles.
  - Le micro : organisation de systèmes régulateurs et modernisation administrative ; participation des citoyens et *empowerment* de la société civile.
- Se situant par conséquent dans une relation horizontale répudiant la vieille hiérarchie verticale qui garantissait le privilège de l'État souverain, les acteurs décisifs des dispositifs de gou-

---

2. Cfr Hermet, G. ; A. Kazancigil et J.-F.Prud'homme (2005).

vernance se recrutent ou se choisissent entre eux, essentiellement par cooptation.

- La gouvernance correspond à un processus de décision toujours révocable et provisoire.
- Selon la logique néolibérale de la gouvernance, les décisions ne sont plus le produit d'un débat et d'une délibération, mais plutôt le résultat de négociations, voire de marchandages et de trocs entre les différentes parties.
- La logique de cooptation de la gouvernance s'applique particulièrement bien aux politiques sectorielles, dans une perspective néocorporatiste.
- La gouvernance est un mode de gestion qui tend à se codifier au regard de normes ou de « codes de conduite » négociés, plutôt que de lois votées en vertu du principe majoritaire ou issues d'une tradition jurisprudentielle illustrée par le *Common Law*.

La gouvernance, qu'est-elle finalement ? Un miroir aux alouettes, une simple technique de management mise en place par les institutions de Bretton-Woods pour pouvoir mieux gérer la mondialisation économique, selon une idéologie néo-libérale ou, au contraire, une utopie mobilisatrice qui nous permettrait de refonder une démocratie participative et inclusive, se fondant sur des réseaux de participation et de coopération citoyennes ? Ou, peut-être, la gouvernance est-elle les deux à la fois ?

Cette étude voudrait essayer de mieux situer les enjeux et de poser quelques questions auxquelles chacun doit répondre en fonction de son contexte socio-politico-culturel. Elle ne propose ni un kit de « prêt à penser », ni de « boîte à outils », avec des recettes toutes faites. L'analyse proposée est faite à partir d'une vue européenne et est marquée par l'expérience professionnelle de l'auteur qui, après avoir travaillé dans les champs de la culture, de la coopération au développement et du développement durable, essaie aujourd'hui de faire interagir dynamiquement ces trois « piliers » et de repenser la gouvernance comme une gouvernance démocratique, c'est-à-dire un moyen pour les sociétés d'élaborer leurs propres modalités de gouvernance.

Après avoir précisé trois approches (approche historique, approche « développement » et approche « société du savoir »), le document développera la manière dont la gouvernance devient aujourd'hui un élément central de la politique culturelle.

2. Une approche historique

Si parler de « gouvernance culturelle » semble être un phénomène assez récent, la problématique plus générale de la gouvernance ou du « bon gouvernement » remonte loin dans l'histoire et retrouve même des racines africaines. Prenons trois exemples qui ont exercé — et qui continuent à le faire — une grande influence sur le vivre-ensemble des régions concernées :

— La Charte de Kurukan Fuga (1236)

La Charte de Kurukan Fuga (localité située dans le Cercle de Kangala, au sud de Bamako, capitale du Mali) est un ensemble de 44 « décisions » et « recommandations » prises par l'assemblée des 12 alliés du futur empereur mandingue Soundjata Keïta, au lendemain de la victoire, à Kirina, sur le roi sorcier Soumaoro Kanté. Cette sorte de Convention, sous forme de consignes consensuelles devant régir la vie publique sous l'Empire qui venait de naître, veut dépasser les années de guerres atroces et constituer une base nouvelle pour l'organisation de la société, l'exercice du pouvoir, la gestion des conflits et la mise en œuvre de la coexistence pacifique, en prônant les valeurs de la tolérance, de l'hospitalité, ainsi que des droits et devoirs de la personne humaine. La *sanankunya* (parenté à plaisanterie),³ le droit d'aïnesse, la reconnaissance du rôle de la femme dans la société constituent les piliers de l'édifice social tel que prévu dans la Charte.

Citons quelques-unes de ces « décisions » :

- « chacun a le droit à la vie et à la préservation de son intégrité physique » ;

---

3. La parenté à plaisanterie est une pratique sociale qui autorise les membres d'une même famille ou des membres de certaines ethnies entre elles, à se moquer ou à s'insulter, et cela sans conséquences : ces affrontements verbaux sont en réalité des moyens de décrispation sociale et de gestion de conflits.

- « n’offensez jamais les femmes, nos mères » ;
- « les femmes, en plus de leurs préoccupations quotidiennes, doivent être associés à tous nos gouvernements » ;
- « ne faites jamais du tort aux étrangers » ;
- « ne vous trahissez jamais entre vous. Respectez la parole d’honneur » ;
- « venons en aide à ceux qui en ont besoin ». ⁴

Illustration 1 : *Allégorie du Bon Gouvernement*, par Ambrogio Lorenzetti (Sienne, 1337-1339)

C’est de 1337 à 1339 que le grand peintre de l’École de Sienne, Ambrogio Lorenzetti, peint une série de fresques sur les murs de la *Sala dei Nove* (Salle des Neuf, c.-à-d. salle de réunion du gouvernement de Sienne), appelée aussi *Sala della Pace* (Salle de la Paix) du Palazzo Pubblico de Sienne.

La fresque principale, *Allegoria del Buon Governo*, se lit de gauche à droite et du haut vers le bas. La Sagesse ailée tient un livre fermé (le Livre

---

4. La Charte de Kurukan Fuga, qui se fonde sur la Charte du Mandé (1222), a été transmise de génération en génération par les djélis, dépositaires des traditions en pays malinké. Nous nous fondons ici sur une version collectée en Guinée à l’issue d’un atelier régional de concertation entre communicateurs traditionnels (essentiellement les griots) et modernes (essentiellement les animateurs des radios locales), avec l’aide de traditionalistes et d’experts (Kankan, mars 1998). Rappelons, par ailleurs, que le site et la Charte de Kurukan Fuga ont été classés par l’UNESCO, en mars 2009, comme étant de « Outstanding Universal Value »,

de la Sagesse) et la poignée d'une balance dont les plateaux sont suspendus à sa droite et à sa gauche, avec deux anges, entourant la Justice et représentant la justice distributive et la justice commutative. En-dessous se tient la Concorde, munie d'un rabot (pour aplanir les disputes et controverses) et passant deux cordes serrées ensemble à 24 bourgeois de la ville qui s'avancent *con le corde* (avec les cordes, dans la concorde) qui la transmettent à leur tour à cette imposante figure du Vieillard, vêtu de blanc et de noir, c.-à-d. des couleurs de la ville de Sienne et symbolisant tant la Commune que le Bien Commun. Au-dessus de sa tête, on retrouve les vertus théologiques de Foi, de Charité et d'Espérance. Autour de lui, les « conseillères » Courage/Force, Prudence, Tempérance, Justice, Magnanimité et, surtout, cette figure de la Paix, tout en blanc, qui en impose par sa beauté et par cette « centralité » qui fait le lien entre les deux parties du tableau.

Sur les deux autres murs, on trouve les Effets du Bon Gouvernement dans la ville et à la campagne, ainsi que les Effets du Mauvais Gouvernement, dans la ville et à la campagne. Ces trois fresques constituent d'abord une composition, par les moyens propres de la peinture, d'une conception de l'espace public, du temps de l'histoire et des périls de la subversion de l'esprit public.

Mais elles traduisent aussi la promesse des Neuf de faire participer le peuple au gouvernement (les cordes, symboles de l'union entre la Sagesse, la Justice, la Concorde et le Bien commun, à travers les 24 bourgeois citoyens). En ce sens, elles « sécularisent » deux principes de morale politique, la justice et la subordination de l'intérêt privé au bien commun, avec, en arrière-plan, la genèse philosophique de l'idée moderne de démocratie, passant ainsi de la *Civitas Dei* de Saint Augustin à Saint Thomas et à la tradition aristotélicienne. Au 20e siècle, on retrouve, pour ainsi dire, cette préoccupation du bon et du mauvais gouvernement dans les fresques murales d'un Diego Rivera (Mexique, 1886-1957), notamment au Palais National de Mexico (1929-1935), à l'École d'Agriculture de Chapingo (1925-1927) et au Ministère de l'Éducation Publique (1923).

— Le Val d’Orcia et son modèle de « bonne gouvernance »

Illustration 2 : Val d’Orcia

Le paysage de la vallée de l’Orcia fait partie de l’arrière-pays de Sienne, en Italie. Il a été classé patrimoine mondial par l’UNESCO en 2004. Dans la justification d’inscription sur la Liste du Patrimoine Mondial, on peut lire ceci :

La Vallée de l’Orcia est un reflet exceptionnel de la réécriture du paysage durant la Renaissance qui illustre les idéaux de bonne gouvernance et la recherche esthétique qui a présidé à sa conception. Ce paysage a été célébré par des peintres de l’École de Sienne qui s’est épanouie à l’époque de la Renaissance. Des images de la vallée de l’Orcia, images d’un paysage idéal où l’homme vit en harmonie avec la nature, sont devenues des icônes de la Renaissance et ont eu une influence profonde sur le développement du paysagisme.

On pourrait évidemment ajouter d’autres exemples qui montreraient combien la gouvernance, comme approche globale, a déterminé l’organisation des sociétés et des paysages à travers les siècles, autour d’un certain nombre de valeurs : justice, tolérance, bien commun, espace public...

3. Une approche par la coopération au développement et les relations internationales : bonne gouvernance et gouvernance mondiale

C'est à partir des années 1990 que la Banque Mondiale, pour tenir compte de la mondialisation qui se développe et de l'échec plus ou moins relatif des politiques d'aide au développement, parle de gouvernance et de « bonne gouvernance ». Alors que les recettes traditionnelles des institutions de Bretton-Woods tablaient sur les ajustements structurels, sur la privatisation et sur la dérégulation, la nouvelle orientation prise insiste sur l'importance d'un État efficient et de services publics efficaces, notamment en matière de santé et d'éducation. L'OCDE et son Comité d'Aide au Développement (CAD/DAC) y ajoutent, à partir de 1993, l'État de droit, la lutte contre la corruption, la réduction des dépenses militaires, le développement participatif, la démocratisation et les droits de l'homme. S'il y a apparemment une rupture avec le dogme néo-libéral de marché, la devise centrale reste celle d'une « *efficiency through competition* » de réformes gestionnaires et de l'établissement de conditions favorables pour l'économie privée, ainsi que la mise en place de politiques économiques et financières stables, orientées vers le développement et favorables au marché.

Si cet ensemble de principes de la bonne gouvernance est complété par la Déclaration de Paris (2005) et le Plan d'Action d'Accra (2007), textes qui vont renforcer les exigences en matière de résultats, d'efficacité et d'efficacités, il n'en reste pas moins que quelques principes s'affirment qui vont au-delà d'un instrument technique au service d'un meilleur développement économique et qui vont marquer les relations internationales et d'autres domaines des politiques publiques : respect des droits de l'homme, renforcement de la société civile, mise en place de processus démocratiques, transparence des processus décisionnels, lutte contre la corruption, cohérence des politiques. S'y ajoutent aujourd'hui le développement durable dans ses dimensions de protection de l'environnement, d'efficacité économique et de justice sociale – , le *empowerment* des femmes, des minorités, des médias, etc., ainsi que la

prise en compte des dimensions culturelles du développement.⁵ L'adoption, en 2006, au niveau de l'Union européenne, de la stratégie « la gouvernance dans le consensus européen. Vers une approche harmonisée au sein de l'UE » marque ici une étape importante, notamment dans le dépassement d'une approche purement gestionnaire : l'approche intégrée, la dimension politique et les différents niveaux de gouvernance (du local au global) doivent désormais être pris en compte dans les projets de gouvernance. Le dialogue, le pragmatisme en fonction du contexte et le renforcement des capacités locales se substituent à la promotion d'un modèle uniforme. Les dimensions normatives et prescriptives de la gouvernance sont rééquilibrées par une redécouverte de sa force analytique : elle s'affirme comme une approche permettant de mieux comprendre l'exercice du pouvoir légitime dans une société donnée et donc l'élaboration par les sociétés elles-mêmes de leurs propres modalités de gouvernance, en fonction des défis auxquels elles doivent faire face et dans le cadre des accords internationaux. Toutefois, malgré une vingtaine d'années d'utilisation de ce concept de bonne gouvernance, tant par les experts, les chercheurs, les membres de la société civile que par les politiques et les organisations bi et multilatérales, le champ de réflexion et d'action reste flou, alors même qu'une forte tendance novatrice se fait jour, questionnant non seulement la gouvernance des pays récipiendaires de l'aide, et celle des pays donateurs, mais aussi la gouvernance de l'aide elle-même. Bien plus, au-delà du développement, ce sont les défis communs de l'humanité qui se trouvent mis en perspective par la gouvernance : réalités locales *vs* universalité, croissance économique *vs* équité sociale, etc. Tout cela dans un espace de dialogue interculturel, porteur d'échanges, voire de convergences sur le rôle de l'État et celui des sociétés dans l'institutionnalisation du pouvoir.

Aujourd'hui, les idées-forces pour une reformation de la gouvernance semblent être les suivantes :⁶

---

5. Cfr la « Déclaration de Bruxelles » suite au colloque « culture et création, facteurs de développement » (avril 2009).

6. Cfr Bellina, S. ; H. Magro et de V. Villemeur (2008).

- La nécessité de dépasser l'approche techniciste ainsi que les utilisations prescriptives et dogmatiques de la gouvernance et de son évaluation.
- Le prisme économique ne permet pas de prendre en compte tous les aspects et tous les enjeux de la gouvernance.
- Un consensus se dessine autour de la nécessité d'intégrer la dimension politique de la gouvernance aux analyses. La gouvernance apparaît ainsi comme une méthode d'analyse et de compréhension de l'exercice du pouvoir politique, ainsi que de l'action collective et de la gestion des conflits intrinsèques à toute société.
- Gouvernance et démocratie ne doivent pas être confondues. La gouvernance interroge la légitimité des pouvoirs au-delà des élections et de la notion de représentation.
- Le développement institutionnel de projets et politiques de développement au-delà de la technique, doit être le vecteur du pluralisme politique incarnant la pluralité sociale. Le renforcement des capacités, institutionnelles et humaines, est donc au cœur des politiques de gouvernance.
- La nécessité de dynamiques multi ou interacteurs, dans le cadre d'espaces de dialogue, fondées sur des réseaux ainsi que sur la capitalisation du savoir et des expériences, est fortement développée. De tels cadres favorisent l'élaboration de politiques publiques négociées, l'animation, du local au global, de l'institutionnalisation du pouvoir, autour de la définition de projets collectifs et de l'intérêt général.
- Les préoccupations relatives à la légitimité et à l'efficacité du pouvoir, dans le contexte de mondialisation et d'action publique participative, conduisent à mettre en avant l'approche territoriale de la gouvernance, le territoire étant l'espace d'articulation d'intérêts distincts et de rapports de force entre acteurs politiques, économiques et sociaux relevant de multiples échelles.
- La gouvernance locale, ancrée dans le territoire local, constitue l'espace privilégié de mobilisation des acteurs de la gouvernance : elle représente un échelon de vie, d'apprentissage de la citoyenneté, de

confrontation des différents intérêts et des différentes sources de légitimité, de nombreuses dynamiques économiques (notamment informelles), de cohabitation interethnique et interreligieuse, etc.

- C'est dans l'articulation entre les différents échelons de gouvernance que chacun d'entre eux se renforce. La double dynamique d'affirmation de la gouvernance locale et de l'intégration régionale d'une part, de la gouvernance nationale et de la gouvernance globale d'autre part, est au cœur des processus de refondation politique de l'État et du « système international » : la définition du bien commun et la dynamique des biens publics mondiaux confirment que les défis posés par la gouvernance sont communs (environnement, eau, pandémies, démocratie, sécurité, diversité culturelle, etc.) et appellent à une gouvernance mondiale adaptée.

Reste une question pour laquelle les réponses sont loin d'être claires : quels critères pour évaluer la gouvernance ? Ceux qui ont accompagné les programmes d'ajustement et les programmes de réformes économiques ? On parle dès lors de bonne gouvernance quand le gouvernement est capable de faire passer les réformes. Sont pris en considération aussi le niveau d'ouverture commerciale d'un pays, ou la privatisation du système financier ou encore la réduction des services ou de l'emploi public.

Une conception plus néo-institutionnelle ? On pense alors aux libertés démocratiques, une presse libre, une justice indépendante, à l'intégrité et à la transparence. On essaye dès lors d'établir des critères permettant d'évaluer dans quelle mesure le système démocratique fonctionne comme une médiation efficace pour prendre des décisions et les mettre en œuvre dans des conditions d'efficacité, d'intégrité et de transparence.

Enfin, une conception pour laquelle l'important est de savoir comment une société construit ses propres capacités pour intervenir dans les problèmes essentiels qu'elle arrive à identifier ? Ce qui intéresse dès lors, ce sont les résultats dans trois domaines particuliers : l'intégration sociale, comme réduction de la pauvreté ; l'intégration politique, comme pluralisme et capacité d'intervention des citoyens sur les affaires publiques et, enfin, l'intégration culturelle, avec la capacité de gérer les conflits.

Il semble être aujourd'hui entendu, tant dans les politiques de développement que dans les politiques culturelles, que :

- Les politiques de développement doivent assurer la gouvernance du secteur culturel proprement dit, en renforçant les institutions publiques et en encourageant la mise en œuvre de politiques culturelles prenant en compte la diversité culturelle et favorisant le développement culturel.
- Dans un souci de meilleure gouvernance, les programmes de renforcement institutionnel doivent insister sur la création de capacités institutionnelles. Au-delà de la dotation d'infrastructures et de renforcement budgétaire, il s'agit ici d'investir dans le capital humain, principale ressource non seulement du secteur culturel, mais aussi de la société du savoir.
- La gouvernance concerne aussi la gestion de la diversité culturelle et la construction de la citoyenneté. Tout comme les identités, définitivement multiples, la citoyenneté doit être considérée comme un espace ouvert de négociation permanente.
- La gouvernance doit encourager la participation des acteurs, de tous les acteurs – publics, privés et civils –, afin de garantir la pluralité et la diversité comme éléments de base de la vie démocratique ; la récupération de l'espace public par les citoyens joue un rôle décisif dans la création de sociétés participatives et inclusives. L'accès des citoyens à la culture est aujourd'hui un droit⁷ et une responsabilité des institutions publiques et de la société civile, susceptibles de donner naissance à des espaces de vivre ensemble favorisant la gouvernance et la cohésion sociale.⁸
- Le secteur culturel a un important rôle à jouer dans la promotion du développement social et culturel durable. « Fair Culture means realising cultural rights and including everyone in cultural signification, irrespective of age, gender, disability, or ethnic, religious and cultural

---

7. Cfr Article 27 de la Déclaration Universelle des Droits de l'Homme et la Déclaration sur les droits culturels.

8. Cfr Martinell, A. (2010).

background. These are aspects that should also be guidelines for development cooperation ».⁹

Toutes ces réflexions nous montrent que les chefs d'État et de gouvernement, en proclamant officiellement, en 2000, les Objectifs du Millénaire pour le Développement, ont eu tort de ne pas intégrer parmi les sept objectifs, ni dans le 8e, qui concerne la coopération internationale, la culture et la gouvernance culturelle. Elles sont manifestement le lien qui manque pour assurer la cohérence et l'interaction entre les différents objectifs et pour créer une dynamique socio-politique de développement humain.

4. Une approche par les droits culturels

C'est autour du Groupe de Fribourg et de la Déclaration des droits culturels¹⁰ proclamée en mai 2007 à Fribourg et à Genève, que s'est développée toute une réflexion sur la gouvernance culturelle et la culture démocratique. La notion de « gouvernance culturelle » y apparaît selon l'orientation :¹¹

- À la différence du gouvernement qui s'adresse à des individus et à des institutions, la gouvernance est un système de régulations qui vise des interactions. Le rapport gouvernants-gouvernés est remplacé par l'interaction d'acteurs individuels et institutionnels qui ont en partage la responsabilité du bien commun, et dont le jeu démocratique est garanti par les autorités publiques, sous le contrôle de tous les acteurs. Relevant, certes, du pragmatisme inhérent à toute gestion, une gouvernance est démocratique dans la mesure où elle assure l'interaction des acteurs sous le contrôle d'espaces publics.
- Cette rénovation de la culture démocratique, ou mise en scène de tous les acteurs, se fait dans un espace à plusieurs échelles. La mondialisation ne signifie pas que tout est global, mais qu'aucune activité politique ne peut être contenue dans un seul cadre politique : la

---

9. Cfr Fair Culture (2006).

10. Cfr <www.unifr.ch/iiedh et www.droitsculturels.org>.

11. Cfr Meyer-Bischoff P. et M. Bidault (2010).

gouvernance pose constamment la question des échelles spatiales et temporelles (limites de la communauté politique concernée et durée envisagée du développement). La mondialisation n'est pas la réduction des échelles du politique à une seule, englobante : elle est leur interdépendance. Si les démocraties libérales sont fondées sur les droits civils et politiques, et si les démocraties sociales sont une interprétation des droits sociaux, Alain Touraine annonce un 3e étage qu'il décrit comme « un nouveau paradigme ».¹² Si chaque droit de l'homme est, selon la formule d'Amartya Sen, « fin et moyen du développement », cela signifie que chaque groupe de droits est facteur de démocratisation : à la fois réalisation de la fin – la dignité des personnes – et moyen de réalisation – le développement des capacités. Le respect des droits culturels permet le développement des capacités individuelles primordiales, car ils sont la condition nécessaire pour que chacun puisse se relier aux œuvres et à autrui, qu'il soit nœud ou tisserand du tissu social. Ils sont aussi la condition pour que les acteurs sociaux alimentent par leur diversité de savoirs un espace public riche et diversifié.

La démocratie est-elle un cadre juridique qui permet de garantir le jeu des libertés civiles et du marché, ou est-elle un lien politique qui tend à développer l'ensemble des libertés ? Une conception faible de la démocratie se limite aux processus électoraux, à la décision majoritaire et au règne du compromis. Dans une conception forte, le politique n'est plus un cadre pour les institutions, mais un lien qui relie les citoyens de façon interactive par l'intermédiaire des institutions sous leur contrôle permanent. Il ne s'agit pas seulement de lien social (pour favoriser les rencontres entre les groupes sociaux et culturels), mais de lien politique (favorisant le débat entre ses acteurs sur son fonctionnement et sur l'interprétation des valeurs fondatrices). La loi du compromis est remplacée par la recherche jamais achevée du consensus : c'est le débat permanent qui fait la légitimité démocratique, dans une « démocratie participative ».

À partir de cela, on peut tirer quelques « conclusions » :

---

12. Cfr Touraine, A. (2005).

- L'exigence du respect des droits de l'homme (y compris les droits culturels) et des principes de l'État de droit nécessite l'invention de nouvelles régulations, non plus centrées, mais systémiques. Nous devons passer d'une pratique des réseaux à une régulation des systèmes. Les systèmes sociaux ne sont pas à prendre ici au sens de Niklas Luhmann (le « mutisme mutuel des systèmes »), mais comme des systèmes d'interrelations, au service des sujets, régulièrement contrôlés par eux, y compris dans leurs interdépendances. Dans cette perspective, la gouvernance culturelle n'est rien d'autre qu'une politique culturelle, comprise comme une participation de tous les acteurs culturels, non seulement à sa mise en œuvre, mais aussi à la définition de ses objectifs et de ses échelles.
- En tant que domaine du politique, le système culturel participe par ses interactions à la « production » d'une société, c'est-à-dire, à la constitution de ses acteurs et de leurs réseaux. Il est principe du politique puisqu'il est communication des savoirs et donc des identités. À la pluralité des formes de savoirs (sciences, valeurs, modes de vie, de production, de croyance, etc.) correspondent des systèmes sociaux, plus ou moins développés, plus ou moins autonomes et/ou interdépendants. La richesse de chaque système et celle de leurs connexions constituent le capital social et culturel d'une société que les politiques culturelles ont à gérer : à respecter et à faire fructifier au service du plus grand nombre.
- Établir les liens au savoir, notamment par les droits culturels, c'est remettre l'autonomie du sujet au centre, ainsi que celle des acteurs sociaux. Voilà l'enjeu éthique principal. Mais il y a aussi un enjeu méthodologique : une gouvernance culturelle est à la fois une politique sectorielle et une culture de l'ensemble du champ politique, dans une approche d'inclusion mutuelle.
- Une gouvernance démocratique suppose une définition toujours en débat, dans des espaces publics appropriés, des domaines et des acteurs : on peut parler ici de « triangulation des acteurs ».¹³ acteurs pu-

---

13. Cfr Meyer-Bisch, P. (2010).

blics (État et ses institutions, autres pouvoirs publics), acteurs privés (entreprises et secteur privé), acteurs civils (associations, organisations à but non lucratif, fondations). S'y ajoute la nécessité d'identification des circuits et de la cohérence des fonctions de chaque acteur, afin de pouvoir préciser les responsabilités et les responsabilisations (*empowerment*).

- La gouvernance culturelle signifie donc une cohérence entre les acteurs et les fonctions en vue d'objectifs communs (et choisis en commun). Les modes d'interaction, les processus de choix des objectifs, des acteurs et des fonctions, ainsi que les processus de contrôle définissent une gouvernance politique. Deux conditions à cela : que la gouvernance provienne de tous les individus et de tous les acteurs constitués. Et que cette gouvernance démocratique s'exerce en prenant l'accomplissement des droits humains comme moyens et comme fins.

5. Une approche par la société du savoir, l'économie créative et les TIC (Technologies de l'Information et de la Communication)

Société de l'information, société de la connaissance, société post-industrielle et post-moderne, société d'abondance et société de consommation, société en réseaux, capitalisme informationnel, capitalisme numérique : les concepts ne manquent pas pour traduire une évolution de nos sociétés, dans les cinquante dernières années, dont nous ne maîtrisons guère les aboutissants, mais dont un certain nombre de caractéristiques s'affirment un peu partout, au moins dans les pays « développés » et en émergence :

- La croissance du secteur des services et de l'économie créative.
- La centralité de l'information et de la connaissance comme facteurs de production.
- L'augmentation de la productivité grâce à la créativité et à l'innovation.

- La naissance de nouveaux modèles de production économique, de régulation sociale et de vie culturelle.
- Le développement d'« intelligences collectives ».
- La métamorphose des organisations à l'ère numérique (Web 2.0.).

Concernant la gouvernance et la gouvernance culturelle, il y a nombre de conséquences plus ou moins immédiates, mais aussi des questions qui se posent et où on peine encore quelque peu à trouver les réponses adéquates :

- La généralisation des caractéristiques culturelles à une bonne partie de la production économique, telle qu'elle découle de l'économie créative, ne va-t-elle pas entraîner une dilution, concomitante à cette extension, de la spécificité et de la « densité » du champ des arts et de la culture ? Une problématique « culturalisation » de l'économie ne risque-t-elle pas d'entraîner aussi une plus grande intégration des industries culturelles, voire du secteur culturel tout entier, dans une logique capitaliste ?
- La dématérialisation de la production et la mise en réseau des acteurs ouvrent des perspectives dont on ne fait encore que commencer l'exploration : libération de la parole et possibilité pour toute personne connectée d'exercer de façon significative son droit à la liberté d'expression ; essor sans précédent du travail coopératif, notamment pour les artistes, les chercheurs scientifiques et les acteurs culturels ; possibilité, par la fluidité du numérique, de faire circuler avec une facilité inédite des textes, des sons, des images fixes ou animées, offrant ainsi des occasions quasi illimitées de diffusion, mais aussi de reprise et de réinterprétation.
- Le savoir et l'intelligence partout distribués, sans cesse valorisés, coordonnés en temps réel, aboutissent à une mobilisation effective des compétences et provoquent ainsi une révolution de communication entre les êtres humains. Internet nous oblige à expérimenter de nouvelles manières d'être ensemble, sur la base d'une éthique de l'intelligence collective qui consiste à entrelacer les points de vue

différents¹⁴ et à développer apprentissage collectif, mémoire collective, compétence collective et responsabilité collective, dans un « système apprenant intelligent ».

- Tout cela bouleverse les métiers et les positions relatives des acteurs culturels, en faisant interagir différemment les différentes « postures » de l'individu constamment connecté : consommateur, artiste, acteur, citoyen...
- Il en résulte aussi une remise en cause assez radicale des filières de production et des procès de création, de production et de distribution, dans une métamorphose des organisations et dans une nécessité de les redéfinir par rapport à des « territoires communicants » et des « réseaux dits intelligents ».
- Il convient cependant d'insister sur les risques de fragilisation de ceux qui n'intégreraient pas les apports majeurs des technologies numériques et qui ne pourraient donc pas profiter des opportunités d'innovation et de croissance de l'économie créative.
- Tout en marquant des réticences vis-à-vis des théories d'un Richard Florida sur la « classe créative », il convient de souligner que ces nouveaux « créatifs culturels » présentent un certain nombre de caractéristiques qui peuvent devenir innovants aussi pour d'autres secteurs telles que : la logique de fonctionnement en réseau et la mise en place de formes de socialisation qui réunissent des ressources collectives tout en préservant l'autonomie et l'individualité de chaque individu. La connectivité et la force « compétitive »¹⁵ des nouveaux métiers culturels ne doivent cependant pas nous faire oublier qu'ils restent souvent très précaires.

Les objectifs d'une politique culturelle pour une société créative (qui ne se contenterait pas de se centrer sur les forces du marché, mais qui viserait aussi les investissements en matière de démocratie sociale et culturelle) pourraient dès lors être :

---

14. Cfr Lévy, P. (2002).

15. Différence entre coopération et compétition.

- De développer les aptitudes à penser en dehors des sentiers battus (*out the box thinking*), ce qui suppose des possibilités d'échange et de débats pour définir des projets possibles, et les conditions pour les mettre en œuvre.
- D'élever le niveau des compétences et des capacités, en permettant aux employeurs, employés, élus, leaders civiques, de renforcer de manière continue leurs aptitudes.
- D'attirer tous ceux qui peuvent contribuer au développement, ce qui implique un environnement attractif (sans pour autant favoriser le *brain drain* dans les pays en développement).
- De favoriser le cadre spatial des villes, des métropoles et des régions. La gouvernance de la politique culturelle change ici de niveau et d'enjeu : il ne s'agit plus de voir comment un État central veille à ce que ses décisions se concrétisent au mieux sur le terrain, mais de faire en sorte que les acteurs d'un territoire conçoivent leur développement dans le cadre de contraintes globales et de péréquations possibles de ressources. On substitue dès lors à une politique culturelle institutionnalisée de haut en bas un véritable écosystème culturel¹⁶ où les demandes, positions et opportunités des différents acteurs s'ajustent en permanence les unes aux autres, le rôle des pouvoirs publics étant de garantir les conditions qui rendent l'écosystème producteur de la valeur recherchée (création de sens et créativité), soutenable et résilient.

Mais tous les « effets » de la société du savoir et de la société créative sont démultipliés par la «révolution» des technologies de l'information et de la communication. Internet est considéré, à juste titre, comme une véritable révolution économique, politique et culturelle et provoque « un séisme dans la culture »,¹⁷ par l'opportunité offerte par de nouvelles pratiques qui changent notre rapport à l'information et à la connaissance, qui renouvellent les circuits de la diffusion culturelle et qui bousculent le statut de la création.

---

16. Cfr Greffe, X. (2010).

17. Cfr Le Glatin, M. (2007).

Sur le plan économique, un modèle économique fondé sur la rareté matérielle est remplacé par un modèle économique fondé sur l'abondance immatérielle. La notion de bien commun artistique nous montre que nous ne sommes pas en présence d'une simple évolution technologique, mais bien d'une mutation de civilisation, d'une révolution d'ordre anthropologique, comportant une nouvelle manière de vivre ensemble, de communiquer, des rapports sociaux transformés, une représentation du monde et de la culture profondément transformée, des relations radicalement différentes avec l'espace et le temps. Plus encore que sur le plan économique, c'est sur ce plan sociétal qu'Internet apportera une extraordinaire libération d'énergie sociale et permettra une mutualisation des savoirs, le mixage et la création d'œuvres « collaboratives », ainsi que l'arrivée d'œuvres nomades. Il est bien possible que nous allions vers une culture qui ne se réduirait pas à un ensemble d'œuvres, mais se définirait principalement par des mécanismes de relations sociales régissant les contributions de plusieurs personnes à des œuvres communes et toujours inachevées. Sans que la singularité de son expression artistique ne soit niée, chaque individu est mobilisé dans une dynamique polyphonique. La dimension collective de la création offre en retour l'occasion d'en découvrir d'autres en soi par frottement à la subjectivité des différents participants.

La discussion sur Internet et les TIC nous montre que dans une société du savoir et dans une économie de l'immatériel, le rôle de ce cyberspace comme espace d'expression artistique et démocratique sera de plus en plus important et que nous sommes dans une mutation dont nous ne voyons pas encore tous les aboutissements. Il est donc urgent et important que la discussion afférente soit menée non seulement d'un point de vue technique ou économique, mais aussi du point de vue culturel et sociétal. Il semble indispensable, par ailleurs, que ce débat soit public, tant au niveau national qu'au niveau international (où il faut faire évoluer le droit international qui paraît largement obsolète en face des évolutions techniques).

6. La gouvernance, enjeu des politiques culturelles

Les politiques culturelles apparaissent, un peu partout dans le monde, en crise : crise de contenus (et d'objectifs), crise structurelle, crise de gouver-

nance (et de processus de mise en œuvre). Alors qu'on attend beaucoup (trop ?) de la politique culturelle, notamment pour les impulsions qu'elle devrait donner à d'autres politiques (telles que la coopération au développement et les relations internationales, le développement économique, la justice sociale, l'éducation, l'aménagement du territoire, etc.), elle semble faire face à un triple dilemme :¹⁸

- Dilemme de sens et de signification, pour dégager des majorités politiques, voire des consensus, autour d'un certain nombre de finalités.
- Dilemme de compétence : quels sont aujourd'hui les rôles de l'État vis-à-vis des autres pouvoirs publics (régions, villes et communes), vers le secteur privé et vers le secteur civil (associatif), mais aussi dans un monde de plus en plus globalisé et médiatisé (organisations régionales et mondiales) ?
- Dilemme de mise en œuvre, notamment en définissant les cadres juridiques, en dégagant des ressources et en aidant à donner forme aux relations et coopérations entre les différents acteurs de la vie culturelle.

Aujourd'hui, la culture agit de manière transversale dans la société, en irriguant des aptitudes à la créativité dans tous les secteurs. Par les nouvelles valeurs et références qu'elle produit, la culture contribue à des innovations sociales autant qu'économiques, et ce quel que soit le secteur concerné. La politique culturelle est transversale et doit prendre en considération l'ensemble des activités de la société, ainsi que les réseaux qui les développent. Ce qui reste cependant commun, c'est la production et la mobilisation des talents et compétences artistiques.¹⁹

Dans « une culture sans centre » et devant la multiplication des acteurs, ne faudrait-il pas dégager un nouveau « contrat culturel » entre les trois secteurs (public, privé et associatif), fondé sur la recherche de consensus autour d'un certain nombre de valeurs et de finalités culturelles, de la reconnaissance d'un pluralisme structurel et du principe de subsidiarité, ainsi que sur la

---

18. Cfr Scheytt, O. (2008).

19. Cfr Greffe, X. et S. Pflieger (2009).

nécessité de dégager tant des ressources suffisantes que des espaces de liberté pour les expressions artistiques et culturelles ? Comment privilégier les approches *bottom up* et le fonctionnement et la coopération en réseau ?²⁰

Dans un tel contexte, l'État et les pouvoirs publics tenteraient plus d'agir sur le contexte que de réguler, plus de convaincre que d'imposer, plus d'aider à faire (par l'éducation et par l'*empowerment*, notamment) que de faire eux-mêmes.

Le Conseil de l'Europe a beaucoup travaillé sur les politiques culturelles et vient d'organiser, à Bruxelles (septembre 2010), une conférence sur le thème de « la culture et les politiques du changement ».²¹

L'intention affichée est de lancer un processus de réexamen des approches actuelles de la politique et des pratiques culturelles en tenant compte des grands bouleversements mondiaux – y compris l'effet des restructurations économiques et la réduction des budgets publics consacrés à la culture, mais aussi d'autres évolutions qui se produisent sur le plan de la démographie, des questions liées à la diversité, de l'incidence des nouvelles technologies, des préoccupations environnementales et de la sécurité. Cette évolution suscite un large débat dans les pays européens sur le rôle des pouvoirs publics et du secteur privé dans la culture, mais aussi sur le mode de fonctionnement des institutions culturelles, le type et l'échelle des soutiens dont les artistes ont besoin, les nouvelles formes de partenariats et les approches plurielles pour relever les défis auxquels la politique culturelle au sens large est confrontée en Europe, au niveau local, régional, et paneuropéen.

On a sans doute parlé jusqu'ici trop peu des implications pratiques des grandes mutations économiques et sociétales au niveau local et national pour les responsables politiques et les praticiens en matière de politique culturelle. Les problèmes financiers sont manifestes dans un certain nombre de pays où il est prévu de réduire considérablement les budgets et les subventions des

---

20. Cfr *La théorie de l'acteur-réseau*, Latour, B. (2007).

21. Dans le cadre de son programme CultureWatchEurope et ensemble avec Culture Action Europe, le Conseil Économique et Social Européen, IFCCD (International Federation of Coalitions for Cultural Diversity), CultureLab, EUNIC (réseau des instituts culturels européens), Observatoire de Budapest, etc.

institutions culturelles. L'opinion et les valeurs publiques sont aussi influencées par les problèmes environnementaux et d'autres priorités. Il s'agit donc de mettre l'accent, dans une perspective élargie, sur une nouvelle approche de la culture et de la politique culturelle qui pourrait être intégrée dans beaucoup de secteurs et d'intérêts différents. Par ailleurs, il semble hautement souhaitable de proposer des mesures pratiques clés et des propositions qui pourraient utilement être mises en œuvre à l'avenir par les gouvernements, les responsables politiques et les organisations de la société civile.

Dans ce contexte, il conviendrait sans doute aussi de parler des relations entre culture et développement durable. Le développement durable doit être considéré ici comme un nouveau projet de société, la trame d'une nouvelle étape pour l'organisation des activités humaines, une « règle du jeu » qui mettra (enfin) l'économie au service du développement social et de la lutte contre les inégalités, tout en économisant au maximum les ressources naturelles de la biosphère que nous savons limitées.

Ce projet, à contre-courant du libéralisme et du consumérisme dominants, est porteur d'une nouvelle culture qui doit irriguer les modes de vie, les modes de production et de consommation, la vie politique mais aussi les sciences, la pratique des arts, la littérature, la philosophie...

Dans cette perspective, le développement durable suppose une très large adhésion sociale qui nécessite en amont information, formation, réflexions et débats, échanges d'expériences. De même, la préservation de la diversité culturelle, la revalorisation des pratiques artistiques et culturelles et, de façon plus générale, toutes les richesses immatérielles que nous considérons essentielles à la construction de l'humain – en tant qu'outils de relation et de connaissance – sont au cœur de la problématique de développement durable.

En associant autour d'un enjeu commun « culture » et « développement durable », on pourra sans doute contribuer à tisser la trame d'une nouvelle étape pour l'organisation des activités humaines.

Toutes ces réflexions et ces travaux nous font insister sur les principes suivants d'une politique culturelle :

- La culture devra assumer son rôle central dans les politiques et stratégies de développement de la société.

- La politique culturelle doit se fonder sur les valeurs fondamentales des droits de l'homme et des droits culturels.
- Les besoins culturels de la population, l'accès à la culture et la participation culturelle doivent constituer la base de toute politique culturelle.
- La politique culturelle vaut autant par ses processus que par ses contenus : elle doit réunir, en toute transparence, les différents acteurs autour d'objectifs centraux.
- Elle doit être prospective, en considérant les différents défis auxquels elle doit faire face comme autant de possibilités de se transformer et de se renouveler.
- Mobilité et intégration doivent être deux principes de base pour les artistes, les acteurs culturels et les instances politiques.
- Toute politique culturelle, pour atteindre la qualité et l'excellence, doit veiller à une professionnalisation accrue, à une formation de qualité et à un statut de l'artiste pleinement reconnu par la société.²²

Dans ce contexte assez nouveau, on pourrait définir la gouvernance culturelle comme suit : l'ensemble des voies et moyens par lesquels les citoyens et les institutions culturelles – publiques et privées – déterminent et régulent, dans des processus continus, leurs intérêts différents et initient des « agir » coopératifs. Le rôle de l'État, qui doit être « activant »,²³ y est primordial :

- Comme arbitre entre les différentes cultures, religions et intérêts divers dans une société déterminée.
- Comme médiateur, entre les créateurs et les publics, entre les artistes et les institutions, entre le secteur culturel et les autres secteurs, entre les secteurs public, privé et associatif.

---

22. Cfr Kathrin Merkle (2010).

23. En allemand : ein « aktivierender Staat » ; cfr la Commission d'Enquête du Parlement allemand et Scheytt, O. (2008).

- Comme facilitateur, il doit veiller au développement d'une société créative, par l'*empowerment* des différents acteurs (et notamment des plus faibles), par la mise en place de systèmes d'enseignement et de formation de qualité.²⁴

Comme il n'y a pas – heureusement – de modèle unique de gouvernance culturelle, les formes varient : forums, plate-formes, conseils, « parlements », « *clusters* », etc. Ce qui est commun, c'est la libre discussion dans un espace public, la participation citoyenne et la co-responsabilité.

Reste une question qu'on aborde trop rarement jusqu'ici : comment évaluer la gouvernance culturelle, sur la base de quels indicateurs ?

Les travaux restent encore quelque peu balbutiants à ce sujet, malgré quelques bonnes initiatives de la part d'OCPA (Observatoire sur les Politiques Culturelles en Afrique)²⁵ et d'Interarts.

Le programme CultureWatchEurope, quant à lui, vise à concevoir la culture comme « l'âme de la démocratie », en apportant un témoignage novateur sur les évolutions en matière de culture, de patrimoine et de médias en Europe. Il fournit une valeur ajoutée aux outils d'information, programmes et méthodes mis en place par l'Organisation en les reliant les uns aux autres et en invitant la société civile à y contribuer. Il est fondé sur des valeurs, réactif et conscient des enjeux : il a pour mission de mettre en relief les évolutions, les difficultés rencontrées et les bonnes pratiques, de manière à améliorer la gouvernance culturelle et la définition des politiques en la matière dans toute l'Europe, dans le respect des droits de l'homme.

Signalons aussi tout le travail qui se fait autour de l'Agenda 21 de la Culture, pour qui la gouvernance culturelle est l'un des cinq thèmes fondamentaux de sa réflexion et de son action. Si tout le monde semble tom-

---

24. Ces rôles s'ajoutent évidemment aux rôles plus « traditionnels » des pouvoirs publics : protection et mise en valeur des patrimoines, assurer les infrastructures et équipements culturels de base, veiller au financement de l'aide à la création artistique et des projets culturels, développer le cadre juridique et réglementaire.

25. Cfr notamment le projet de recherche sur les indicateurs culturels du développement humain, par Paul Nchoyi Nkiwi, OCPA, 2006.

ber d'accord aujourd'hui sur la nécessité d'un monitoring indépendant, par exemple par des Observatoires reconnus, faudrait-il aller plus loin et prévoir, entre autres, des Agences de Notation de la gouvernance culturelle et une *Agence Ranking* pour les ONG qui y participent ?

Inutile d'aller aussi loin pour le moment, mais ce qu'il faudra, en tout cas, c'est intégrer cette gouvernance culturelle dans les réformes administratives et la mettre désormais au centre des relations entre la politique et l'administration, entre le centre et les périphéries et prévoir les dévolutions et délégations de pouvoir nécessaires.

7. Pour ne pas conclure...

Aujourd'hui, un peu partout dans le monde, la gouvernance culturelle existe. Elle unit en quelque sorte le moment utopique au moment pragmatique. Certes, elle est « machine d'optimisation » technocratique et « boîte à outils » pour l'ingénierie et le management culturels. Mais elle comporte aussi une vision de la société et elle démontre que la culture est un lieu de déploiement des intelligences, des créativité et des créations de sens et qu'elle peut devenir une matrice essentielle de notre rapport au présent et à l'avenir. Il est donc important qu'au-delà du consensus technocratique et post-idéologique qu'il semble y avoir aujourd'hui concernant la gouvernance culturelle, nous puissions pleinement en développer la force politique, de démocratisation et de citoyenneté.

Nous disposons aussi de textes qui donnent un sous-bassement « idéologique » et juridique international :

- La Déclaration Universelle sur la diversité culturelle (2001) et la Convention sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles (2005) : il est sans doute important de souligner que ces deux textes de l'UNESCO prévoient une implication/responsabilisation importante de la société civile.²⁶
- L'Agenda européen de la Culture (2007), de l'Union Européenne.

---

26. Cfr les « coalitions » pour la diversité culturelle qui se sont formées dans nombre de pays.

- L'Agenda 21 de la Culture (2004/2005), qui concerne prioritairement les pouvoirs locaux et régionaux.

Ce qui ressort néanmoins de ce qui précède :

- La gouvernance culturelle est désormais un thème de discussion central pour les politiques culturelles, mais aussi pour le développement humain en général. La recherche sur ce thème reste encore très lacunaire, tout comme les exemples de bonne pratique restent peu nombreux et souvent difficilement transposables de l'un à l'autre.
- Il ne saurait y avoir un « modèle » de gouvernance culturelle unique et il ne peut pas être imposé d'en haut.
- Avant d'être une « technique » de gestion du développement culturel, la gouvernance culturelle est une éthique, se fondant sur les droits culturels. Cette éthique joue tant dans les objectifs qu'elle se fixe que dans les processus qu'elle met en œuvre.
- Elle fait agir ensemble des modèles rationnels différents : économique et marché (compétition, prix, *result oriented*), social (cohésion et justice), politique (recherche de majorités et de consensus, dans une opposition droite-gauche), administration (réglementation, loyauté envers le pouvoir politique), arts et culture (créativité, besoins de financement, « temps » très différents de l'économique et du politique, *process oriented*).
- Les principes en sont importants : transparence, égalité des chances, notamment dans l'accès à la culture, participation, partenariat, coopération, co-responsabilité, coalitions et alliances, *empowerment* et renforcement des capacités, égalité des chances, prospective, promotion de la diversité culturelle et dialogue interculturel, droits culturels, etc.
- La gouvernance culturelle ne saurait se limiter au secteur culturel. Elle peut d'ores et déjà s'inspirer de ce qui se passe dans la coopération au développement ou dans le développement durable. Mais elle doit aussi intégrer dans sa propre démarche le développement et le développement durable. Dans ce contexte, il paraît important d'insister sur la cohérence des politiques.

Quelques références bibliographiques²⁷

- AGENDA 21 DE LA CULTURE** (2004) : par la CGLU (Cités et Gouvernements Locaux Unis, Commission Culture), voir <[www.agenda21culture/net](http://www.agenda21culture.net)>.
- BELLINA, S. ; H. MAGRA et V. DE VILLEMEUR** (sous la direction de) (2008) : *La gouvernance démocratique. Un nouveau paradigme pour le développement?*, Karthala, Paris.
- BENZ, A.** (Hrsg, 2006) : *Governance im modernen Staat*, Verlag für Sozialforschung, Wiesbaden.
- CAHIERS FRANÇOISE** (2011) : *La pensée politique, quels renouvellements?*, La Documentation Française.
- CASTELLS, M.** (1999) : *L'Ere de l'Information (La société en réseaux; Fin du Millénaire ; le pouvoir de l'identité)*, Fayard, Paris.
- COLLEGIUM INTERNATIONAL** (2012) : *Le monde n'a plus de temps à perdre. Appel pour une gouvernance mondiale solidaire et responsable*, Les Liens qui Libèrent.
- COLLOQUE CERISY** (2000) : *Prospective pour une gouvernance démocratique*, coordonné par **HEURGON, E** et **J. LANDRIEU**, Aube, 2000.
- CONSEIL DE L'EUROPE** (2010) : *Culture and Development Twenty Years after the Fall of Communism in Europe*, Strasbourg.
- CNUCED et UNCTAD** (2008) : *Creative Economy Report 2008. The Challenge of Assessing the Creative Economy : towards informed Policy making*.
- DEUTSCHER BUNDESTAG** (Hrsg, 2008) : *Kultur in Deutschland. Schlussbericht der Enquête Kommission des Deutschen Bundestages*, ConBrio.
- FINLANDE, MINISTÈRE DE L'ÉDUCATION** (2006) : *Fair Culture – Culture for Sustainable Development*, Background Paper on Cultural Sector and Development Work in the Nordic Countries, Helsinki.
- FLINDER, M.** (2002) : «Governance in Whitehall», *Public Administration* n. 80.
- FLORIDA R.** (2002) : *The Rise of Creative Class*, Basic Books, New York.
- FOLKE SCHUPPERT, G.** (Hrsg, 2005) : *GovernanceForschung. Vergewisserung über Stand und Entwicklungslinien*, Nomos, Baden-Baden.
- GARNHAM, N.** (2005) : «From Cultural to Creative Industries. An Analysis of the Implications of the “Créative Industries” Approach to Arts and Media Policy Making in the UK». In : *International Journal of Cultural Policy* 11, 1.

---

27. Complétées en 2014.

- GLAESER, E.** (1998) : «Are Cities Dying?», *Journal of Economic Perspectives*, n. 12.
- GREFFE, X.** (2010) : «Quelle politique culturelle pour une société créative ?». In : *Politiques et Pratiques de la Culture (sous la direction de Philippe Poirrier)*, La Documentation Française.
- et **S. PFLIEGER** (2009) : *La politique culturelle en France*, La Documentation Française, Paris.
- GROUPE DE FRIBOURG** (2007) : *Déclaration sur les Droits Culturels*, Fribourg et Genève, voir <www.unifr.ch/iiedh>, publications.
- HERMET, G. ; A. KAZANCIGIL et J.-F. PRUD'HOMME** (2005) : *La gouvernance. Un concept et ses applications*, Karthala.
- JACQUET, P. ; J. PISANY-FERRY et L. TAUBIANA** (2002) : *Gouvernance mondiale*, La Documentation Française.
- JOUVE, B.** (2007) : *Le «political rescaling» pour théoriser l'Etat et la compétition territoriale en Europe*. In **FAURE, A. ; J-PH. LERESCHE ; P. MULLER et S. NAHRATH** (dir.): *Action publique et changement d'échelles: les nouvelles focales du politique*, Paris, l'Harmattan, pp. 45-55.
- KAZANCIGIL, A.** (2010) : *La gouvernance, pour ou contre le politique*, Armand Colin.
- KOOIMAN, J.** (2003) : *Governing as Governance*, Sage, London.
- LAAKSONEN, A.** (2010) : *Making Culture Accessible – Access, Participation in Cultural Life and Cultural Provision in the Context of Cultural Rights*, Conseil de l'Europe, Strasbourg.
- LANGE, B. ; A. KALANDIDES ; B. STÖBER et I. WELLMANN** (Hrsg, 2009) : *Governance der Kreativwirtschaft*, Transcript.
- LATOUR, B.** (2007) : *Eine neue Soziologie für eine neue Gesellschaft*, Frankfurt/Main.
- LE GLATIN M.** (2007) : *Internet, un séisme dans la culture*, Editions de l'Attribut.
- LÉVY, P.** (1997) : *L'intelligence collective*, La Découverte, Paris
- (2002) : *Cyberdémocratie*, Odile Jacob, Paris.
- MARCH, J. et J. OLSEN** (1995) : *Democratic Governance*, The Free Press, New York-London.
- MARTINELL, A.** (2010) : *Gouvernance de la culture et diversité culturelle*, Document de travail pour le Séminaire International sur Culture et Développement, Girona.

- MERKLE, K.** (2010) : «Neue Initiativen des Europarates». In *Kulturpolitische Mitteilungen*, n. 129, Kulturpolitische Gesellschaft, Bonn.
- MEYER-BISCH, P.** et **M. BIDAULT** (2010) : *Déclarer les droits culturels : commentaire de la Déclaration de Fribourg*, Bruylant/Schulthess.
- MOREAU DEFARGES, Ph.** (2003) : *La gouvernance*, PUF, Paris.
- O'CONNELL, H.** et **D. SOUTER** (ed.) (1994): *Good Governance*. Report on a One.
- PNUD ; UNDP** (2004) : *Rapport sur le développement humain : la liberté culturelle dans un monde diversifié*.
- ROSENAU, J. N.** et **E. O. CZEMPIEL** (dir.) (1992) : *Governance without Government : Order and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- SAEZ, G.** (2004) : « Gouvernance culturelle territoriale ». In : *Institutions et vie culturelles*, La Documentation Française.
- SCHEYTT, O.** (2008) : *Kulturstaat Deutschland. Plädoyer für eine aktivierende Politik*, Transcript.
- TOURAINÉ, A.** (2005) : *Un nouveau paradigme. Pour comprendre le monde d'aujourd'hui*, Fayard.
- TREMBLAY, G.** (2008) : « Industries culturelles, économie créative et société de l'information ». In *Global Media Journal, Canadian Edition*, volume 1, Issue 1.
- UNESCO** (2001) : *Déclaration universelle sur la diversité culturelle*, Paris.
- (2005) : *Vers les sociétés du savoir*, Paris.
- (2005) : *Convention sur la protection et la promotion de la diversité des expressions culturelles*, Paris.
- (2009) : *Investir dans la diversité culturelle et le dialogue interculturel*, Paris.
- UNION AFRICAINE (UA, 2006)** : *Charte de la Renaissance Culturelle Africaine*, Khartoum.
- UNION EUROPÉENNE (UE, 2007)** : *Agenda européen de la Culture à l'ère de la mondialisation*, Bruxelles.
- WAGNER, B.** (2009): *Governance in der Kulturpolitik*. Vortrag im Center for Advanced Studies der Theaterwissenschaften München.
- ZIAI, A.** (2006): *Zwischen Global Governance und Post-Development*, Westfälisches Dampfboot.

CULTURA, POLÍTICAS PÚBLICAS Y BIENES COMUNES: HACIA UNAS POLÍTICAS DE LO CULTURAL

Nicolás Barbieri

Instituto de Gobierno y Políticas Públicas,
Universitat Autònoma de Barcelona

RESUMEN: Las políticas culturales se han institucionalizado sobre la idea de la cultura como sustantivo, como objeto, incluso como esencia de un grupo o colectivo. Si bien el modelo de democratización de la cultura continúa como núcleo de las políticas culturales, se vuelve evidente la caducidad de buena parte de los principios de una política centrada en el acceso a la oferta cultural. Los problemas a los que las políticas públicas se enfrentan resultan cada vez más complejos, inciertos y con más riesgos incorporados. Suponen un nuevo reto para la legitimidad de las instituciones culturales en su rol de intermediación tradicional. En este contexto, los bienes comunes (*commons*) emergen no sólo como concepto analítico sino como herramientas de acción política, social y legal. Los bienes comunes no son simplemente objetos o espacios, sino complejos sistemas de gestión de recursos con comunidades y normas que permiten su sostenibilidad. Este artículo plantea como hipótesis la posibilidad de que las políticas culturales reconozcan la cultura no sólo como sustantivo sino también como adjetivo (lo cultural). ¿Qué implica concebir las políticas culturales como políticas de los bienes comunes? ¿Cuáles son las diferencias principales en lo que se refiere al modelo de políticas de acceso a la cultura? ¿Puede un cambio de modelo derivar en la desresponsabilización de las políticas públicas en el ámbito de la cultura?

PALABRAS CLAVE: políticas culturales, bienes comunes, acceso, políticas públicas.

RESUM: Les polítiques culturals s'han institucionalitzat sobre la idea de la cultura com a substantiu, com a objecte, fins i tot com a essència d'un grup o

col·lectiu. Tot i que el model de democratització de la cultura continua com a nucli de les polítiques culturals, es torna evident la caducitat de bona part dels principis d'una política centrada a l'accés a l'oferta cultural. Els problemes a què les polítiques públiques s'enfronten resulten cada vegada més complexos, incerts i amb més riscos incorporats. Suposen un nou repte per a la legitimitat de les institucions culturals en el seu rol d'intermediació tradicional. En aquest context, els béns comuns (*commons*) emergeixen no sols com a concepte analític sinó com a eines d'acció política, social i legal. Els béns comuns no són simplement objectes o espais sinó complexos sistemes de gestió de recursos amb comunitats i normes que permeten la seua sostenibilitat. Aquest article planteja com a hipòtesi la possibilitat que les polítiques culturals reconeguen la cultura no sols com a substantiu sinó també com a adjectiu (allò cultural). Què implica concebre les polítiques culturals com a polítiques dels béns comuns? Quines són les diferències principals en relació al model de polítiques d'accés a la cultura? Pot un canvi de model derivar en la desresponsabilització de les polítiques públiques en l'àmbit de la cultura?

PARAULES CLAU: polítiques culturals, béns comuns, accés, polítiques públiques.

ABSTRACT: Cultural policies have been institutionalised around the idea of culture as a noun, as an object, and even as the essence of a group or collective. While the model of the democratisation of culture remains at the heart of cultural policies, the temporary nature of many of the principles of a policy focused on access to cultural activities is becoming apparent. The problems faced by public policies are increasingly complex, uncertain and involve more and more risks. They pose a new challenge to the legitimacy of cultural institutions in their traditional role of intermediation. In this context, the commons are not merely an analytical concept, but are also tools for political, social and legal action. They are not just objects or spaces, but also complex systems for resource management with communities and rules that allow their sustainability. This article considers the hypothesis of the possibility of cultural policies recognising culture not only as a noun but as an adjective (the cultural). What does conceiving of cultural policies in terms of policies of the commons entail? What are the main differences in the model of policies for access to culture? Can a

change of model lead to the removal of responsibility from public policies in the field of culture?

KEYWORDS: cultural policies, commons, access, public policies.

Políticas públicas, cultura y ciudad

Ha sido ampliamente estudiado el proceso por el cual el principio de democratización de la cultura guía y legitima la mayoría de políticas culturales desarrolladas en Europa y en el mundo anglosajón a partir de la década de 1960. Este paradigma, así como el contrato que comporta entre agentes culturales públicos y privados, es de carácter eminentemente estatal-nacional. Es decir, los ministerios de cultura o los consejos de las artes estatales, según el modelo continental o anglosajón, son desde entonces los agentes referentes en el diseño e implementación de las políticas culturales. Estamos, en definitiva, frente al período de institucionalización de la política cultural como una política pública. No cabe duda de que con debilidades, y muy importantes, si se la compara con otras políticas públicas, incluso en el ámbito social. Pero a pesar de estas dificultades, la política cultural se establece como objeto de la intervención estatal, como instrumento de intervención gubernamental.

Con el proceso de institucionalización de las políticas culturales se consolida en esos años el modelo de políticas de acceso a la cultura. La intervención gubernamental se centra en la promoción de la oferta cultural entendida como de calidad y en la protección del patrimonio. Es en este período donde podemos identificar uno de los dilemas clave en la evolución de las políticas culturales: la necesidad de congeniar el fomento de la excelencia y la democratización. Prueba de ello es el lema que inspiraba el inicio del *Arts Council of Great Britain* en 1946: «lo mejor para la mayoría». En el intento de popularizar las llamadas artes eruditas, se impulsan infraestructuras culturales: de los museos a las bibliotecas, de los teatros a la monumentalización del espacio público. Son las décadas de los grandes equipamientos culturales, así como de la producción de oferta cultural directa por parte del Estado. Tam-

bién es la etapa de consolidación institucional de la relación entre política cultural e identidad nacional.

Por último, este período es también el de consolidación de una dicotomía clave para entender la evolución de las políticas culturales. Se trata de la dicotomía Estado-mercado, que no sólo excluye el desarrollo de modelos alternativos sino que implica la asociación entre lo estatal y lo público, por un lado, y lo mercantil y lo privado, por otro.

Al modelo de democratización se añade pronto un tipo de políticas públicas que incorpora la promoción de espacios de participación y expresión sociocultural. Un modelo de políticas calificado como de democracia cultural (Urfalino, 1996). Pero la participación masiva, tal y como se entiende en el modelo de la democracia cultural, no se produce (Wu, 2007). Y son los gobiernos quienes se reafirman en el rol de productores culturales: el ámbito institucional asume el papel de lo público.

En este contexto se consolida la idea de que los gobiernos locales están en iguales o mejores condiciones para emprender las tareas de promoción de la cultura. Los objetivos e instrumentos tradicionales de la política cultural ceden terreno a nuevas lógicas de intervención que tienen origen en el ámbito local: adopción de una perspectiva sistémica de la cultura, expansión de la agenda de problemas abordados o intento de establecer un gobierno multinivel y el modelo de gobernanza de la cultura (Cherbo y Wyszomirski, 2000; Rodríguez Morató, 2005; Bonet y Negrier, 2008; Rius, 2012). En definitiva, la consolidación de gobiernos regionales y locales, así como el desarrollo del sector privado y del tercer sector, comporta también las demandas de cesión de parte de la agencia de las políticas (Barbieri *et al.*, 2012).

Pero este contexto es también el del cuestionamiento de la idea de cultura como derecho fundamental que necesita ser garantizado por el servicio público. Con las críticas al papel del Estado como garante del bienestar se cuestiona también la autonomía del arte y la cultura: se presentan como un producto más que compite por el tiempo, interés y dinero del consumidor, y que por lo tanto deben demostrar su utilidad social y económica.

En definitiva, si hablamos de cultura y ciudad, si con la generalización de lo urbano las ciudades van perdiendo su significación autónoma, su capacidad

de ser promesas de integración y liberación (Subirats y Blanco, 2009), la cultura pierde su estatus de vía para conseguir la libertad, la identidad nacional y la universalidad de la ciudadanía.

¿Cuáles han sido las respuestas más evidentes por parte de los poderes públicos en el ámbito de la cultura frente a este conjunto de fenómenos? Los procesos descritos tienen repercusiones significativas sobre la legitimidad del modelo de políticas de acceso a la cultura. Si bien el modelo de democratización de la cultura continúa actualmente como núcleo de la intervención gubernamental, se vuelve evidente la caducidad de buena parte de los principios de una política centrada en el acceso a la oferta cultural. Aparecerán entonces nuevas lógicas de justificación de la intervención gubernamental en el ámbito de la cultura y, en particular, en el espacio urbano.

Políticas de la cultura, políticas de los objetos

Frente a los cuestionamientos apuntados, los gobiernos optan por dinámicas de relegitimación de las políticas culturales construidas sobre respuestas que entendemos como reactivas, defensivas. Tanto en el ámbito económico como en el social. Por un lado, bajo la presión del creciente nivel de competencia entre ciudades basado en criterios de desarrollo económico, buena parte de los gobiernos resignifican el territorio como palanca de crecimiento económico. La cultura y las políticas culturales están en el centro de este proceso.

En este sentido, una de las miradas más adoptadas y a la vez más discutidas en las agendas políticas es la teoría de las clases y las ciudades creativas (Florida, 2002; Knudsen *et al.*, 2007). Se trata de un modelo ampliamente contestado (Hall, 2004; Glaeser, 2005; Pratt, 2008), que incorpora la mercantilización progresiva de los recursos culturales y de la misma idea de convivencia (en forma de *branding* urbano) como eje de la estrategia de competitividad global de la ciudad (Peck, 2005).

En términos generales, las políticas culturales se fundamentan en la movilización de recursos para la promoción del mercado, donde la cultura se concibe como sistema de producción y factor de crecimiento económico. A su vez, la intervención gubernamental conlleva una lógica particular: el desa-

rollo de las industrias culturales y creativas, así como el de los denominados sectores culturales, se considera requisito primario para asegurar la calidad y el acceso a la cultura.

Un segundo tipo de respuesta tiene que ver con la cuestión de la cohesión social y, en ocasiones, con el elemento de proximidad. En este contexto, el factor proximidad se transforma en argumento central en la lógica de justificación de la acción pública en el ámbito de la cultura. El núcleo de las políticas de proximidad es, en buena medida, la promoción del acceso a la cultura, de las capacidades de expresión de las personas y el impulso del sentido de pertenencia colectiva. Ahora bien, más que la capacidad de las políticas para ofrecer respuestas al mismo tiempo diversificadas e integrales, democráticas y eficaces, la proximidad puede ser desplegada, en determinados casos, como factor de políticas «reparadoras». Antes que una aproximación integral y territorializada, las políticas de proximidad pueden resultar una respuesta conservadora al cuestionamiento de la representación política, en general, y al déficit de legitimidad de las políticas culturales, en particular (Barbieri *et al.*, 2012).

Por un lado, la regeneración del discurso de la función social de la acción cultural es resultado de la caducidad de las instituciones y los principios de acción del modelo de las políticas de acceso. Los profesionales del sector cultural reclaman como propio un nuevo tipo de facultad: el conocimiento del territorio vinculado a la aparente capacidad de satisfacer los criterios de calidad cultural (Dubois and Laborier, 2003). Por otro lado, el discurso político sobre el impacto social de la cultura se centra en la capacidad de las políticas culturales para contribuir a la consecución de los objetivos de otras políticas públicas y sus agendas: educación, salud, medio ambiente, seguridad o urbanismo (Belfiore, 2006). Así, la perspectiva adoptada ha enfocado la atención en las externalidades de la cultura. Se defiende y argumenta en favor de la función instrumental de la acción cultural que recibe apoyo por parte de la administración pública (Subirats *et al.*, 2008).

En definitiva, tanto las respuestas construidas sobre aspectos de desarrollo económico como de cohesión social se fundamentan en posiciones reactivas por parte de los gobiernos, como opciones de políticas culturales que podríamos llamar «defensivas». Ahora bien, reconociendo el impacto que tiene esta

perspectiva para visibilizar la acción de las políticas culturales, es importante reconocer algunas de sus limitaciones más importantes.

Por un lado, resulta evidente el peligro que corremos en sobrevalorar los efectos de las políticas culturales. Sobrevalorar el impacto de las políticas culturales e incluso perder la mirada crítica sobre sus efectos. Además, podemos acabar generando expectativas y presiones desmesuradas sobre los agentes culturales. En muchos casos, en lugar de debatir sobre qué y cómo hacen su tarea en relación con problemáticas, diferencias y desigualdades tanto globales como locales, las organizaciones e instituciones culturales dedican su esfuerzo a demostrar si han contribuido a resolver objetivos de otras políticas sectoriales. Finalmente, esta tendencia nos ha alejado de la discusión sobre la capacidad de incidencia real de las políticas culturales en nuestra sociedad, lo que en definitiva resulta contraproducente para la legitimidad de la intervención pública en el ámbito de la cultura (Barbieri *et al.*, 2011).

Estos aspectos quedan evidenciados cuando analizamos cómo las políticas culturales se han construido sobre la idea de la cultura como sustantivo, como objeto, incluso como esencia de un grupo o colectivo. Las políticas culturales se han estructurado mucho más en torno a «la» cultura que a «lo» cultural, a aquello que es cultural. Desarrollamos políticas de la cultura sustantiva y no de la cultura adjetiva. Poderes públicos y el sector cultural en su conjunto nos hemos refugiado en las políticas culturales como políticas de la cultura. Nos alejamos así de las políticas de lo cultural.

Un ejemplo en este sentido, que concierne a la actividad de quienes se dedican diariamente a la gestión de la cultura, es la información que se genera sobre los resultados de las políticas culturales. Hemos desarrollado sistemas de información cultural, como por ejemplo las cuentas satélite, que suponen un avance significativo. Pero la información que se genera sobre los resultados de las políticas culturales está enfocada mayoritariamente en la cuantificación de las actividades y productos del sector cultural, así como en el consumo cultural. Pensamos las políticas culturales como políticas de los sectores culturales (cine, teatro, etc.); pensamos los problemas culturales como problemas de los agentes del sector cultural, y pensamos los resultados de las políticas culturales en términos de consumo casi binario.

En definitiva, generamos información sobre la cultura como sustantivo y mucho menos sobre la cultura como adjetivo. Conocemos el número de personas que trabajan en el sector cultural o, por ejemplo en algunos casos, el número de bibliotecas públicas por habitantes de una ciudad. Pero poco sabemos sobre quiénes entran en esas bibliotecas, cómo y con quién lo hacen, y cuáles son los efectos de su participación no sólo en términos individuales sino también colectivos. En definitiva, muy poco se ha avanzado en la construcción de herramientas que informen sobre las repercusiones que en términos de procesos sociales y de efectos transversales pueden tener las políticas culturales. Muy poco se ha avanzado en conocer (y sobre todo, en utilizar en la gestión cotidiana) información sobre los elementos afectivos, intangibles, de la experiencia y la práctica cultural, así como su vinculación con valores como la equidad o la justicia (Holden, 2004). Muy poco sabemos sobre la contribución (o no) de las políticas culturales en cuestiones como el desarrollo de identidades colectivas flexibles, la regeneración de vínculos sociales, el desarrollo personal autónomo y creativo, la democratización en la generación y el acceso al conocimiento, la revalorización de determinados colectivos (infancia, personas mayores) o la gobernanza inclusiva del territorio.

La cuestión del tipo de información y conocimiento que generamos no es un ejemplo menor. Y no lo es porque implica que desconocemos aquello que necesitamos: información y conocimiento relevante, entre otras cosas, para informar las decisiones sobre las políticas y la gestión cultural.

Las políticas culturales en el interregno

Los problemas a los que las políticas públicas se enfrentan hoy (y que por lo tanto no pueden evitar gestionar) resultan cada vez más complejos, inciertos y con más riesgos incorporados. Se trata de problemas condicionados por el desarrollo tecnológico y la emergencia de la sociedad informacional (Castells, 2000), por un desarrollo económico a escala global con un carácter financiero dominante y donde los símbolos y los signos adquieren un lugar central (Rifkin, 2000), y por el desarrollo de sociedades más heterogéneas e individualizadas (Bauman, 2003). Más recientemente, los cambios en el

tipo de participación y producción cultural derivados de la consolidación de la diversidad cultural así como de la digitalización de la cultura (Ariño, 2010) desbordan la lógica de los equipamientos culturales tradicionales. A todo ello cabe sumar la reproducción de los cuestionamientos al rol de intermediación política tradicional de las instituciones públicas, así como la retracción de la inversión pública (Barbieri, 2012).

En definitiva, no sólo estamos experimentando cambios. Vivimos, en palabras de Zygmunt Bauman (2012), en un interregno, en un momento de cambio de época (Subirats, 2011). Éste es el escenario en el que se debaten las políticas culturales de hoy en día. Tanto los principios que sostenían el modelo de políticas de acceso como muchas de sus respuestas defensivas resultan hoy caducos, faltos de legitimidad. Mucho más si se trata de políticas que no cuentan con mecanismos para conocer la realidad en la que intervienen. Frente a ello, se vuelve cada vez más evidente un reto que no es nuevo pero sí de actualidad: asumir, entender la cultura no sólo como sustantivo sino también (o más bien) como adjetivo. Y construir entonces no ya políticas de la cultura sino políticas de lo cultural.

¿Qué quiere decir asumir el reto de impulsar políticas de lo cultural? Del pensamiento de investigadores como Appadurai (1996), García Canciani (2004), Barbero (2008) o Grimson (2003) hemos aprendido que la cultura no es sólo sustantiva y que es importante entenderla como adjetivo (la cultura como lo cultural). Lo cultural sería aquello que nos permite ser agentes, aquello que nos hace ser protagonistas en nuestras prácticas sociales. Lo cultural son las maneras en que como actores nos enfrentamos y negociamos, y por lo tanto, también cómo imaginamos aquello que compartimos. Confrontar y compartir forman parte indivisible de cualquier proceso cultural.

Esta mirada es una mirada política de la cultura. Hace hincapié en el carácter político de la cultura. Y por político no deberíamos entender simplemente juego de intereses partidarios o lucha para conseguir determinados recursos. Del pensamiento de los autores mencionados hemos aprendido que pensar en el sentido de la cultura como proceso político quiere decir pensarla como proceso de confrontaciones que se dan justamente porque participamos en contextos comunes y porque imaginamos aquello que compartimos.

¿Es posible entonces desarrollar políticas culturales que recojan esta mirada de la cultura? ¿Es posible concebir políticas culturales que construyan lo público como algo heterogéneo, que no reduzcan lo que es público a lo institucional o estatal, y que trabajen con una idea de lo público como espacio de lo común (un espacio diverso y, por lo tanto, no exento de conflictos)? No tenemos certezas al respecto, pero sí que podemos afirmar la conexión entre este sentido de la cultura y un proceso de recorrido histórico y de renovada actualidad, que analizamos a continuación.

De las políticas de acceso a las políticas de los bienes comunes

La posibilidad de desarrollar políticas de lo cultural se plantea en este trabajo como modelo complementario (pero no sustitutivo) de las políticas de promoción del acceso a la oferta cultural. La necesidad de recuperar y enfatizar el sentido político de la cultura es un proceso que implica reequilibrios en el llamado sector cultural. Porque el sentido político de la cultura conecta con una mirada que entiende la cultura como parte de un proceso emergente en la actualidad: el de la reflexión y la acción en el ámbito de los bienes comunes.

Lo común, los *commons*, el procomún, los bienes comunes e incluso comunalizar, son palabras que se repiten en múltiples foros desde hace un cierto tiempo. Estas palabras emergen no sólo como conceptos analíticos sino también como poderosas herramientas de acción política, social y legal (Holder y Flessas, 2008), impulsadas por numerosos movimientos sociales de todo tipo y en diferentes espacios (ambiental, económico, urbano, digital, etc.).

Los bienes comunes y su estudio no son una nueva realidad, mucho menos en América Latina o incluso en Estados Unidos. La premio Nobel Elinor Ostrom analizó ampliamente hace más de dos décadas mecanismos de gestión de bienes comunes naturales (Ostrom, 1990). Más recientemente, el profesor de la Universidad de Harvard Yochai Benkler (2006) hizo lo propio con el mundo digital, estudiando iniciativas colaborativas como el software libre. Sin embargo, en el ámbito cultural todavía son incipientes los estudios al respecto. Todavía nos falta una perspectiva propia (aunque no aislada), que resulta necesaria si tenemos en cuenta las diferencias con los bienes de tipo natural y digital.

Pero, ¿qué son exactamente los bienes comunes? En primer lugar, debemos entender que los bienes comunes no son ni espacios ni objetos. Los bienes comunes están compuestos por tres elementos: unos recursos, unas comunidades que comparten dichos recursos y unas normas desarrolladas por dichas comunidades con el objeto de hacer sostenible todo el proceso. Es decir, los bienes comunes son: *a)* sistemas de gobernanza o de gestión compartida de recursos, *b)* sistemas desarrollados por determinadas comunidades, y *c)* sistemas que tienen normas, reglas identificables. Esto quiere decir que hemos aprendido a mirar los bienes comunes menos como sustantivos (el bien común) y más como adjetivos (lo común). Lo que proponemos es adoptar una mirada similar también con la cultura y las políticas culturales.

En esta mirada, una de las primeras puntualizaciones que debemos tener en cuenta es el matiz del plural en la idea de bienes comunes. La cultura como parte de los bienes comunes y no tanto como bien común, porque no postulamos una posible superioridad moral de aquello que es cultural. La cultura no es una esfera elevada y separada de la sociedad o de la política. Y entonces, ¿por qué hablamos de la cultura como parte de los bienes comunes? Porque podemos plantear como hipótesis la necesidad de que las políticas culturales reconozcan este sentido de la cultura. Que las políticas culturales sean políticas de los bienes comunes.

Hablar de políticas públicas y bienes comunes, de la relación entre gobiernos y bienes comunes, tiene implicaciones significativas. El papel del Estado en relación con los bienes comunes ha sido ciertamente descrito como nocivo, incluso como depredador de muchos de los recursos y comunidades (Anthony y Campbell, 2011). Ahora bien, todavía restan infraanalizados los posibles roles alternativos que podrían desempeñar las políticas públicas (los gobiernos y sus actores) en los bienes comunes y, en este caso, en los bienes comunes culturales.

Una mirada de las políticas culturales como políticas de los bienes comunes, como políticas de lo común, nos obliga a dos cosas. Por un lado, si pensamos en la cultura como parte de los bienes comunes, debemos asumir que hablamos no sólo de recursos, ya sean intangibles —lenguas, expresiones diversas— o tangibles —equipamientos culturales, etc.—. Hablamos fundamentalmente de maneras colectivas de gestionar estos recursos. Es decir, las

políticas culturales no deberían pensar la cultura solamente como objetos o servicios culturales, sino también poder identificar y reconocer las comunidades que gestionan de forma compartida estos recursos.

Por otro lado, si pensamos en la cultura como parte de los bienes comunes debemos reconocer el tercer elemento clave que comporta esta mirada. Además de los recursos y las comunidades, los bienes comunes incorporan normas propias, maneras de hacer. Si pensamos en las políticas culturales como políticas de los bienes comunes, deberíamos aceptar que la gestión colectiva de lo común comporta normas o reglas que son desarrolladas por las propias comunidades y que permiten su sostenibilidad.

En lugares donde las administraciones públicas están fuertemente jerarquizadas, pensar las políticas culturales como políticas de lo cultural, como políticas de los bienes comunes, supone asumir riesgos. Implica el reto de avanzar más allá de los principios que fundamentaban el modelo de políticas de acceso a la cultura. Podemos postular entonces las características y diferencias entre los modelos de las políticas de acceso y de las políticas de los bienes comunes. Tanto en la dimensión simbólica-sustantiva de las políticas como en la procesual-operativa (Gomà y Subirats, 1998).

		<i>Políticas de acceso</i>	<i>Políticas de los bienes comunes</i>
DIMENSIÓN SIMBÓLICA- SUBSTANTIVA	Idea de la cultura	- Productos, bienes y servicios públicos/privados. - Sistema productivo: creación, producción, distribución, consumo.	- Bienes comunes: recursos, normas, comunidades. - Sistema híbrido sin delimitación clara de roles.
	Lógica de justificación de la política pública	- Distributiva: equilibrio del mercado. - Creación de sistema de identificación y promoción económica.	- Redistributiva: preservación y fomento de bienes comunes. - Retorno social: nuevas centralidades económicas, innovación social.
	Agenda principal	- Oferta: difusión (equipamientos) y producción (industrias). - Sectorial.	- Demanda: formación (usuarios), soporte (comunidades). - Interdisciplinar (tecnología, artes, educación, etc.).

DIMENSIÓN PROCESUAL-OPERATIVA	Capacidad de agencia de las políticas	-Sistema binario: estatal-mercantil, gobierno-mercado, público-privado.	-Sistema híbrido: inclusión de comunidades, policentrismo.
	Rol en la creación de valor	-Fomentar la competitividad: interacción racional instrumental.	-Promover la colaboración: responsabilidad colaborativa.
	Tipo de liderazgo	-Administrativo: control vertical, departamentalización horizontal según subsectores.	-Político: reconocimiento de la interdependencia, garantía, transparencia.
	Instrumentos de relación	-Subvención, mecenazgo, contratación directa.	-Fondos de financiación colectiva, red distribuida, fideicomiso, capital riesgo.

Tabla 1. Elementos principales de las políticas de acceso y las políticas de los bienes comunes [Fuente: elaboración propia]

Sin repetir lo que la propia tabla presenta, cabe desarrollar dos grandes ámbitos de diferenciación entre el modelo de políticas de acceso y el de políticas de los bienes comunes. Una primera gran diferencia, que hemos apuntado previamente, se refiere a la idea de cultura que encontramos detrás de cada una de estas aproximaciones. En el modelo de las políticas de acceso, la cultura se entiende como producto o servicio. La cultura hace referencia a un sistema productivo donde encontramos claramente diferenciados creadores, productores, distribuidores y consumidores. Por su parte, en el modelo de políticas de lo común, la idea de cultura es la de bienes comunes culturales, es decir, complejos sistemas de gobernanza con comunidades que han desarrollado sus propias reglas para gestionar los recursos culturales. En este caso, no tenemos por qué encontrar claramente diferenciados los roles tradicionales de un sistema productivo, sino más bien todo lo contrario.

Pero las diferencias no se limitan a la dimensión conceptual o simbólica de las políticas culturales. También hablamos de diferencias en las formas de

governar, en la dimensión operativa de las políticas. En concreto, en el rol del gobierno y en el tipo de liderazgo que puede ejercer. En el modelo de políticas de acceso, encontramos un gobierno que ejerce un rol que calificamos de administrativo, un liderazgo vertical de mando y control y una departamentalización horizontal de las políticas culturales según los subsectores (cine, teatro, etc.). La tarea que asume el gobierno es básicamente la de promover la competitividad, una interacción de tipo racional instrumental.

En cambio, en las políticas culturales que definimos como políticas de los bienes comunes, el rol de gobierno es entendido y asumido como plenamente político (en el más amplio y complejo sentido de la palabra). Se reconoce la interdependencia entre los actores y comunidades y se desarrollan instrumentos para promover la colaboración, la corresponsabilidad colaborativa. En definitiva, estaríamos ante gobiernos que (sin dejar de asumir su parte de responsabilidad) ofrecen su apoyo a modelos de gestión híbridos, que escapan del exceso de intermediación tradicional pero también de la mercantilización de las políticas.

Políticas culturales, políticas de lo común: ¿qué rol para los gobiernos?

En este marco que planteamos, resulta caduca la idea de interés público como algo determinado por una autoridad centralizada y abstracta. En un escenario de cambio de época, los poderes locales, la sociedad civil y muchas comunidades, tienen su propia concepción de lo común y de lo público; y han conseguido gestionar bienes comunes (naturales, culturales) de manera sostenible y socialmente justa.

¿Y cuáles son entonces las políticas culturales de lo común? Todavía no las conocemos en detalle, porque todavía son incipientes. Pero cabe pensar en aquellas políticas que más han buscado transformarse y reubicarse en el interregno en el que vivimos. Pensemos, por ejemplo, en las bibliotecas, museos y centros culturales que han dejado atrás su función como repositorios de cultura y exploran iniciativas colectivas de aprendizaje compartido y de difusión abierta de conocimiento. Instituciones culturales que se construyen ellas mismas como bienes comunes.

Se trata de instituciones donde continúa existiendo un recurso central, como por ejemplo los libros o la información en el caso de las bibliotecas. También, sin duda, el gobierno mantiene un lugar importante en la comunidad que gestiona dicha institución; pero, a diferencia de lo que sucede en el modelo de políticas de acceso, ese rol de intermediación es significativamente distinto. Así, las reglas y las responsabilidades de cada uno de los agentes implicados en la sostenibilidad de la institución son compartidas y definidas de forma interdependiente.

Este proceso supone un nuevo reto para la legitimidad de la intervención gubernamental. Sobre todo para el tipo de intermediación que tradicionalmente han asumido las políticas públicas. Por eso, y conviene advertir de ello, un tipo de respuestas de los poderes públicos frente a este escenario puede no ser el que estamos planteando. En cambio, los gobiernos podrían optar por la desresponsabilización. El discurso de los bienes comunes funcionaría, en este caso, como nueva respuesta de carácter «defensivo» y con efecto relegitimador frente a las dificultades de financiación de las instituciones culturales públicas. Los bienes comunes funcionarían como respuesta conservadora que permitiría a los gobiernos salir del paso frente a la crisis de la representación política. Los bienes comunes serían el nuevo recurso de un conocido realismo mágico de la política.

De hecho, comienzan a desarrollarse las primeras acciones en este sentido, respuestas en el camino de la desresponsabilización de los gobiernos en la gestión de los bienes comunes culturales. En el ámbito específicamente cultural, uno de los ejes centrales a tener en cuenta para analizar el desarrollo de los bienes comunes y del papel de la política pública es la cuestión de la financiación. El tema de la financiación colectiva (o del *crowdfunding*, aunque este término pueda reducir la complejidad de estas nuevas prácticas) es un caso clave para el futuro de los bienes comunes culturales. Y también para el papel que van a asumir las políticas públicas al respecto.

Resulta sugerente observar cómo las primeras iniciativas gubernamentales en relación con el tema de la financiación colectiva están interpretando este fenómeno más bien como respuesta puntual a las dificultades económicas que muchas de las instituciones públicas han enfrentado en el marco del modelo de políticas de acceso. Un ejemplo es la campaña de financiación abierta a

la ciudadanía que organizó recientemente el Museo de Bellas Artes de Lyon. Con el objetivo de poder adquirir la pintura de Jean-Auguste-Dominique Ingres, *L'Aretin et l'envoye de Charles Quint*, el museo impulsó una campaña de *crowdfunding* en búsqueda de micromecenas. A través de esta iniciativa, el museo consiguió recaudar ochenta mil euros, lo que supuso más del diez por ciento del total del coste de la obra. Más allá del caso concreto, el interés reside en analizar y debatir la posición de los gobiernos frente al fenómeno de la financiación colectiva. Actualmente, no sólo instituciones culturales de reducidas dimensiones sino grandes organizaciones estatales, se asumen como receptores de las contribuciones económicas de las personas, como beneficiarios del micromecenazgo, como destinatarios sin mayores responsabilidades en el desarrollo del fenómeno de la financiación colectiva.

Ahora bien, no todas las instituciones asumen un rol similar. Existen casos en los que, impulsados por las propias plataformas de financiación colectiva, se establecen vínculos más acordes con la profunda transformación que podría suponer este fenómeno para el sector cultural. Por ejemplo, la plataforma Goteo experimenta desde hace un tiempo con fórmulas como el «capital riego» o las «bolsas de inversión social» (Goteo, 2013). En estas iniciativas, los gobiernos (por ejemplo, del País Vasco o de Extremadura) se comprometen a aportar una suma equivalente a la que destinen las personas a título individual. Es decir, por cada euro recaudado por la plataforma con las contribuciones individuales, el gobierno se compromete a aportar otro euro más (hasta un límite acordado).

Lógicamente, éste es también un ejemplo concreto que no permite extraer conclusiones definitivas sobre el rol de las políticas públicas en los nuevos regímenes de financiación colectiva de la cultura. Sin embargo, sí que enfatiza la necesidad de continuar investigando hasta qué punto las nuevas formas de financiación (como el *crowdfunding*) se han desarrollado, en algunos casos, como bienes comunes.

Reflexiones finales

Más que concluir recuperando los argumentos centrales de este artículo, resulta relevante contribuir al debate sobre la necesidad de una agen-

da de investigación sobre políticas culturales y bienes comunes. En este sentido, reproducimos conscientemente el sesgo que apunta Barbero (2008) en su decisión de investigar no aquello que nos haga ser optimistas, sino aquello que nos dé esperanzas. Investigar dinámicas como las que presenta este artículo puede generar conocimiento relevante y permitir alimentar la implementación de sistemas de gestión considerando estos aprendizajes.

Es relevante conocer de qué manera plataformas y colectivos han podido generar sus propias comunidades y han podido establecer normas compartidas para hacer sostenibles los procesos culturales. También es importante preguntarse por la ambigüedad que puede comportar el discurso de los bienes comunes, tanto en las dinámicas de desresponsabilización por parte de los gobiernos, como en las de exclusión en el seno de las comunidades, con conflictos que pueden provocar la pérdida del carácter público de los bienes comunes. Es decir, necesitamos conocer mejor cómo se han desarrollado los bienes comunes culturales y preguntarnos por el rol de las políticas públicas en estos procesos.

Las políticas culturales se enfrentan al reto de comprender y favorecer el desarrollo de los bienes comunes, por ejemplo a través de un régimen legal que ayude a maximizar el retorno social de estas iniciativas, sin que ello impida el desarrollo de estándares de calidad y remuneración de la autoría. Pero también se enfrentan a la necesidad de redefinir (y no suprimir) sus responsabilidades, contribuyendo a hacer de lo común algo que no pierda su carácter público, y viceversa.

Referencias

- ANTHONY, D. y J. CAMPBELL (2011): «States, Social Capital and Cooperation: Looking Back on Governing the Commons», *International Journal of the Commons*, Vol. 5, n. 2, pp. 284-302.
- APPADURAI, A. (1996): *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- ARIÑO, A. (2010): *Prácticas culturales en España*, Ariel, Barcelona.
- BARBERO, J. (2008): «Políticas de la comunicación y la cultura: Claves de la investigación», *Dinámicas interculturales CIDOB* (11).

- BARBIERI, N.** (2012): «Why Does Cultural Policy Change? Policy Discourse and Policy Subsystem: A Case Study Of The Evolution Of Cultural Policy In Catalonia», *International Journal of Cultural Policy*, 18, 1: pp. 13-30.
- BARBIERI, N.; A. PARTAL y E. MERINO** (2011): «Nuevas políticas, nuevas miradas y metodologías de evaluación. ¿Cómo evaluar el retorno social de las políticas culturales?», *Papers Revista de Sociologia*, 96, 2: pp. 477-500.
- BARBIERI, N.; X. FINA y J. SUBIRATS** (2012): «Culture and Urban Policy. Dynamics and Effects of Third Sector Organisations in Barcelona», *Revue Métropoles*, 11, pp. 2-23.
- BAUMAN, Z.** (2003): *Modernidad líquida*. Fondo de Cultura Económica, México.
- (2012): «Times of Interregnum», *Ethics and Global Politics*, Vol. 5, 1: pp. 49-56.
- BELFIORE, E.** (2006): «The Social Impacts of the Arts - Myth or Reality?». En **MIRZA, M.** (ed.): *Culture Vultures*, Policy Exchange, London.
- BENKLER, Y.** (2006): *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*, Yale U. Press, New Haven.
- BONET, L. y E. NÉGRIER** (2008): *La fin des culturelles nationales? Les politiques culturelles à l'épreuve de la diversité*, La Découverte, Paris.
- CASTELLS, M.** (2000): *The Rise of the network society*, Blackwell, Oxford.
- CHERBO, J. y M. WYSZOMIRSKI** (2000): *The Public Life of the Arts in America*. Rutgers University Press, New Brunswick.
- DUBOIS, V. y P. LABORIER** (2003): «The “Social” in the Institutionalisation of Local Cultural Policies in France and Germany», *International Journal of Cultural Policy*, 9, 2: 195-206.
- FLORIDA, R.** (2002): *The Rise of the Creative Class*, Basic Books, New York.
- GARCÍA CANCLINI, N.** (2004): *Diferentes, desiguales y desconectados*, Gedisa, Barcelona.
- GOTEO** (2013): «Capital riego», disponible en: <<http://goteo.org/service/resources?lang=es>> [04/11/2013].
- GRIMSON, A.** (2003): *Tram(p)as de la comunicación y la cultura*, Buenos Aires, Universidad de La Plata.
- HALL, P.** (2004): «Creativity, Culture, Knowledge and the City», *Built Environment*, 30 (3): 256- 258.
- HOLDER, J. y T. FLESSAS** (2008): «Emerging Commons», *Social & Legal Studies*, 17: 299-311.

- GLAESER, E.** (2005): «Review of Richard Florida's "The Rise of the Creative Class"», *Science and Urban Economics*, 35: 593-596.
- GOMÀ, R. y J. SUBIRATS** (1998): *Políticas públicas en España: contenidos, redes de actores y niveles de gobierno*, Ariel, Barcelona.
- HOLDEN, J.** (2004): *Capturing Cultural Value*, Demos, London.
- KNUDSEN, B.; R. FLORIDA; G. GATES y K. STOLARICK** (2007): «Urban Density, Creativity, and Innovation», Working Paper of the Creative Class Group, The Martin Prosperity Institute, University of Toronto, Toronto.
- OSTROM, E.** (1990): *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press, London.
- PECK, J.** (2005): «Struggling with the creative class», *International Journal of Urban and Regional Research*, 29, 4: pp. 740-770.
- PRATT, A.** (2008): «Creative cities: the cultural industries and the creative class», *Geografiska Annaler*, series B, Human Geography, 90 (2): pp. 107-117.
- RIUS, J.** (2012): «Política cultural e hibridación de las instituciones culturales. El caso de Barcelona», *Revista Española de Ciencia Política*, 27: pp. 85-105.
- RODRÍGUEZ MORATÓ, A.** (2005): «La reinención de la política cultural a escala local: el caso de Barcelona», *Sociedade e Estado*, 20, 2: pp. 351-376.
- SUBIRATS, J. y I. BLANCO** (2009): «¿Todo lo urbano es social y todo lo social es urbano?: dinámicas urbanas y dilemas de políticas públicas», *Medio ambiente y urbanización*, 70, 1, pp. 3-13.
- SUBIRATS, J.; X. FINA; N. BARBIERI; A. PARTAL y MERINO, E.** (2009): *El retorn social de les polítiques culturals*, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Barcelona.
- SUBIRATS, J.** (2011): *Otra sociedad, ¿otra política?*, Icaria, Barcelona.
- URFALINO, P.** (1996): *L'invention de la politique culturelle*, Hachette, Paris.
- WU, C.** (2007): *Privatizar la cultura*, Akal, Madrid.

VALUING CULTURE IN THE GLOBAL CITY¹

John Holden

City University, London – Demos

ABSTRACT: Culture encompasses three highly inter-related spheres of publicly funded culture, commercial culture and home-made culture. Cultural policy-making therefore needs to address many issues beyond traditional concerns.

KEYWORDS: culture, creative industries, cities, cultural value.

RESUM: La cultura presenta tres formes estretament interrelacionades: la cultura amb finançament públic, la cultura comercial i la cultura casolana. Per tant, les polítiques culturals han de tractar molts aspectes a banda dels tradicionals.

PARAULES CLAU: cultura, indústries creatives, ciutats, valor cultural.

RESUMEN: La cultura engloba tres ámbitos estrechamente interrelacionados: la cultura con financiación pública, la cultura comercial y la cultura hecha en casa. Por lo tanto, las políticas culturales deben tratar muchos aspectos más allá de los tradicionales.

PALABRAS CLAVE: cultura, industrias creativas, ciudades, valor cultural.

1. This is an edited version of a speech given at a University of Chicago conference on The Future of the City, which took place at the Chicago Cultural Centre on June 7th 2011.

I was delighted to be asked to come here to talk about the issue of valuing culture in the global city, because I think it's a really interesting question.

Why do I say that? Well, partly because the world is getting increasingly citified, so what happens in cities matters to more and more of us. In 2008, for the first time in history, the proportion of the global population living in cities passed 51%. China has gone from having 18% of its population living in cities in 1978 to 50% today, and here in the US, 80% of people live in cities. Even if you don't live in a city, you are still likely to get your news, entertainment and quite possibly your value system from cities. The trend shows no sign of stopping, so it looks as if our future will increasingly be an urban one.

The second reason why I think it's interesting is because I find the role of culture in the life of cities something of a conundrum. I look at the lists of the world's most liveable cities, as they appear in magazines like *Monocle*, and I'm struck by the fact that most aren't places that I'd want to be, even when they have some lovely cultural infrastructure. I mean, Fukuoka at number 14? Portland at number 21? and neither New York or London making the grade? Come on! On top of that, some places that are very rich in the culture of the past, like Kyoto or Florence might be very nice, but they just don't cut it as pumping, happening, global cities.

Then you've got the fact that the financial districts of even the world's most prosperous cities are as dull as ditchwater – just look at Wall Street and the City of London – utterly awful.

So for me successful cities are places that are culturally and financially active, right here and right now: they combine the making of money with the making of meaning. These are cities that people actually want to move to; places where history and news are made, and where living artists thrive. Places that get drawn and painted, and built and written about in real time. Often these are places that surprise and confound and are not entirely comfortable, and if you want me to name names, then I'd put Berlin and Istanbul high on my list.

I also find it interesting that in the West the role of the traditional arts in the life of cities seems to be changing. In the nineteenth and twentieth centuries, any city with ambition wanted to host a world class museum, an

orchestra, and maybe an opera house (for example there are opera houses in the gold-rush town Central City, Colorado and in Manaus in Brazil).

But today, by contrast, some of those traditional arts institutions are in crisis in American cities, and they are under threat in parts of Europe. And the reason for that is because the importance of the arts is no longer an unquestioned given. Politicians and private philanthropists everywhere are asking some difficult questions – what value do the arts and culture provide to the place where I live? Does it matter if the traditional arts disappear?

And there are equally important questions that city politicians must ask of themselves – how should they react to the changes that are going on in arts funding patterns; what responsibilities do they have in relation to culture? How do they optimize the regulatory and fiscal tools at their disposal?

Now, answering these questions is made more difficult than it otherwise would be, because we are collectively in a muddle about some of the important terms in the debate, especially the words ‘culture’ and ‘value’. We no longer have a shared understanding about what they mean. And we are also troubled by the metrics of culture: how do we measure and compare across the arts landscape and beyond?

So that’s the starting point for my talk today. I will attempt to provide a simple conceptual framework that will help us to talk about the role of the arts and culture in the city. After that I will argue that a city without the arts is doomed to economic, social, and political failure. And then I will suggest some approaches that cities should take when it comes to culture.

So, let’s start with the Cambridge academic Raymond Williams. In 1976 he wrote that culture was one of ‘the two or three most difficult words in the English language’. Back then culture essentially had two different meanings – and most people still think about culture in this way.

On the one hand culture meant ‘the arts’ – and the arts were an established canon of art forms (opera, ballet, poetry, etc.), each of which contained its own hierarchies. Now the arts were enjoyed by only a small part of society; one that was also generally speaking well educated and rich, and this social elite defined itself not just through money and education, but through the very act of appreciating the arts, and that’s why the arts themselves came to be labelled as elitist.

So that was one meaning of culture, but there was another one; a more anthropological meaning that extended to include everything that we did to express and understand ourselves as individuals within a group; from cooking to sports to dancing to watching television.

The problem was, and still is, that these two meanings of the same word became oppositional. Culture in the sense of the arts, and popular culture were mutually exclusive: one was high, the other was low, one refined, the other debased. As an individual, you could aspire to high culture, but by definition, high culture could never be adopted by everyone – that was a logical impossibility, if everyone adopted it, it would be popular culture. And to invert the logic, if under this old model popular culture was popular, that meant the arts must be unpopular. Oh dear.

But don't despair, because this old either/or model of culture, that a lot of people still cling to, is redundant. The meaning of culture has to be radically rethought because two things have happened. The first is an obvious one: and that is that the old notion that somehow particular forms of culture are inherently better than others – by which I mean that they are more capable of bearing intense meaning – that idea has been untenable for quite some time. In fact it became crystal clear in the 1960s that the best cultural responses to the Vietnam war came not from the opera house or from literature; instead they came from journalism, film and rock music, and the high point was when Jimi Hendrix played the Star Spangled Banner at Woodstock.

So the question is no longer, 'is theatre better than TV drama?' or 'is ballet better than streetdance?'. Instead the debate about cultural quality moves to niches: is that a good Othello? is that a great TV programme? how do these jazz musicians rate? and so on.

That's the first reason why we have to rethink the relationship between the arts and the rest of culture. The second imperative for a rethink flows from a much more recent, and much more fundamental, shift in the way that the cultural system works.

Let me explain what I mean. My contention is that now, for practical purposes, we no longer have the arts and the rest of culture. Instead, there are three, deeply interrelated, spheres of culture: funded culture, commercial culture

and home-made culture. Unlike the old high art and popular art they are not separate or oppositional; instead they are completely intertwined. However, they are different from each other in important ways.

Funded culture is the type of culture that needs support from governments or philanthropists. This type of culture is defined not through theory but by practice: what gets funded becomes culture. Therefore, who makes these decisions about what to fund, how those decisions are made, and hence who gets to define this type of culture, is a matter of considerable public interest. Who gets funded to do what, and how a society decides to allocate the power to make funding decisions – whether these decisions should be taken in the boardrooms of corporations, or by national or city politicians who are accountable through the ballot box, or by arm’s-length expert agencies – all of these are intensely political questions.

The next type of culture, commercial culture, is equally pragmatically defined: the consumer is the ultimate arbiter and if someone thinks there is a chance that a song or a show will sell, it gets produced. Success or failure is market driven, but crucially access to the market – the elusive ‘big bucks record deal’ that Bruce Springsteen sings about in his song *Rosalita*, or the stage debut, or the first novel – those are controlled by a corporate elite who are just as powerful as the arbiters of funded culture. The really important thing here is that both in funded culture *and* in commercial culture there are gatekeepers who define the meaning of culture through their decisions. In both cases, if you are an artist you have to overcome an obstacle in order to get your work in front of an audience.

But in the third sphere of culture – home-made culture – that is no longer the case. Home-made culture extends from the historic objects and activities of folk art, through to the post-modern punk garage band and the YouTube upload, and here, the definition of what counts as culture is much broader; it is defined by an informal self-selecting peer group, and the barriers to entry are much lower. Knitting a sweater, singing in a choir, or writing a song and posting it on Facebook might take a lot of skill, but they can be done independently without much difficulty – the decision about the quality of what is produced then lies not in the hands of an expert, but in the hands of those who see, hear or taste the finished article.

In the past thirty years we have seen an explosion of activity in this third space of home-made culture. Let me ask you: what proportion of the twenty-year olds that you know are in a band, or curate their photographs, or make films with their camcorders? A hundred percent, right? Everyone under the age of 25 seems to be an aspirant musician, poet, writer or filmmaker. In part that's because the means of production have become cheaper and easier to use. You can now make a film on a \$200 camera and edit it on a laptop, instead of needing a crew of 50 unionised workers and a capital-intensive studio.

But the really revolutionary technological innovation has been the internet. What the internet has done – uniquely and irrevocably, and in an incredibly short space of time – is to enable people to use culture to communicate, collaborate, and make money in ways that are entirely new.

This has played havoc with the business models of the music, film and broadcasting sectors. And it has changed the possibilities for all three spheres of culture and all forms of cultural expression within them, presenting a wealth of new opportunities (such as new audiences; new art forms; new distribution channels) but also a set of questions (what to do about intellectual property; what to fund; how to educate young people; and censorship for example).

By fundamentally changing the rules of the game, this revolutionary technology has also changed the role of culture in people's lives. Instead of being passive consumers of culture, dumb audience members sitting in the dark in silence, nowadays we all take on positions as producers and consumers, authors and readers, performers and spectators all of the time. We graze in comfort across these three spheres of culture without a second thought. Each of us moves fluidly through our cultural lives, creating our sense of individual and collective identity as we go; and we increasingly define ourselves by what we choose to watch, read, listen to and so on.

And just as this integrated model of culture explains how and why the arts and culture together have become more important for individual people, by extension it explains why this big cultural landscape has become more important to cities and why culture will, I think, become more and more important in the world of politics and policy.

Because under the old model of culture, the high arts could be dismissed as a narrow elitist pursuit; commercial culture could be written off as populist entertainment; and home-made culture could be patronized as ‘amateur’. But put all three together into one completely interlinked and interwoven activity, and culture transforms into being what Jordi Marti, the former Head of Culture in Barcelona, calls ‘the second ecosystem of humankind.’

Now, if all that sounds too high-falutin and theoretical, let me present you with some of the reality of how culture now affects the life of cities and nations.

First, this broad sweep of interconnected cultures has become economically important. In a publication I wrote a few years ago, with the admittedly uninspiring title of *Publicly Funded Culture and the Creative Industries*, I looked at the ways in which the funded arts and the money-making cultural industries were inseparable – because of the way that ideas and skills are shared, because of the way that one creates a market for the other, and because of the way that people make a living by operating right across this cultural landscape.

A couple of examples: the famous British actor Sir Ian McKellan appeared in *Lord of the Rings*, but was classically trained at the Royal Shakespeare Company; and the TV advert for a brand of bread called Hovis has a backing track that uses Dvorak’s *New World Symphony* played, I believe, by the publicly funded Halle Orchestra. And on and on these connections go. My point here is that so-called high arts are not divorced from the economy of the rest of the creative industries: they are an absolutely essential driver of those industries.

And together they form a significant sector of the economy – where I come from in the UK the creative economy accounts for between 7% and 11% of GDP, depending on what’s included. That’s a lot of money and a lot of jobs. In most OECD countries this is one of very few parts of the economy that is significantly outperforming the rest. But rather than thinking of it as an economic sector, I think we should be thinking of the creative economy as an economic system, and like all systems, it needs all of its parts in order to function.

A second area of economic growth is in cultural-led tourism, which is why you see cities from Abu Dhabi to Oporto and from Hong Kong to Sydney investing heavily in new cultural buildings. And then there is urban regeneration, where culture has refreshed parts of cities and led to huge increases in property values.

Suffice to say that cities all around the world have realised the importance not only of the creative economy itself, and the jobs it creates, but also the knock-on effects of cultural activity as an attractor of a highly educated workforce for other sectors.

In many cities, smart public sector investment is driving private sector prosperity, just as it has always done. But here is an important point. We are all familiar with the idea that physical infrastructure such as roads and water-pipes are an essential component of building a city. We can, by extension, get our heads around the need for physical cultural infrastructure like museums and concert halls. What is less familiar, but now equally important, is the idea of investing in the less visible infrastructure of connectivity.

The Harvard economist Edward Glaeser says in his book, *Triumph of the City*, that what thriving cities do is “attract brilliant people and then connect them”. It is interconnection that nurtures and develops human capital. Cities need to constantly form new connections in order to regenerate and renew themselves. They need stimulus and diversity. This is why port cities, like Venice and San Francisco, have historically succeeded whereas single-industry towns that have lost their connectivity, like Detroit and Liverpool, have failed.

And this is another reason why cultural life is so important, because not only does the cultural world provide essential social spaces where interconnection takes place; it’s also the case that what happens in those spaces creates the norms of behaviour that build social capital. In turn social capital underpins the relationships and transactions that make a city and its economy function and thrive.

What then are the implications of all this for cities? Well first, I think we need a shift in mind-set away from city governments thinking of themselves as providing or delivering culture. I have explained how the entry-costs to

self-expression have been lowered and that we now have an observable phenomenon of mass engagement with all sorts of different types of culture. The job of city governance is to *enable* people to be part of that – to increase their opportunities for enjoying themselves, to improve their ability to learn from the cultures of the past and the present, and to give them the tools and the confidence to create the culture of the present and the future.

This involves not just providing the built infrastructure of culture – the symphony halls, the theatres and the galleries, the bars that host live music, and the cinemas – but paying attention to the capacity of people to use those places. In turn that means looking at such things as the education system; how the transport network and planning decisions support cultural activity; it means taking an interest in how cultural organizations treat both citizens and visitors.

In other words, it's a lot more complex and wide-ranging than it used to be – but also potentially much more rewarding. Get this right and the city will flourish socially and economically; get it wrong and the city will fail.

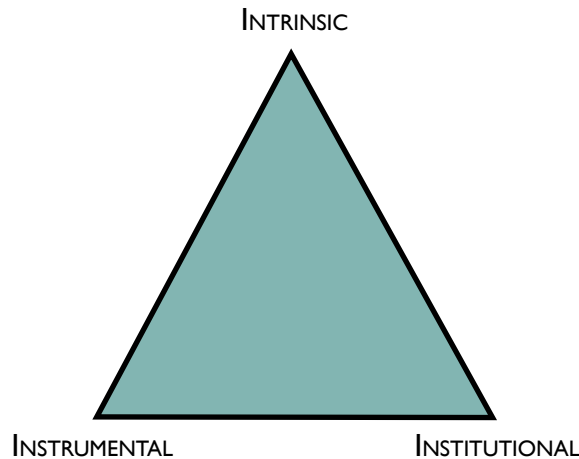
Now, I want to spend a little time talking about how we might articulate and measure some of what I have been talking about. If culture is so important, how can we get a handle on the value of culture in cities?

Before I do that, let me just recap where we've got to:

What I've been arguing is first, that we need to reframe the arts as an essential part of a broader concept of culture; second, that cultural life has been transformed over a very short space of time from something that was marginal, into something that has become hugely important for our personal and community identity, as well as being of significant and growing importance economically. Third, I have maintained that a successful global city needs to understand these trends and changes, and then needs to construct the physical, regulatory and fiscal environments that will nurture a rich cultural life for its citizens. That in turn means paying attention to things that used to be considered outside the consideration of cultural decisions. Finally I've said that I think cities neglect the arts and culture at their peril; and the price of failure is high not just economically but also in terms of human development and fulfilment.

But I understand that in political and policy terms, the arts and culture are very difficult to deal with: they often seem to be simultaneously soft, fluffy and slippery.

I have in the past put forward this simple diagram to try to articulate the different values that culture can have to different groups in society. Put briefly, the argument is this: that you can look at the value of culture in three ways, using different sorts of language in each case. These three viewpoints are not mutually exclusive; on the contrary they are complementary, but depending on who you are, they are *more*, or *less*, important.

Let me explain. At the top of the triangle is Intrinsic value. Intrinsic means integral to, or an essential part of. So this implies that museums, dance, theatre and so on, have a value in themselves. Each of them provides a unique way of communicating that would be lost if they didn't exist, and that fact alone establishes the arts as a public good in their own right: we should value dance because it is dance and poetry because it is poetry, and not just because dance and poetry have economic and social impacts.

But the term intrinsic value is also used to describe the way that art forms have individual, subjective effects on each of us. Intrinsic value is what people are talking about when they say "I love to dance" or "that painting's rubbish" or "I need to write poems to express myself".

Now, intrinsic value is notoriously difficult to describe, let alone measure, and the rational econometrics of government simply can't cope with it, because this aspect of culture deals in abstract concepts like fun, beauty and the sublime. It affects our emotions individually and differently, and it involves making judgments about quality. It really doesn't fit with the hard-headed machismo that is supposed to dominate in business, politics, sport and the media. These days, if you can't count it, it doesn't count.

But to me, or to you, as an individual, it is our own subjective response to culture that really matters. When I sit in a darkened auditorium listening to, say, Mozart's Requiem, my feelings are awakened and I think "this is lovely, it's amazing, it's astonishing". I don't sit there thinking, "I'm so glad this performance is driving business prosperity and helping to meet tourism targets in the greater Chicago area".

So if we are talking about the value of culture to individuals, we need to talk about quality, excellence, physical and intellectual access, and audience demographics. We need to take qualitative factors into account – to argue about what is good and bad art, what excellence consists of, and how audience experiences can be improved. We can only have those debates through narrative and language and debate; numbers can provide a proxy for some of it, but can never give us the full picture.

It's important to realize that when we are talking about intrinsic value, we are using value as an active verb. I value something, you value something, they value something. And that process of valuation is subjective. You can tell me that a painting is good and try to explain why you think so. You can give me the statistics that show that dancing will benefit me in all sorts of ways from making me healthier to making me happier. But only I can *value* the painting, or the dance. This, I think is a crucial point.

Because when we turn to the second type of value, instrumental value, we are dealing with an objective concept, so here we have to think about value differently. Instrumental value is used to describe instances where culture is used as a tool or instrument to accomplish some other aim – such as economic regeneration, or improved exam results, or better patient recovery times. These are the knock-on effects of culture, looking to achieve things that could

be achieved in other ways as well. This type of value has been of tremendous interest to funders over the last thirty years or so, and at some points it has become so overwhelmingly important that the other values of culture have been forgotten.

I think there are perfectly understandable reasons why that has been the case. One of them is that funders need to take decisions between competing demands on their money, so they want to find objective measures that quantify the effects of their investment. Instrumental values provide just those sorts of metrics; they take a start point and an end point and measure the change in between. They are, therefore, important, but they don't tell the whole story.

A full account of cultural value needs to talk about both the subjective individual experience of culture – in other words intrinsic value – *and* the objective, measurable benefits that culture produces – instrumental value. But there is something else that needs to be discussed as well, and I call this Institutional value.

This is all about the *way* that cultural organizations act. They are part of the public realm and so *how* they do things creates value as much as *what* they do. In their interactions with the public, cultural organizations are in a position to increase – or indeed decrease – such things as our trust in each other, our idea of whether we live in a fair and equitable society, our mutual conviviality and civility, and a whole host of other public goods. So the *way* in which our institutions go about their business is important. Things like opening hours, meeting and greeting, providing opportunities to grow and to learn are not simply about customer care as they would be in the commercial world. No, they are much more important than that, because they can act to strengthen our sense of nationhood and our attachment to our locality and community.

Institutional value exists as the social dimension of culture, and its social utility can take many forms: for example culture enables a range of democratic voices to be heard; particular cultural events can either challenge or support the status quo; either way, they provide an important democratic space through which our society develops.

The question is, how to count institutional value? Well here, in contrast to instrumental value, where you are trying to find out the objective, measurable benefits of culture, here, what you want to know is the value that people *collectively* place on culture. And so you must ask them what they think, through surveys and focus groups and contingent valuation techniques.

But to sum up our value triangle, you can see these three ways in which culture can be valued: intrinsically, instrumentally, and institutionally. I want to stress that these are not three distinct categories where we put different experiences or art forms. It's not that contemporary dance is all about intrinsic values and theatre all about institutional values. My point is that all these three values are viewpoints or perspectives of equal validity, and they should be considered together. Seeing all three values as essential aspects of culture, or as equal viewpoints, avoids both the dangerous predominance of any one of them, and the dangerous reductivism inherent in looking at culture through only one academic discipline, whatever that may be.

Taken together, these three ways of valuing culture provide cities with a set of hard and soft, qualitative and quantitative methodologies to articulate the value of culture. And once that is in place, politicians, funders, and arts organizations have shared terms of reference to have a sensible debate about investment.

And that investment is not directed to providing a settled culture to the citizens of the city; rather it is directed towards enabling those citizens to live a full and rich cultural life where they understand both the cultures of the past, and the global cultures of the present, but where they can also create their own culture, today and tomorrow.

Let me finish by describing two pictures. They were painted in about 1339 on the walls of the Palazzo Pubblico in Siena by Lorenzetti and they show allegories of good and bad city government.

Bad government is typified by crumbling buildings, people fighting each other, and scarcity: there is smoke and famine. By contrast good government looks exactly like what I've been talking about: a prosperous place where singing and dancing are an important part of life. It's a beautiful vision, and as true today as it was 700 years ago – it is up to city governments to make that rich cultural life a reality for everyone.

References

- CHRISTAKIS, N. and FOWLER, J.** (2009): *Connected: The Amazing Power of Social Networks and How they Shape our Lives*, Harper Press, London.
- GLAESER, E.** (2011): *Triumph of the City*, Penguin, New York.
- HOLDEN, J.** (2006): *Cultural Value and the Crisis of Legitimacy*, Demos, London.
- (2008): *Democratic Culture*, Demos, London.
- SEABROOK, J.** (2000): *Nobrow: The Culture of Marketing and the Marketing of Culture*, Methuen, London.

REPENSANT LA GOVERNANÇA DE LA CREATIVITAT A LES CIUTATS

Montserrat Pareja-Eastaway
GRC Creativitat, innovació i transformació urbana –
Universitat de Barcelona

RESUM: El context internacional afecta directament les estratègies urbanes de competitivitat: les polítiques tradicionals basades en la millora de les infraestructures i el conjunt de *tangibles* a la ciutat, s'han transformat en accions d'índole diversa d'estímul al voltant de la creativitat i el coneixement. Hi ha consens al voltant del retrocés de les polítiques *top-down* o de dalt a baix, en les agendes locals mentre que, de manera creixent, s'incorporen noves articulacions d'acció publicoprivada, on les iniciatives *bottom-up* o de baix a dalt, assumeixen un protagonisme rellevant. Simultàniament, es produeix l'emergència de nous actors en el procés d'intervenció i millora a les ciutats. Aquest article presenta aquesta transformació i procés al voltant de la creativitat com a eix vertebrador de la nova competitivitat urbana. Però, podem *governar* la creativitat? Podem fer d'una ciutat, un espai harmònicament creatiu? Consens i diàleg són pedres de toc de la nova governança: del reconeixement de les forces existents al territori i del diagnòstic compartit per tots els actors involucrats sorgeixen arguments per a una ciutat no només competitiva sinó també representativa del teixit socioeconòmic existent.

PARAULES CLAU: creativitat, ciutat, competitivitat urbana, governança.

RESUMEN: El contexto internacional afecta directamente a las estrategias urbanas de competitividad: las políticas tradicionales basadas en la mejora de las infraestructuras y el conjunto de *tangibles* en la ciudad se han transformado en acciones de índole diversa de estímulo alrededor de la creatividad

y el conocimiento. Existe consenso alrededor del retroceso de las políticas *top-down*, o de arriba abajo, en las agendas locales mientras que, de manera creciente, se incorporan nuevas articulaciones de acción público-privada, donde las iniciativas *bottom-up*, o de abajo arriba, asumen un protagonismo relevante. Simultáneamente se produce la emergencia de nuevos actores en el proceso de intervención y mejora en las ciudades. Este artículo presenta esta transformación y proceso alrededor de la creatividad como eje vertebrador de la nueva competitividad urbana. Sin embargo, ¿podemos *governar* la creatividad? ¿Podemos hacer de una ciudad un espacio armónicamente creativo? Consenso y diálogo son piedras de toque de la nueva gobernanza: del reconocimiento de las fuerzas existentes en el territorio y de la diagnosis compartida por todos los actores involucrados surgen argumentos para una ciudad no sólo competitiva sino también representativa del tejido socioeconómico existente.

PALABRAS CLAVE: creatividad, ciudad, competitividad urbana, gobernanza.

ABSTRACT: The international context directly affects urban strategies for competitiveness: traditional policies based on the improvement of infrastructure and the *tangibles* in the city have become actions of various types for stimulation based around creativity and knowledge. There is consensus on the decline of top-down policies in local agendas, while new joint public-private actions, in which bottom-up initiatives play a crucial role, are increasingly being incorporated. New actors in the process of intervention and improvement in cities are simultaneously emerging. This article presents this transformation and process based around creativity as the backbone of the new urban competitiveness. But can we *govern* creativity? Can we make a city a harmoniously creative space? Consensus and dialogue are touchstones of the new governance: arguments for a city that is not only competitive but also representative of the existing socio-economic fabric arise from recognition of the forces existing in the territory and of the diagnosis shared by all the stakeholders.

KEYWORDS: creativity, city, urban competitiveness, governance.

I. Ciutat, governança i creativitat

Tant les ciutats com les regions reflecteixen els canvis econòmics en curs i evidencien les consegüents transformacions socials. Des de la darrera onada de globalització a finals de segle xx, el territori s'ha adaptat a les noves necessitats emergents dels nous i internacionalitzats sistemes de producció. La dicotomia entre el local i el global ha estat l'eix de molts debats acadèmics que fan no només compatible sinó complementari el que aparentment sembla contradictori o fins i tot, oposat (Sassen, 1991; Borja i Castells, 1997; Marcuse i van Kempen, 2000; Kazepov, 2004); és d'especial interès la manera com les ciutats i les regions articulen el desafiament econòmic global, amb les seves potencialitats i d'acord amb les seves necessitats, on particularment, el paper de les polítiques locals per a aconseguir l'èxit són un element central en la discussió.

La ciutat com a ens dinàmic es defineix a cada moment per l'espai construït, la cultura local i l'exercici de la governança pels agents que hi participen. La transferència de poder per a governar el territori des de les instàncies tradicionals (i. e. els governs centrals o subcentrals) a altres actors implicats en el comandament de la ciutat (i. e. societat civil, el mercat o les xarxes, entre altres) ha assolit canvis profunds en les darreres dècades (Rhodes, 1997). La governança o govern compartit ha requerit nous esquemes de diàleg i de finançament així com noves figures i mecanismes articuladors en el disseny, implementació i avaluació de les intervencions. Així, els contextos urbans han canviat i també ho han fet els mecanismes de governança. Tal com Pareja-Eastaway i Pradel i Miquel (2010) assenyalen, les dificultats creixents en el govern de les ciutats s'expliquen no tan sols per la complexitat de la vida social, sinó també per les noves interdependències i relacions entre empreses. En aquest sentit, factors socials, econòmics i polítics a l'esfera local determinaran, juntament amb les estratègies nacionals, la capacitat de la ciutat per a afrontar els reptes de la competitivitat global.

El desenvolupament de la creativitat i el coneixement per a l'èxit econòmic d'un territori semblen ser pedres angulars en la construcció d'una ciutat competitiva. En particular, el consens dels actors involucrats, l'articulació de la governança i el benefici que representa el reconeixement de la *path*

dependency en el decurs de la trajectòria de ciutat, es posa de manifest en el bon funcionament de la ciutat. L'economia creativa i del coneixement són els nous eixos de la competitivitat de les ciutats que determinen la seva posició en la jerarquia urbana (Bontje *et al.*, 2011). En pocs anys, els agents socials han transformat la seva relació amb les activitats econòmiques i el comportament d'una manera radical: l'activitat econòmica a les ciutats s'ha desplaçat del model postfordista en què la competència en preus i costos determina la localització de l'activitat econòmica a un nou patró de la ubicació en què la capacitat de mobilització de recursos com ara el talent o la capacitat de crear, són clau per a assegurar un futur estable i sostenible (Pareja-Eastaway i Piqué, 2010). En aquest context, i tenint en compte les relativament recents millores en les TIC, la societat ha esdevingut altament mòbil i dinàmica, no només físicament sinó també virtualment: al segle XXI, les noves formes de comunicació i relació estan canviant el significat i contingut de la dimensió local. L'agenda digital ha canviat la vida quotidiana i la participació en les xarxes socials i professionals de la ciutadania sense que hi hagi necessàriament un component territorial. No obstant això, tal com manifesten Scott (2008) i Castells (2010), en la nova onada del capitalisme, les ciutats s'han convertit en el motor de l'economia mundial.

Així doncs, els mecanismes per a treure activitat econòmica o el talent, han estat revisats i actualitzats davant els canvis soferts en les relacions tant econòmiques com socials per la revolució digital i les noves formes de producció. Mentre que certs enfocaments consideren l'atractiu de la ciutat en termes de tolerància, la qualitat de vida i l'ambient, com els aspectes clau per a l'èxit i l'acollida del talent i la creativitat (Florida, 2002), altres reforcen la idea que considera que les grans xarxes globals de producció són determinants per a la concentració de les activitats i de la població en les regions metropolitanes (Castells, 2010). En resum, les variables estàtiques vinculades als atributs locals de la ciutat s'enfronten a fluxos de comunicació i transmissió de coneixements a escala mundial. Els responsables polítics i els actors rellevants a la majoria de ciutats estan buscant, aïlladament o conjuntament, la combinació adequada d'intervencions: millors infraestructures per atreure les empreses, ambients atractius per a atreure talent, generació de macroprojectes i esdeveniments mundials per augmentar la visibilitat, entre d'altres. La diversitat de les ciutats és enorme en termes de dimensió, especialització

econòmica i trajectòria: difícilment podrien seguir la mateixa estratègia per convertir-se en ciutats reeixides per atreure l'activitat econòmica (Musterd i Gritsai, 2013).

Davant la confluència entre la ciutat competitiva i el món global i l'aparició de la creativitat i el coneixement com a eixos fonamentals en la creació de valor, hom es demana quina és l'articulació de la governança a la ciutat que permet crear aquest espai fèrtil i productiu que determini tant l'augment de l'activitat econòmica d'alt valor afegit i l'ocupació com la millora en la qualitat de vida dels ciutadans. La ciutat *multi-layered* o conformada per diferents estrats o nivells, tant en termes de caracterització de població com ara grups ètnics o gènere (Thompson, 2000) com d'acord a diferents capes de govern o governança (Jansen-Verbeke i Govers, 2010) o segons els diferents substrats incorporats al llarg del procés històric (Musterd i Murie, 2010), apareix com una nova articulació de ciutat, polifacètica i complexa, altament dinàmica i canviant. Cohendet *et al.* (2010) aposten per una anatomia de ciutat creativa on tres capes d'actors i/o comunitats (*underground*, *middleground* i *upperground*) interaccionen per a dotar-se dels inputs necessaris per a fer emergir, produir i aplicar la creativitat, sent de màxima rellevància els espais que la ciutat ofereix per a tal interacció. En definitiva, la creixent complexitat de la ciutat fa que l'articulació d'aquestes capes sigui flexible i adaptable per tal de maximitzar la necessària interrelació entre elles i, particularment, per a promoure una ciutat diversa, creativa, multicultural i rica. La *bona* governança consisteix precisament en això.

En resum, els canvis polítics, econòmics i socials transformen el paper de la ciutat en el món contemporani i fan de la creativitat un valor en alça: potenciar una economia i una societat creativa requereix noves perspectives d'anàlisi dels mecanismes de governança, atesa la complexitat de les interrelacions entre qui participa i vol ser representat a la ciutat. En particular, aquest article presta atenció a les trajectòries, les xarxes i la densitat institucional en la governança de la creativitat.

2. Governança de la creativitat: trajectòries, xarxes i densitat institucional

La substitució en els darrers anys del model *fordista* per models més flexibles de producció ha comportat el declivi d'algunes activitats econòmiques i l'ascensió d'altres, en particular, aquelles que incorporen grans dotacions de capital humà (Bontje *et al.*, 2011). Simultàniament, la globalització dels mercats i l'adveniment de les noves tecnologies se sumen com a factors transformadors de la ciutat i del seu model de competitivitat. Tal com s'ha mencionat anteriorment, el sorgiment de la «nova economia», on els sectors creatius i del coneixement són eixos fonamentals, ha determinat noves fórmules perquè les ciutats competeixin, atorgant un pes específic i diferenciador a certs factors productius, això és: el talent la innovació i la creativitat, els quals esdevenen fonamentals en el desenvolupament i l'èxit de les ciutats creatives i, en particular, de la «classe creativa» (Florida, 2002).

En aquest context, les ciutats tenen un paper cabdal on el coneixement i el capital humà són factors essencials. La ciutat es converteix en un pol d'atracció d'activitat creativa, de talent i de valor afegit. Les indústries creatives emergeixen com a elements clau en el desenvolupament econòmic urbà i el canvi d'enfocament i la voluntat de potenciar les activitats creatives com a motor econòmic s'expandeix també a la resta de la dimensió urbana (Pareja-Eastaway, 2011). Les indústries culturals sorgeixen com el *hard core* de l'activitat creativa, però també una gran part de les indústries creatives es correlacionen amb activitats intenses en coneixement, sent sovint, creativitat i coneixement difícils de desvincular.

Si acceptem que les ciutats es poden caracteritzar d'acord amb les seves pròpies trajectòries econòmiques, els agents principals que conformen el seu teixit social i econòmic i les polítiques que desenvolupen (Musterd i Gritsai, 2009), la seva capacitat d'adaptar-se a les noves exigències de l'economia mundial dependrà de com juguin aquests elements a favor de la implicació de la ciutat en la nova configuració d'una jerarquia urbana mundial. El paper que la governança assumeix en aquest context és determinant per al disseny d'un discurs comú i compartit per tots els actors; amb un llistat de prioritats clar i consensuat.

Més enllà de receptes que *governin* la creativitat, es tracta de promoure un entorn que potencii i estimuli els trencaments disruptius i la seva possible transferència a la innovació. La ciutat requereix polítiques fetes a mida, no de receptes estàndard (Musterd i Kóvacs, 2013). A continuació se subratllen tres elements determinants que cal tenir en compte en el disseny d'una governança de ciutat *ad hoc*: les trajectòries, les xarxes i la densitat institucional.

La importància de les trajectòries

La localització de l'activitat econòmica general segueix alguns incentius, com ara beneficiar-se de les externalitats creades entre les empreses i les sinergies entre els diferents processos productius. No obstant això, l'impacte global sobre el territori depèn en gran mesura de la tecnologia disponible, l'estructura del mercat i dels patrons anteriors d'industrialització. Els beneficis de l'atracció de certes activitats econòmiques a la ciutat depenen essencialment de com el territori s'ha tingut en compte en aquest procés i com aquest es combina amb l'arribada d'aquestes activitats (Scott, 2008). D'altra banda, els vincles econòmics establerts entre les empreses van de la mà amb la proliferació d'una àmplia gamma d'interaccions socials que, encara que basada en el teixit econòmic, permet avançar en l'establiment de complicitats personals i professionals, la qual cosa afavoreix la transmissió dels efectes secundaris d'aquesta xarxa complexa al món real. Això és particularment cert en els sectors creatius i de coneixement que tenen en compte el capital humà i el talent com un input decisiu per treure el màxim profit de les noves oportunitats associades a la nova economia.

Els processos econòmics, culturals i polítics creats i desenvolupats a les regions determinen el seu posicionament històric, la seva transformació industrial, la caracterització geopolítica del territori i l'impacte de les polítiques públiques (Kóvacs *et al.*, 2007). D'acord amb això, dues magnituds són rellevants en l'estudi de la ciutat competitiva d'avui: l'econòmica i la social. Més enllà d'aspectes al voltant dels indicadors econòmics i la seva magnitud, l'abast de l'estructura social i d'organització del territori indica una singularitat associada a cada territori. Aquesta unicitat s'explica a través del paper que representen certs factors de promoció de la ciutat, com ara la composició diversa de la societat, les seves tradicions polítiques i el conjunt d'actors i

polítiques que promouen i estimulen la creativitat i la innovació en l'àmbit territorial (Pareja-Eastaway i Piqué, 2010).

La rellevància de les xarxes

La dependència històrica no es limita a l'evolució del teixit productiu o al grau de participació en les noves formes de competència. Un dels aspectes fonamentals en aquesta anàlisi de l'actualitat de les ciutats és la seva capacitat per a crear un entorn favorable a la generació d'idees, capacitats i talent, l'anomenada «ecologia de la innovació» (Munroe i Westwing, 2009). Sens dubte, és un procés històric que aferma la ciutat com un punt de referència en la producció de coneixement o habilitats. No obstant això, aquesta capacitat de la ciutat adquireix una nova magnitud en la configuració global actual. Entre d'altres, el paper cada vegada més important de la connectivitat i les xarxes en l'economia del coneixement crea nous reptes per al territori: la capacitat de crear ponts entre el local i el global es torna rellevant més enllà de les fronteres pròpies de la ciutat. Per tant, les infraestructures de connectivitat en totes les formes possibles, tots els modes de transport, xarxes de telecomunicacions i sistemes d'informació són, entre d'altres, aspectes clau per millorar la capacitat de la ciutat per pertànyer a l'arquitectura global de les xarxes.

El debat acadèmic en curs en relació amb les ciutats creatives actualment està prestant atenció a la rellevància de les xarxes, tant de caràcter internacional entre les ciutats i les empreses, com en la dimensió local, establint forts lligams entre els actors rellevants de l'economia del coneixement. En el procés de la globalització, les connexions entre les diferents parts de l'augment de territori fomenten l'intercanvi de coneixements i habilitats. De tots els grups d'interès que porten a terme aquest procés, els que tenen la més alta qualificació i aquells que són especialistes i mostren el seu profund coneixement de certes habilitats es converteixen en el focus de les ciutats. Les teories vinculades amb la generació de clústers d'especialització relacionats amb xarxes internacionals estan directament associades a dos elements entesos com a causes històriques locals que determinen la proliferació de certes activitats: d'una banda, la percepció que apunta a la història local en tots els seus aspectes, ja siguin econòmics, socials, institucionals o culturals i, d'una altra, els actors que hi participen.

En la mateixa línia, la creació d'un entorn innovador que permet tant l'intercanvi d'experiències al llarg de diferents etapes de la cadena de valor com el sorgiment de noves idees, és part de la majoria de les agendes polítiques i un dels objectius estratègics de la majoria de les ciutats i regions de tot el món. L'ús de la seva pròpia especialització no només ofereix avantatges comparatius per a la ciutat, sinó també afavorir la creació de nodes urbans d'un conjunt variat dels fluxos d'informació i experiències que ofereixen una ciutat de múltiples capes on la convergència dels diferents nivells de les xarxes ajusta el seu valor afegit a l'esfera urbana global.

Governança i densitat institucional

En aquest context, una característica addicional que s'ha de tenir en compte és la capacitat proporcionada pel mecanisme de governança, arrelat per definició en el substrat social i institucional de la ciutat, per a crear vincles i oportunitats per atreure i estimular la creació de negocis i l'emergència del talent. No obstant això, les estratègies adoptades per les entitats públiques i privades que tracten d'estimular la creativitat i el coneixement poden diferir considerablement d'acord amb alguns elements específics capaços de canviar el resultat de les mesures adoptades: el calendari en l'adopció d'iniciatives, la participació de les parts interessades i els consensos assolits, són algunes qüestions que cal considerar en l'anàlisi de la contribució de la governança per a l'èxit de les mesures adoptades (Pareja-Eastaway i Pradel, 2010).

L'evidència mostra que les ciutats, a través de les seves polítiques públiques, es reinventen contínuament per a adaptar-se a les exigències de qual-sevol època, en particular a les de l'economia creativa i del coneixement (Crossa *et al.*, 2010). No obstant això, l'èxit o el fracàs en l'adopció de mesures específiques que vagin més enllà de l'eficiència de l'acció depèn de la capacitat del territori de beneficiar-se de l'herència històrica i de les mateixes particularitats d'allà on s'implementa la política. La revolució provocada per l'economia global és anàloga a un canvi en profunditat de les estructures de govern. Aconseguir un equilibri entre les iniciatives *top-down* i els que vénen de la societat civil tot generant processos d'innovació social, és un dels reptes de futur més importants per a molts organismes locals (Manito i Pareja-Eastaway, 2010).

3. Polítiques públiques i estructures de governança

La creixent importància de la cultura i la creativitat i de les empreses intensives en coneixement a les ciutats no és només el resultat de la confluència a l'atzar de diversos determinants favorables, sinó un esforç decidit per fomentar l'economia urbana sobre la base de la creativitat i el coneixement que es beneficien de l'estructura existent i la tradició industrial. Diverses investigacions (ACRE, CREAURBS, INNOVA)¹ subratllen els elements que cal considerar en la definició d'estratègies, polítiques i projectes que adrecin l'estímul de la creativitat i el coneixement al territori. Entre d'altres:

1. Arrelament dels actors. La connexió de persones a la zona (social, econòmica, educativa, etc.) esdevé una variable fonamental per explicar per què certs sectors creatius emergeixen amb força. L'esforç realitzat, per exemple, per les universitats i centres de recerca a les ciutats per tal d'atreure el talent a través de bons programes d'educació superior, ha d'anar necessàriament vinculat a la creació de llocs de treball ben qualificats al territori. Aquest esforç requereix la seva participació en la planificació estratègica del territori tot contribuint a l'establiment d'objectius coherents amb els programes nacionals, regionals i locals d'educació.
2. Planificació estratègica i consens de prioritats. La planificació estratègica és un instrument clau per reduir al mínim el malbaratament d'esforços en la promoció del desenvolupament de la ciutat. Els primers passos en la planificació estratègica desenvolupats en la dècada de 1980, que cobreixen tot el desenvolupament estratègic de la ciutat, es troben actualment acompanyats per la proliferació de molts programes amb una perspectiva estratègica en una variada gamma d'assumptes com ara el turisme, l'ocupació o la cultura.

---

1. ACRE (Projecte Finançat pel 6è Programa marc de la UE, 2007-2010): Accommodating Creative Knowledge. www.acre.socsci.uva.nl; CREAURBS (Projecte d'Investigació Fonamental no orientada, Ministerio de Economía y Competitividad. España 2009-2012): Creatividad y conocimiento: bases para una nueva competitividad urbana. www.crit.ub.edu/creaurbs. INNOVA (Projecte d'Investigació Fonamental no orientada, Ministerio de Economía y Competitividad. España. 2013-2015): Innovación, creatividad y cultura: Definiendo las bases de un nuevo modelo socio-económico para una España post-crisis. www.crit.ub.edu/innova

3. Definició de la imatge de ciutat. Hi ha acord sobre la importància de la imatge de ciutat en l'atracció de talent i empreses que basen la seva activitat en la creativitat i el coneixement. No obstant això, la necessitat d'una constant reformulació dels continguts associats a aquesta imatge és també un element que cal tenir en compte. La imatge de la ciutat atreu turisme i negocis però també reivindica el sentit de pertinença ciutadana dels que hi viuen. La confrontació d'aquestes dues visions i la cerca de coherència entre ambdues requereix diàleg i reconeixement de les diferents imatges que suscita i d'aquella amb què la societat s'identifica amb la ciutat.
4. *Accountability* o representativitat. Probablement, un dels reptes més importants per a la governança sigui ser representativa dels interessos de tots els actors implicats. En qüestió de creativitat i cultura, la direcció del projecte de futur de la ciutat hauria d'anar encaminada a recollir les diferents sensibilitats que existeixen a la ciutat: més enllà de discursos unidireccionals i fronteres insalvables, la governança compartida requereix representants responsables que simbolitzin visions, sovint alternatives, però necessàriament dialogades del futur.
5. Polítiques directes. Les polítiques directes orientades a promoure la cultura, la creativitat i les activitats intenses en coneixement no es poden aïllar d'altres polítiques que, encara que de manera indirecta, també contribueixen a la competitivitat de la ciutat. Per exemple, és indubtable que la millora dels factors *hard*, com ara autopistes o aeroports, atreu les empreses i, a la vegada, mà d'obra qualificada. Sovint a l'esfera local convergeixen diferents nivells de govern. Per tant, si bé l'estratègia del govern local és sens dubte fonamental per al disseny i implementació de polítiques de foment de la creativitat i el coneixement, el govern nacional sorgeix amb un paper clau en la decisió de les mesures i polítiques que acompanyen les adoptades pel govern local. En molts casos, aquest fet ha contribuït a la proliferació d'acords entre diferents municipis (tot i el seu color polític diferent).

L'esforç conjunt i la cooperació demostren ser econòmicament més rendibles que la competència. El paper de facilitador entre els actors s'assumeix

clarament per l'administració pública, però les responsabilitats es comparteixen entre aquells que participen en el disseny de l'estratègia urbana de futur. L'aportació de recursos, no necessàriament monetaris, legitima l'acció dialogada en la ciutat.

4. Reflexions finals

La majoria de reflexions al voltant de les activitats creatives i del coneixement al territori constaten la cabdal rellevància que assolixen com a motor de creixement, innovació i competitivitat.

Hi ha aspectes sobre els quals no es pot actuar directament, com ara la posició històrica de la ciutat o la ubicació geogràfica. Tot això està relacionat amb la trajectòria històrica de la ciutat (*path dependency*), però també amb la idea d'arrelament com a concepte determinant per a diferents actors. Per contra, els anomenats 'factors contemporanis', com ara la millora d'infraestructures o l'existència d'una bona qualitat de vida, són accions que romanen en el si de l'acció pública política. L'impacte dels lligams personals, les relacions locals i les afiliacions a diferents tipus d'organitzacions s'han convertit en elements determinants per a les ciutats.

La necessitat de reforçar el teixit industrial creatiu no tan sols passa per l'atorgament de més subvencions: els canvis en la governança a les ciutats permeten avui, més que mai, obrir un procés de diàleg compartit per a identificar exactament quins són els reptes que afecten el sector. *Cooperar* tant entre les diferents instàncies de sector públic com amb el sector privat, *facilitar la connexió* entre diferents realitats (culturals i empresarials) i *compartir* la diagnosi i la prioritat en l'acció són, actualment, els principals reptes davant la necessitat d'estimular els sectors creatius a la ciutat.

Els nivells de govern que se superposen a la ciutat tenen diferents papers en el metabolisme urbà, tot i que el govern local és essencialment responsable de millorar la posició de la municipalitat en la jerarquia urbana. La progressiva descentralització de les responsabilitats i les polítiques cap als nivells inferiors de govern que han tingut lloc a la majoria de països europeus ha influït decididament en la proliferació d'acords entre aquests i també en l'elaboració de programes conjunts que contribueixin a l'agrupació d'activitats.

El bon exercici de la governabilitat és fonamental per a l'èxit en la millora de la competitivitat urbana. La naturalesa de les interaccions entre els agents que participen en la millora de la competitivitat de les ciutats pot ser explícita o tàcita: d'una banda, en molts dels acords oficials es duen a terme entre els diferents governs locals de la regió també hi poden participar els agents privats. És evident que la cooperació podria millorar la situació de tots aquests en el panorama econòmic internacional. Es detecta un canvi clar en termes de governança, des d'un enfocament de dalt a baix aïllat que té lloc en cada municipi per al conveni col·lectiu entre els diferents actors que participen en més d'un municipi. La inclusió del sector privat i la societat civil és encara més important en l'actual crisi econòmica.

La presència d'un lideratge clar en la governança d'un determinat territori és altament convenient. Molts altres actors es veuen influïts per les estratègies adoptades per l'actor-líder i configuren la seva pròpia estratègia seguint el reflex del que el líder ja ha fet. En aquest sentit, el paper del sector públic i també l'alt grau de coordinació entre els elements de la terra i la propietat i les ambicions econòmiques són cabdals per a consecució de l'èxit (Barber i Pareja-Eastaway, 2010)

La societat civil és un important component de la governança en la forma de moltes fundacions existents que promouen la creativitat i la cultura i associacions reconegudes internacionalment d'actors creatius entre d'altres. La cultura cívica compartida (Mascarell, 2009) és el millor substrat per a la fertilització de la creativitat a la ciutat. Els nous creatius es defineixen com aquelles persones que accionen i impulsen el creixement de la nova economia tot «creant noves idees, nova tecnologia i nous continguts creatius». Segons Florida (2002), aquest grup de població, prefereix viure en espais culturalment diversos i tolerants amb una alta concentració de capital cultural i fàcil accés a les tecnologies i la connectivitat.

Seguint aquest argument, l'establiment de xarxes dintre i fora de la ciutat entre els professionals, les institucions i altres organismes és essencial en l'articulació d'una estratègia conjunta de desenvolupament econòmic. En aquest sentit, la provisió de canals per facilitar el contacte entre les empreses i també amb organitzacions públiques, és un element positiu en l'articulació de la governança.

Governar la creativitat probablement no és, o no s'hauria d'entendre, com un repte. És més aviat el contrari: la creativitat no es governa per definició. El que sí que es presenta com un desafiament és fer convergir els discursos, els oficials i els propis dels creadors i de la ciutadania en el seu conjunt, a través del diàleg i la negociació, utilitzant la cultura com a eix transversal en la fertilització de les idees. Generar aquests espais de diàleg correspon probablement a les instàncies de govern tradicionals; aprofitar aquest context per a provocar trencaments i generar canvis consensuats en la direcció de la ciutat, és tasca de tots aquells actors que participen de la governança urbana, compartint responsabilitats i assumint els riscos pertinents.

Referències

- BARBER, A. i M. PAREJA-EASTAWAY** (2010): «Leadership Challenges in the Inner City: Planning for Sustainable Regeneration in Birmingham and Barcelona», *Policy Studies*. Vol. 31, Issue 4, Routledge, pp. 393-411.
- BONTJE, M.; S. MUSTERD; Z. KOVACS i A. MURIE** (2011): «Pathways toward European creative-knowledge city-regions», *Urban Geography*, 32(1): 80-104.
- BORJA, J. i M. CASTELLS** (1997): *Local y global. La gestión de las ciudades en la era de la información*, Taurus, UNCHS, Madrid.
- CASTELLS, M.** (2010): «Globalisation, Networking, Urbanisation: Reflections on the Information Age», *Urban Studies*, 2010, 47: 2737.
- COHENDET, P.; D. GRANDADAM i L. SIMON** (2010): «The Anatomy of the Creative City», *Industry and Innovation*, 17,1: 91-111.
- CROSSA, V.; M. PAREJA-EASTAWAY i A. BARBER** (2010): «Reinventing the city: Barcelona, Birmingham and Dublin». A **MUSTERD, S. i A. MURIE** (2010) (eds): *Making Competitive Cities*, Wiley-Blackwell, Oxford.
- FLORIDA, R.** (2002): *The rise of the creative class and how it is transforming work, leisure, community and everyday life*, Basic Books, New York.
- JANSEN-VERBEKE, M. i R. GOVERS** (2010): «Brussels: a multilayered capital city». A **MAITLAND, R. i B. W. RITCHIE** (eds.): *City Tourism: national capital perspectives* (eds.), UL: CAB International, Wallingford, pp. 142-158.

- KAZEPOV, Y.** (ed.) (2004): *Cities of Europe: Changing Contexts, Local Arrangement and the Challenge to Urban Cohesion*, Wiley-Blackwell, Oxford.
- KOVÁCS, Z.; A. MURIE; S. MUSTERD; O. GRITSAI i H. PETHE** (2007): *Comparing Paths of Creative Knowledge Regions*. ACRE report 3, AMIDST, Amsterdam.
- MANITO, F. i M. PAREJA-EASTAWAY** (2010): «Hacia una agenda local de las industrias culturales y la creatividad». A **MANITO, F.** (ed.): *Ciudades creativas. Vol. 2. Creatividad, innovación, cultura y agenda local*, Fundació Kreanta, Barcelona, pp. 281-312.
- MARCUSE, P. i R. VAN KEMPEN** (eds.) (2000): *Globalizing Cities. A New Spatial Order?*, Wiley-Blackwell, Oxford.
- MASCARELL, F.** (2009): «Ciudades creativas: industrias culturales, lugares, actores y estrategias». A **MANITO, F.** (ed): *Ciudades creativas. Vol 2. Creatividad, innovación, cultura y agenda local*, Fundació Kreanta, Barcelona, pp. 27-42.
- MUNROE, T. i M. WESTWIND** (2000): *What Makes Silicon Valley Tick?*, Nova Vista Publishing, Herentals.
- MUSTERD, S. i O. GRITSAI** (2009): «Creative and knowledge cities: development paths and policies from a European perspective», *Built Environment*, 35(2): 173-188.
- MUSTERD, S. i A. MURIE** (eds.) (2010): *Making Competitive Cities*, Wiley-Blackwell, Oxford.
- MUSTERD, S. i O. GRITSAI** (2013): «The Creative Knowledge City in Europe: Structural Conditions and Urban Policy Strategies for Competitive Cities», *European Urban and Regional Studies*, 20 (3): 343-359.
- MUSTERD, S. i Z. KÓVACS** (eds.) (2013): *Place Making and Policies for Competitive Cities*, Wiley-Blackwell, London.
- PAREJA EASTAWAY, M. i M. PRADEL** (2010): «New Economy, New Governance Approaches? Fostering Creativity and Knowledge in the Barcelona Metropolitan Region», *Creative Industries Journal*, 3 (1-2): pp. 29-46.
- PAREJA-EASTAWAY, M. i J. M. PIQUÉ** (2010): «La identitat del territori en l'economia del coneixement», *Paradigmes*, 5, pp. 183-193.
- PAREJA-EASTAWAY, M.** (2011): «Barcelona creativa: nuevos actores, nuevos programas», *Finisterra. Revista de Geografía Portuguesa. Finisterra*, XLV, 90, 2010: pp. 133-152.
- RHODES, R. A. W.** (1997): *Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability*, Open University Press,

Maidenhead, GB, Philadelphia, US, pp. 252 (Public Policy & Management).

SASSEN, S. (1991): *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton University Press, Princeton.

SCOTT, A. J. (2008): *Social Economy of the Metropolis. Cognitive-Cultural Capitalism and the Global Resurgence of Cities*, Oxford University Press, Oxford.

THOMPSON, S. (2000): *Creative Economy Report. 2008. The challenge of Assessing the Creative Economy: Towards Informed Policy-Making*, United Nations, New York.

UNDERSTANDING CULTURAL DIVERSITY POLICYMAKING BY EXPLORING ITS TOOLS AT THE URBAN LEVEL¹

Davide Ponzini

Department of Architecture and Urban Studies –
Politecnico di Milano

ABSTRACT: Cities are important grounds for cultural diversity, both in terms of perception and impact of diversity, and in terms of political and cultural reproduction. Nonetheless comparative studies with an urban focus are limited, partly due to methodological difficulties. The paper proposes to explore a policy tool approach in order to detect and compare given characteristics of cultural diversity policymaking at the urban level and to compare them internationally. Drawing on relevant examples of grant use to support cultural diversity in four European and American cities, the paper discusses how cultural diversity policy is conceived and fosters public action in the urban environment according to the policy tool adopted. This concept allows the technical and political dimensions of cultural diversity policy to be analysed and compared, and requires further attention both in the academic and policy debate.

KEYWORDS: cultural diversity, urban policy, policy tools, policy analysis, comparative studies.

RESUM: Les ciutats resulten molt propícies per a l'estudi de la diversitat cultural, tant en termes de percepció i impacte de la diversitat com en termes de reproducció política i cultural. Malgrat això, avui dia són pocs els estudis

1. The paper derives from the research I carried out thanks to the support of the Cultural Policy Research Award granted by the European Cultural Foundation and the Riksbankens Jubileumsfond in partnership with ENCATC. This research was published in Ponzini (2012) and partially presented in previous publications, including Ponzini, 2008; Palermo and Ponzini, 2010.

comparats amb un enfocament urbà, a causa de les dificultats metodològiques, entre altres qüestions. Aquest article proposa examinar un enfocament basat en instruments polítics per tal de detectar i comparar determinades característiques de l'elaboració de polítiques sobre diversitat cultural en l'àmbit urbà i fer-ne una comparació a escala internacional. Basant-nos en exemples il·lustratius sobre l'ús d'ajuts per al suport de la diversitat cultural en quatre ciutats d'Europa i d'Amèrica, aquest article investiga com es concep la política sobre diversitat cultural i com aquesta fomenta l'acció pública segons l'instrument polític adoptat. Aquest concepte, que requereix més atenció en el debat acadèmic i polític, ens permet analitzar i comparar les dimensions tècnica i política de les polítiques sobre diversitat cultural.

PARAULES CLAU: diversitat cultural, política urbana, instruments polítics, anàlisi de polítiques, estudis comparats.

—

RESUMEN: Las ciudades resultan muy propicias para el estudio de la diversidad cultural, en términos tanto de percepción e impacto de la diversidad como de reproducción política y cultural. Sin embargo, hoy en día no abundan los estudios comparados que incorporan un enfoque urbano, en parte debido a dificultades metodológicas. Este artículo propone examinar un enfoque basado en instrumentos políticos que sirva para detectar y comparar determinadas características de las políticas sobre diversidad cultural en el ámbito urbano y compararlas a escala internacional. Basándonos en ejemplos ilustrativos sobre el uso de ayudas para el apoyo de la diversidad cultural en cuatro ciudades de Europa y América, el artículo investiga cómo se concibe la política sobre diversidad cultural y cómo ésta fomenta la acción pública en entornos urbanos según el instrumento político adoptado. Este concepto, que requiere una mayor atención en el debate académico y político, nos permite analizar y comparar las dimensiones técnicas y políticas de la política sobre diversidad cultural.

PALABRAS CLAVE: diversidad cultural, política urbana, instrumentos políticos, análisis de políticas, estudios comparados.

Introduction

The question of multiculturalism and cultural diversity has been approached in international debates and policymaking in different ways over the last 20 years (among others, Wieviorka, 2008; Vertovec and Wessendorf, 2009). Diversity policy programmes vary significantly from country to country as they depend on different institutional and legal frameworks; they also vary in local contexts, depending on the social, political and broader urban conditions (Gagnon and Jouve, 2006). But research in cultural diversity policy has been developed with limited interest in the urban environment and policymaking arena, in part due to the methodological problems of making international comparisons and to the practical problems of transferring policy initiatives into such different contexts (Le Texier *et al.*, 2010).

This paper suggests that looking at the policy tool as an analytical unit instead of at entire cultural diversity programmes (Salamon, 2002) allows researchers to identify and compare specific technical and political issues. The first section briefly summarises the reasons why the urban environment should be considered when discussing cultural diversity policymaking. The second section introduces the concept of the policy tool with reference to diversity policy in the urban realm. Relevant examples of grant use in European and America cities are considered, and finally some conclusions are drawn.

The paper discusses how cultural diversity policy is conceived and fosters public action in the urban environment according to the policy tools adopted.

Cultural diversity policymaking in contemporary cities

Discussing cultural diversity policymaking from an urban perspective seems relevant for many reasons: because cities are the meeting place for different local and immigrant populations, cultures and subcultures, they offer an interesting field of observation for such social cohesion issues. The economic effects of coexistence are visible in cities and are increasingly used as a competitive factor for cities' attractiveness. Social and political movements concerned with diversity issues are located in cities, and political consensus among diverse populations generates growing urban political constituencies.

The way cultural diversity policies are implemented differs – sometimes radically – from city to city, and the effectiveness of such policies may depend on their relationship to the local context, among other factors. Cities are becoming important political and policy agents, especially in Europe (Ilczuk and Isar, 2009).

Because immigrant or culturally diverse populations sometimes live in concentrated sections of a city, they tend to be visible. Providing services in ways that take account of cultural diversity (as well as more conventional services) can mobilise local politicians to put forward highly local agendas in order to ensure their election as local political representatives (Jouve and Gagnon, 2006).

Cities concentrate skilled and highly educated people, providing them with the opportunity to encounter culturally diverse people (Amin, 2002). Cultural innovation and diversity feed one another in the city. Cultural reproduction and change can emerge from the intertwining of subcultures, but the environment and its contextual conditions can be crucial. Places matter not only in physical terms, but for their social and symbolic capital. Individuals find local resources and limitations in specific locations. Each policy tool tends to produce a typically different mode of interacting or recruiting social and subcultural groups or of providing specific types of actors (for example, local governments and bureaucrats, socio-cultural organisations) with resources and particular positions in the policy network.

In recent years the mobility of different kinds of population and the integration of subcultures and diverse groups of highly skilled workers has fostered debate on the so called ‘creative class’ (Florida, 2005). Due to its socio-economic, cultural and political relevance, cultural policy can be seen as instrumental in promoting urban cultural diversity. There may well be a danger of oversimplifying and exploiting cultural diversity and its manifestations in urban contexts, motivated by the objective of benefiting the economy. This sort of exploitation of culturally diverse urban areas sometimes draws in tourists, and may make such areas attractive to the creative class and industries (Clark, 2004; Fainstein, 2010). Urban planning measures can be oriented to foster cultural diversity in order to enhance its direct and indirect impact on the local economy. The complex debate surrounding this issue already demonstrates

that, besides the evident problems of cultural authenticity (Zukin, 2010), serious problems may result from the creation of niche, intra-urban competition, inefficient localisation of cultural amenities, congestion due to mass tourism and the like.

As mentioned, the political dimension of urban life also seems to be crucial. The basic political reason for focusing on the urban level is that the city is a laboratory for diversity: conflicts and potentials are more in evidence, political mobilisation and the gradual struggle of diverse groups is today common at the local level, even in societies which are not in any way isolated and in which there is a great deal of mobility. Gilbert's words on this question are pertinent: "Cities are the locus where the challenges of living together first emerge. [...] the process of participating in the new society is usually realised at the local level of services, practices and activities. It is at the local urban level that the notion of access, rights, participation and consultation take on an immediate and everyday meaning. It is also at the urban level that the social tensions and spatial conflicts occur in reaction to societal and structural conditions" (Gilbert, 2009, page 75). Furthermore, "The urban and metropolitan region is an intermediary level between the national dimension of immigration and the local services delivery where the practices of diversity and interventions to recognise pluralism are increasingly present and significant" (Gilbert, 2009, page 81).

In Western countries the recognition of cultural diversity generally happens at the national level and involves policy instruments (and ways of structuring public action) at levels higher than city government. City governments seldom have the legal power to create alternative regulatory regimes for culturally diverse groups, and rarely are they empowered to determine affirmative action. At the same time the city offers an interesting perspective on cultural diversity policy implementation and trans-sectoral integration since cities are crucial in providing services not only dealing with culture or cultural expression, but also with housing, education, employment and representation in public institutions and in taking decisions about urban planning and development issues, not simply about where to site places of worship or how to provide culturally sensitive local services.

The role of European cities in this policy field seems increasingly important in the light of current trends such as decentralisation, related to the timid public intervention at the European level, and the development of cultural strategies that require the partnership of private and non-profit actors. Although discussion of cultural strategies generally shares a common terminology, actual policies tend to vary greatly in their conceptions of contemporary culture and the practices that they lead to are very much context-driven.

A perspective on cultural diversity policy tools

When research in cultural diversity policy takes an urban perspective, methodological problems may arise, especially in comparing international results and implementation problems, and transferring programmes and general recommendations into different policy contexts. The comparison of entire programmes shows that cultural diversity policies can vary significantly because they are shaped by national institutional and legal frameworks, and at the local level they depend on contingent political equilibria, social capital and site-specific conditions. This paper discusses the idea of using the policy tool concept as an analytical unit (Salamon, 1989; Howlett, 1991), and it argues that this new perspective allows researchers to identify and compare specific technical and political questions in urban policymaking, despite significant differences in geographical contexts. Examples include direct government, regulation, grants and tax expenditure.

To understand relationships between the government and the governed in cultural policymaking requires a conceptual grid that is more nuanced than “carrot, stick and sermons” or other generalised categories (Bemelmans-Videc et al., 1998). Several policy tool debates at the European level are conducted with this level of generalisation, perceiving tools as merely technical devices (for example, excluding the possibility that tools sometimes exist before a policy’s goals are defined, and that they can shape policy networks and actions on the basis of vested interests).

The international debate focuses very closely on defining what the tools of government are, and adopts a range of positions to do so. Agreeing largely with Vedung (1998), Salamon argues that, “a tool, or instrument, of public

action can be defined as an identifiable method through which collective action is structured to address a public problem” (Salamon, 2002, page 19). This definition helps us to understand that each instrument has its own distinctive policy design characteristics, which tend to structure networks facing certain public problems. Even though particular characteristics cannot predict specific outcomes with certainty, public action can be specifically understood in terms of tools of government: direct government, regulation, government sponsored enterprises or agencies, grants, tax expenditure and many others. This paper focuses on a tool which is widely used in the cultural diversity policy field: the grant (Beam and Conlan, 2002).

There are important factors that policy tool studies consider only marginally, even though they appear to shed light on the effectiveness of selected policy tools; these factors include political pressure by social interests and parties, incrementalism, political ideas and ideologies that sometimes dominate the public scene. These factors and questions seem to have explanatory potentials that are not sufficient on their own to provide exhaustive solutions to the current changes in public action.

The extensive and systematic work of internationally renowned scholars, guided by Lester Salamon (2002), proposes and extends the categories and basic classifications of policy tools in several fields and develops an exhaustive analytical and interpretative set. In tool analysis, effectiveness, efficacy, equity, manageability, legitimacy and political feasibility are the most important characteristics, so that each tool can be described and evaluated. Other key features of tools that may have been selected include: coerciveness, directness, automaticity, and visibility of the tools (see: Salamon, 2002).

Tool features and dimensions have an analytical, interpretative and predictive capacity that can be fine-tuned in accordance with a wider set of questions regarding tool choice and implementation. A multitude of social factors create the circumstances in which these policy tool decisions are made; they may include norms and values, symbolic systems, ideologies, and cognitive scripts. In this paper the explanatory relevance of this concept can be tested on a set of diversity policy examples specifically selected from different urban contexts.

Grants for cultural diversity policy in four Western cities

A selection of cases of cultural diversity policy dynamics in cities of Western countries (Paris, Bristol, Montreal, Los Angeles) can highlight the issues related to the technical and political characteristics of the use of the grant tool and the relationships of these characteristics with the local context.

Dense concentrations of low income and immigrant population have historically been consolidated in the Parisian metropolitan region. The Chinese community, for instance, which since the 1980s has risen to an estimated 100,000 people, is mainly concentrated in the relatively central 3rd and 11th *arrondissements* and in Belleville (20th), a sort of natural laboratory for cultural diversity.

Centralised policymaking has always targeted equality in the treatment of immigrants in France. For example, an experiment in affirmative action involved setting a quota of pupils living in designated ‘priority zones’ to be admitted to higher education institutions, without regard to the students’ countries of origin. The issue was considered important enough for the city of Paris to create a special unit, called ‘Mission Integration’. In the early 2000s, this unit submitted an application to the co-financed Equal programme promoted by the European Union for a programme entitled ‘European Chinese and integration’. The grant covered 50 per cent of the budget and set specific requirements for the applicants. The goal of the programme was integration, specifically targeting work-oriented services to young and in particular female members of the Chinese community. The grant called for partnership with the local community, such as local associations and actors, but did not explicitly mention representatives of the Chinese community.

Fourot (2007) explains that although this programme typified several traditional characteristics of French national policymaking and included a typical set of participants, in part, the way in which it was to be implemented induced some innovation and potential criticality. The French tradition of making policy applicable to every citizen and equal in its treatment of different populations was under pressure because the programme was designed for one specific ethnic group, the Chinese community (ethnic origin as such has no legal validity in French law).

Although the hierarchies this grant brought about in a public action were no different from the traditional ones, the direct participation of the target community was limited. This case shows how the definition of the policy target in the international policy arena and its local implementation through non-coercive instruments such as the grant can eventually shape the policy contents, even if they partially contrast with the universal principles of a given policy context.

Latour's (2010) study of a neighbourhood in the city of Bristol showed how policies were implemented for the management of cultural diversity in a port city with significant immigration. Latour analysed cultural diversity and inequality in the neighbourhood of St Paul's and Easton in the period 1991 to 2008, under the lens of government strategies with reference to social and cultural associations. There were several ethnic- or religion-based (Caribbean, Somali, Muslim) associations in the area; because of persistent tensions between these groups they encountered difficulties in forming a common alliance to tackle the inequalities faced by all the minority groups. St Paul's Unlimited Community Partnership, a leftist association aimed at producing services that respond to multiple and diverse groups, embraced a continuous dialogue with the community through bimonthly public meetings. But in 2007, the partnership's grant of public money, which since 2001 had enabled it to function, was cut off.

The Bristol example clearly poses the question of institutionalisation of cultural diversity through different social, ethnic and cultural (apparently only technical) categories related to public support. The UK government at that time was attempting to promote community cohesion and citizen public representation politically in order to strengthen minority groups' sense of national belonging and was providing funding to cultural associations, which were sometimes defined on an ethno-religious basis.

Liette Gilbert (2009) described two interesting examples that shed light on how simple tool analysis explains the structuring of public action in urban cultural diversity policymaking. In Montreal, the Bureau des Affaires Interculturelles (Intercultural Affairs Office) supports different public services and inter-community relations, and coordinates various administrative branches in matters of immigration and cultural diversity. More generally,

Quebec developed a partnership between the Ministère des Relations avec les Citoyens et de l'Immigration (Ministry for Citizen Relations and Immigration), and a network of community-based service providers that typically mediate between the provincial government and immigrants. As an aspect of the institutionalisation of cultural diversity one can consider how grant-in-aid to non-profit bodies can systematically nurture the activity of intercultural organisations in cities.

Secondly, Gilbert (2009) describes how in the USA community-based services offering help with various legal and social issues are generally supported by the federal Homeland Security's Bureau of Citizenship and Immigration Services. In California, the Coalition for Humane Immigrant Rights of Los Angeles (CHIRLA) offers information and education to newcomers and liaises with a network of more than 125 immigrant organisations. Grants support a multi-ethnic organisation that advocates for immigrant groups and organises campaigns on civil rights and working conditions. The production of services and reproduction of sub-cultural (for example, workers' union) activities is contrasting the support that each organisation gives to specific ethnic groups.

Conclusions: Understanding urban and cultural diversity through its policy tools

The different interpretations of multiculturalism and cultural diversity (among others: mosaic or hodgepodge multiculturalism: Joppke and Lukes, 1999; superdiversity: Vertovec, 2007) clearly have a strong influence on the conceptualisation, approach and actual shaping of local cultural diversity policies. Nonetheless the structure of public action can be described in terms of the policy tools selected; this structure helps to explain technical and political links in the provision of cultural service, in the recognition of a political constituency, and in general in the institutionalisation of given activities for managing cultural diversity problems.

The first example showed that diverse communities and socio-cultural groups were labelled as such in order to face a set of urban problems through the use of grants. This label was partly a technical measure for shaping the policy problem and tackling it with a specific intervention. Yet the decision to

target a specific minority population or preferring to support particular providers of cultural diversity services is a political choice, implemented through a specific policy tool.

An examination of grant mechanisms helps to illustrate how much tool selection can shape control devices. Similarly, the kinds of cultural and political activities that are included are somewhat determined by the design of the grant. It would be difficult to attribute this to an explicit ideological orientation towards any particular interpretation of multiculturalism or cultural diversity. Nonetheless the opportunities for intervention structured by this policy tool clearly have a more direct effect than other tools in terms of how cultural service provision and public action become embedded in existing contexts or otherwise.

We have shown that focusing on policy tools for cultural diversity and the context in which they are selected and deployed can explain the public recognition and promotion of cultural diversity in given circumstances more effectively than by focusing on multicultural approaches as a whole or on entire policy programmes for cultural diversity.

The advantage of opting to focus on policy tools is revealed when investigating how cultural diversity policy tools impact urban contexts. In cities that have had a comprehensive political debate about the problems and potential policy for a culturally diverse population, where the national legal and institutional framework has developed a solid context and regulations – designed to be inclusive – are in place, together with explicit measures for accommodating cultural diversity (e.g., Montreal), then individual urban and cultural diversity policies tend to have less impact on the social exclusion that is implicitly being addressed by cultural diversity policies.

The mechanisms selected for deploying cultural diversity policies can be charged with political implications and values to a greater or lesser extent. Indeed one might consider the pressure exerted by social and urban movements and simply by diverse political constituency over policy measures. Whatever the original approach, the final outcomes are part of a more complex and unpredictable process that is only partially structured by policy tools.

Besides being expanded and used in single-city policy evaluation, the policy tool approach presented here can lead to a better comparative understanding of cultural diversity policy trends in Western cities and beyond. Further research and attention to policy tool analysis at the urban level seem required in the cultural diversity policy debate. Such inquiry might show how large programmes (for example, those of the EU) influence the range of tools in urban cultural diversity policymaking or how such tools become institutionalised.

References

- AMIN, A. and M. PARKINSON (2002): «Ethnicity and the Multicultural City: Living with Diversity», *Environment & Planning A*, 34(6): 959-980.
- BEAM, D. R. and T. J. CONLAN (2002): «Grants». In SALAMON L. M. (ed.) (2002): *The Tools of Government: A Guide to the New Governance* (340-380), Oxford University Press, New York.
- BEMELMANS-VIDEC M. L.; R. C. RIST and E. VEDUNG (eds.) (1998): *Carrots, Sticks, and Sermons, Policy Instruments and Their Evaluation*, Transaction, New Brunswick.
- CLARK T. N. (Ed) (2004): *The City as Entertainment Machine*, Elsevier, Oxford.
- FAINSTEIN, S. S. (2005): «Cities and Diversity Should We Want It? Can We Plan for It?», *Urban affairs review*, 41(1): 3-19.
- FAINSTEIN S. S. (2010): *The Just City*, Cornell University Press, Ithaca.
- FLORIDA R. (2005): *Cities and the Creative Class*, Routledge, London.
- FOUROT, A. C. (2007): «Gouvernance et apprentissage social au niveau local: la mise en place d'un programme d'initiative communautaire à Paris», *Politique européenne*, 22: 197-220.
- JOPPKE C. and S. LUKES (1999): Introduction: Multicultural Questions. In C. JOPPKE and S. LUKES (Eds): *Multicultural Questions* (1-24), Oxford University Press, Oxford.
- JOUBE B. and A. G. GAGNON (eds.) (2009): *Facing Cultural Diversity: Cities Under Stress*, Presses universitaires de Lyon, Lyon.
- GAGNON A. G. and B. JOUBE (eds.) (2006): *Le métropoles au défi de la diversité culturelle*, Presse Universitaires de Grenoble, Grenoble.

- GILBERT L.** (2009): *Negotiating Diversity: Tensions Between National Discourses and Urban Practices in North America*. In **A. G. GAGNON** and **B. JOUVE** (2009): *Facing Cultural Diversity: Cities Under Stress* (67-83), Presses Universitaires de Lyon, Lyon.
- HANNERZ, U.** (1996): *Transnational Connections: Culture, People, Places*. Routledge, London.
- HOWLETT, M.** (1991): «Policy Instruments, Policy Styles, and Policy Implementation», *Policy Studies Journal*, 19(2): 1-21.
- ILCZUK D.** and **Y. R. ISAR** (Eds) (2006): *Metropolises of Europe. Diversity in Urban Cultural Life*, CIRCLE, Warsaw.
- LATOUR V.** (2010): «Un multiculturalisme moribond. Bristol». In **LE TEXIER, E.;** **O. ESTÈVES** and **O. LACORNE** (eds): *Les politiques de la diversité. Expériences anglaise et américaine* (133-150), Presses de Sciences Po, Paris.
- LE TEXIER E.;** **O. ESTÈVES** and **O. LACORNE** (eds.) (2010): *Les politiques de la diversité. Expériences anglaise et américaine*, Presses de Sciences Po, Paris.
- PALERMO P. C.** and **D. PONZINI** (2010): *Spatial Planning and Urban Development. Critical Perspectives*, Springer, Dordrecht and New York.
- PONZINI D.** (2008): «New Italian Perspectives on Urban Planning: A Policy Tool Approach», *Planum*, December 2008: 1-31
- (2012): *Governing Urban Diversity? An Exploration of Policy Tools for Cultural Diversity in Five European Capital Cities*, European Cultural Foundation, Amsterdam.
- SALAMON L. M.** (ed.) (1989): *Beyond Privatization: The Tools of Government Action*, The Urban Institute, Washington DC.
- SALAMON L. M.** (ed.) (2002): *The Tools of Government: A Guide to the New Governance*, Oxford University Press, New York.
- VEDUNG E.** (1998): «Policy Instruments: Typologies and Theories». In **M. L. BEMELMANS-VIDEC. R. C. RIST** and **E. VEDUNG** (eds.): *Carrots, sticks, and sermons, policy instruments and their evaluation* (103-128), Transaction, New Brunswick.
- VERTOVEC, S.** (2007): «Super-Diversity and Its Implications», *Ethnic and Racial Studies*, 30(6): 1024-1054.
- VERTOVEC S.** and **S. WESSENDORF** (Eds) (2009): *The Multiculturalism Backlash: European Discourses, Policies, and Practices*, Routledge, New York.

WIEVIORKA M. (2008): *Rapport à la ministre de l'Enseignement supérieur et de la recherche sur la diversité*, Robert Laffont, Paris.

ZUKIN S. (2010): *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*, Oxford University Press, New York.

CULTURAL GOVERNANCE IN SUSTAINABLE CITIES

Nancy Duxbury
Centre for Social Studies –
University of Coimbra

ABSTRACT: The paper proposes a three-part system of cultural governance for sustainable cities: culturally sensitive sustainability governance processes and structures, a cultural lens on all public policies/decisions and a sustainability approach to cultural policy/planning and governance.

KEYWORDS: urban cultural policy, urban sustainable development, cultural sustainability, cultural governance.

—

RESUM: Aquest article proposa un sistema tripartit de governança cultural per a ciutats sostenibles: processos i estructures de governança de la sostenibilitat amb sensibilitat cultural, una òptica cultural en totes les polítiques o decisions públiques i un enfocament sostenible de la política o planificació cultural i de la governança.

PARAULES CLAU: política cultural urbana, desenvolupament urbà sostenible, sostenibilitat cultural, governance cultural.

—

RESUMEN: Este artículo propone un sistema tripartito de gobernanza cultural para ciudades sostenibles: procesos y estructuras de gobernanza de la sostenibilidad con sensibilidad cultural, una óptica cultural en todas las políticas o decisiones públicas y un enfoque sostenible de la política/planificación cultural y de la gobernanza.

PALABRAS CLAVE: política urbana cultural, desarrollo urbano sostenible, sostenibilidad cultural, gobernanza cultural.

Sustainability means more than the protection of the environment; it also requires a long-term vision for catalyzing positive change leading to sustainable social and cultural contexts in relation to the built environment. [...] This vision needs to reflect the distinctive nature and characteristics and identities of each city.

Choi and Ahn (2013: 51)

In the context of rapid global urbanization, we face a pressing need to transform urban environments into milieu fostering more holistically sustainable living patterns that address the interrelated environmental, social, economic and cultural issues and dynamics of living together on a finite planet. While there is no consensus on a singular definition of sustainability or sustainable development, in general the definition of sustainable development originally put forward by the Brundtland Commission (1987), while heavily critiqued, continues to guide thinking about urban sustainable development – a sustainable city should meet the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs. The urgent pressure to mitigate climate change and CO₂ emissions and address energy needs in the context of ‘peak oil’ have added an overlay to this vision resulting in prioritization of attention to energy development/use, greenhouse gas reduction and climate change adaptation and mitigation. But social and cultural dynamics emerging from diversifying urban populations, widening social divides and wealth inequities, economic crises and clashes between neoliberal development policies and urban citizens in cities globally point to the need to consider ‘urban sustainability’ with a broader lens. So while environmental urgencies must remain core in the face of our current climatic crisis, it is evident that urban sustainability must be viewed with a multi-dimensional lens that can also incorporate and address these interrelated issues of human cohabitation, change and development.

As many scholars have pointed out, mainstream views of sustainability do not adequately incorporate “many important factors ... includ[ing] the spiritual and cultural dimensions of man and knowledge” (Shaharir, 2012: 91). However, a new view of sustainability that includes culture is emerging through transdisciplinary research and reflection (e.g., Soini & Birkeland, forthcoming) and a wide range of experimental policy initiatives and pro-

jects rooted in public participation (Duxbury & Jeannotte, 2011). It has been informed by UNESCO's statements on the contributions of cultural diversity to sustainable development, the recovery of historical and culture-specific development approaches and worldviews, and community development trends (Duxbury, Cullen & Pascual, 2012). A call for a 'cultural lens' and the rise of a 'four-pillar' model of sustainability with four interconnected dimensions – environmental responsibility, economic health, social equity and cultural vitality (Hawkes, 2001) – can be found in writings from many countries. Yet many conceptual and operational challenges remain (see, e.g., Duxbury, Cullen & Pascual, 2012).

To advance the inclusion of culture into 'sustainable city' public policies and practices, that is, into the frameworks through which urban environments and living conditions are collectively envisioned and constructed, artistic and cultural practices must be recognized as integral to sustainable development and supported in more regularized ways. The systematic inclusion of culture within urban sustainability frameworks must build on both conceptual and practice-based experimental foundations and put forward principles and operational strategies for cultural governance systems that are sympathetic and coherent within evolving thinking about designs and strategies for more sustainable cities and communities. In a modest way, this article aims to address this challenge by beginning to sketch the contours of what systems of *cultural governance* might look like within a sustainable city context.

Context: Transitioning toward more Sustainable Cities

Acknowledging that cities are social spaces constituted through the co-existence of multiple publics, cultures and histories (Sandercock, 2003), transforming our cities is rooted in transforming collective perceptions and behaviours. While grossly oversimplifying the matter, this process involves two interlinked dimensions: (a) altering individual and collective ways of thinking and acting, and (b) developing the appropriate organizational/governance frameworks, strategies and physical infrastructure to induce and support such transformations. In both areas, culture can play important roles.

Altering Ways of Thinking and Acting

As a process of change, sustainable development is about creating a learning environment in which, as Choi and Ahn (2013) view it, “all participants strive to improve the situation that exists for the needs of today and tomorrow, acknowledging aspirations as well as needs and therefore engaging the drive for change and improvement within society” (p. 51). From a public education perspective, growing attention is being placed on finding communicative approaches and narrative frames to develop new ways of thinking and convince the public of the need to make behavioural changes (ISSC, 2013). Girard (2011) characterizes citizens’ capacity to develop and embrace renewed ways of thinking and being, while linking to cultural memory, as *cultural resilience*:

City cultural resilience is the internal energy, the inner force (or vitality) that allows the city to react to external forces, adapt to them, and conserve its specific identity in the long run, in spite of turbulent transformation processes, and to design new win-win solutions. Cultural resilience stresses the notion of the cultural memory of the community as a formative strength of collective consciousness, foundation of continuity, engine of the future and new actions, in order to improve trust, cooperation and coordination of actions, and to promote a sense of community. [...] Cultural resilience depends on the capacity to think and choose in a systematic, multidimensional, open and relational way, linking short-, medium- and long-term perspectives, with attention to the ‘memory’ of the system in achieving common interests. (p. 60)

The ‘cultural resilience’ of a city and its citizens will increasingly be intertwined with the rise of citizen-driven collaborations and activist and artistic actions that critique unsustainable norms and demonstrate different ways of living, thinking and acting (see, e.g., Camponeschi, 2013; Duxbury, 2013, 2014; Kirchberg & Kagan, 2013; Miles, 2013). Civic governance and infrastructure must be ready to enable these initiatives and to facilitate coalitions and systems of arrangements to sustain actions in the public interest. To embrace this broader view of cultural vitality and resilience, it must be linked to the typical objects of municipal cultural policy: the arts and cultural activities, the organizations and infrastructure supporting them.

Developing Frameworks, Strategies and Infrastructure for Transformation

Recognizing that the aims, priorities and processes of development/transformation differ significantly from locale to locale and among different groups, “the role played by governance in any long-term transition to sustainable development is that of steering an interactive and reflexive process of debate and dialogue” (Jordan 2008: 25). Within the sustainable city, *strategy* is viewed as:

the capacity to manage the growing complexity of the city as an evolving and dynamic system in constant flux, and solve conflicts with new capacity for synthesis, integrating multiple elements and components, generally considered separated and in conflict/contradiction, and identifying new connections, synergies and relational networks. (Girard, 2011: 61)

As a response to “the limits to rational steering” in governance for sustainable development, policy design techniques such as transition management have emerged (Newig *et al.*, 2007, p. 185). Transition management “combines an orientation toward a long-term vision of ‘sustainable development’ with short-term experimental learning to probe options and find pathways to realise the vision” (Voß *et al.*, 2009, p. 277). This approach acknowledges that processes of social and ecological reproduction are “non-linear, indeterminate, contextually specific, and attainable through multiple pathways” (NSFWUS, 2000: 7). It also recognizes that goals within each domain of sustainability are contested; that knowledge of the complex dynamics among society, technology and nature is limited; and that power to shape change is distributed across many actors and systems (Newig *et al.*, 2007).

Relations are central in this context, and the governance imperative becomes the development or improvement of relations among various systems to maximize benefits towards human sustainable development (Girard, 2011). City governance thus promotes cooperation and the capacity to coordinate actions of multiple different actors, building a “*neural network* of connections” (p. 66) and giving to the city “an ‘intrinsic’ organizational capacity” (p. 58). Successful action is more than meeting specific goals; “it is also about creating an enriched platform for further action” (Silver, 2013: 260).

Foundations: Diverse Efforts to Include Culture in Sustainability

Internationally, local authorities have experimented in seeking approaches to incorporate culture into sustainability planning and governance practices. For example, in Canada a national initiative led numerous communities to develop Integrated Community Sustainability Plans (ICSPs) that invented ways to incorporate culture as the fourth pillar of sustainability. Based on participatory citizen-based planning efforts that included local cultural leaders (Jeannotte & Duxbury, 2012), the ICSPs tend to view local culture(s) as an aspect of the community's self-vision and goals – the essence of the community to be sustained as well as a strategic resource to help the community to achieve its broader civic goals. Such local efforts have been conducted in relative isolation from one another and the contours of these frameworks are just now emerging. The recent launch of an international awards programme by the City of Mexico and UCLG to recognize cultural policies that have best contributed to sustainable development promises to make efforts of this type more visible and advance knowledge of effective strategies for cultural policy-related initiatives in contexts of urban sustainability.

The topic is also present in international political contexts through such initiatives as the United Cities and Local Governments 2010 policy statement “Culture: Fourth Pillar of Sustainable Development”, *The Hangzhou Declaration: “Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies”* (UNESCO, 2013 b) and a series of international congresses, meetings and reports (e.g., UN System Task Team, 2012). Among recent efforts to include culture as an explicit goal in the post-2015 international development agenda, the commitment of a consortium of international networks of governmental and non-governmental organizations and global cultural actors¹ is notable (see IFACCA *et al.*, 2013). Collectively, these efforts are providing global visibility and leadership in addressing this issue. They are also creating places where diverse knowledge and case studies have been brought forward to demon-

---

1. The lead organizations are: International Federation of Arts Councils and Cultural Agencies, United Cities and Local Governments – Committee on Culture, International Federation of Coalitions for Cultural Diversity, and Culture Action Europe.

strate the importance of integrating cultural considerations in sustainable development projects, policy and programmes.

As mentioned previously, multifaceted conceptual currents are informing these developments. Although research on the cultural dimension of sustainable development is lagging behind other sustainability-related research, the pace of scholarly attention to this issue is accelerating. Many research initiatives, policy/planning efforts and artistic projects are illuminating the complexity of the connections between culture and sustainability, articulating how culture is a driver and enabler of sustainable development and a foundation for transition to a truly sustainable society. Within this complex and dynamic knowledge milieu, culture is understood as ‘a way of life’ and also addressed through more narrow definitions focusing on culture-based expressions and ideas, activities and innovative approaches. The complexity of storylines and approaches in the research literature indicates that thinking about cultural sustainability is transdisciplinary in nature and at an early conceptual stage (Soini & Birkeland, forthcoming).

At this time, one can view the inclusion of culture in sustainability as a paradigm-change-in-process, still in the process of elaboration (Duxbury, Cullen & Pascual, 2012). A “cultural theory of sustainable urbanization” (Nadarajah & Yamamoto, 2007: 11) has not yet developed, but there is a growing consensus that “understanding sustainability processes requires an understanding of cultures” (Meuleman, 2013: 49). Progress has been observed in many small steps – in municipal plans, citizen dialogues, reports and studies, artist and social grassroots experiments, critiques of unsustainable practices and a widely shared conviction of the need to include cultural dimensions in sustainability policy, planning and development initiatives. As Pieterse (2011) remarks, “It will be in the messy efforts to implement alternatives that more robust theoretical frames will crystallize and, in turn, spawn a more effective praxis” (p. 315).

Strategic Directions: Three Dimensions of Cultural Governance

Governance is concerned with policy processes – “the means by which policy objectives and approaches are identified, selected and implemented”

(Gattinger, 2011: 4). Among multiple definitions, governance generally focuses on “coordination within and between government, business and societal actors to pursue shared or interdependent objectives when resources, power and information are widely distributed between them and no single actor can effectively pursue the objectives on their own” (p. 3). There is a rapidly growing literature on governance of sustainability and an adequate review and synthesis of this research is beyond the scope of the current paper. However, based on policy/planning-linked research and practice-based innovations internationally, a cultural governance framework for culture within the context of sustainable development could contain three main interrelated dimensions:

1. Culturally sensitive sustainability governance processes and structures.
2. A cultural framework or lens on all public policies/decisions.
3. A sustainability approach to cultural policy/planning and governance.

Culturally Sensitive Sustainability Governance Processes and Structures

In *Transgovernance: Advancing Sustainability Governance*, Louis Meuleman (2013) observes that existing governance frameworks seem to deny the social complexity and uncertainty of our contemporary world and argues that “sustainability governance should be more culturally sensitive, reflexive and dynamic” (p. 37). The focus here is on process: Meuleman notes that culturally sensitive sustainability governance requires permanent and systematic attention to translate or adapt possible solutions into ones that work well in a given cultural setting. A “culturally sensitive metagovernance for sustainable development” requires “institutions, instruments, processes, and actor involvement based on compatibility of values and traditions rather than on commonality or integration” (p. 37). A cultural assessment within a sustainability governance framework would ask: “What are key values linked to both the objectives of sustainability and of the problematique, and how can they be reconciled? Simply put, how can they be made compatible?” (p. 70).

Meuleman (2013: 69-70) suggests a series of governance principles that could be useful for the design of culturally sensitive institutions and transformation processes for sustainability: reflexivity, resilience, transparency, inclusiveness, problem-orientedness as a point of departure, temporality, locality, potential for diversity, culturality, polycentricity and historicity.² Along these lines, UNESCO has designed a cultural diversity lens “to create awareness of cultural dimensions in development programmes (including development projects, policies and strategies)” (UNESCO 2013 a: no page).

A Cultural Framework or Lens on All Public Policies/Decisions

Although related, a distinction is made here between a cultural sensitivity to facilitate compatibility and acceptance of externally devised programmes (above) and a more endogenous review process to ensure internally defined development proceeds in harmony with local cultural contexts and priorities (this section). The idea of a cultural lens on all public policies and plans is rooted in practices developed in regards to potential impacts on aboriginal cultures. In New Zealand, for example, Cultural Impact Assessments (CIA) are prepared as technical reports, similar to other technical reports such as ecological or hydrological assessments, documenting “Māori cultural values, interests and associations with an area or a resource, and the potential impacts of a proposed activity on these” (Quality Planning, 2012: 2). It is also a tool to “facilitate meaningful and effective participation of Māori in impact assessment” (p. 2). A variation of a Cultural Impact Assessment is a Cultural Values Report (CVR) to “identify and describe values pertaining to an area or resource” (p. 2). CVR may address “broad level impacts of development occurring or anticipated” in an area and “provide direction as to the relevant issues and how these should best be addressed” rather than describing effects relating to a specific activity (p. 2). Although these reports are not required by statute, an assessment of impacts on cultural values and interests assists both developers and local authorities to meet a variety of statutory obligations (Quality Planning, 2012).

---

2. Further elaboration of these principles, while beyond the scope of this article, would be a valuable contribution to advancing this objective.

The idea of expanding such cultural assessments to all community development actions and policy has been discussed for over a decade. In *The Fourth Pillar of Sustainability: Culture's Essential Role in Public Planning*, Jon Hawkes (2001) argued that government must develop a framework that evaluates the cultural impacts of all environmental, economic and social decisions and plans being implemented in cities and communities. This cultural lens goes beyond a focus on professional arts production to incorporate a broader view of culture: “the social production of meaning” or “making sense together”—a focus on process rather than product (Hawkes, 2013: 2). Elaborating, he explains: “The way a society governs itself cannot be fully democratic without there being clear avenues for the expression of community values, and unless these expressions directly affect the directions society takes. These processes are culture at work” (p. 2). In order for public planning to be more effective, he argues, its methodology should include “an integrated framework of cultural evaluation along similar lines to those being developed for social, environmental and economic impact assessment” (p. 2). Hawkes (2013: 2-3) proposes four elements of a mandatory cultural framework to be applied to all public planning:

- Active participation – What has been the quality of community input into the development of the actual and proposed activities under review?
- Diverse authenticity – To what extent are these activities reflective of the values and ways of life of the communities upon which they (will) impact?
- Continuing engagement – Do these activities improve the capacity of communities to act and interact?
- Resonance with ‘universal’ values – Are human rights respected, including cultural rights?

Additional examples: IFACCA (2013) advocate that development-related policy frameworks and action plans “should provide a common ‘Cultural Impact Assessment’ mechanism to be used in urbanization processes and aim at improving the cultural quality of public spaces” (p. 9). Similarly, in

the context of rapid urban development in South Korea, Choi and Ahn (2013) argue that planning and development processes need to give value to the “soft tissues” within the built environment, defined as “the sustenance and evolution of local resources and values rooted in culture and history” and “an integrated understanding of ... perceptions of the cultural and social contexts” (p. 55).

Including a cultural lens in all urban development decisions and processes is still a challenge. Research on the Canadian ICSP development process suggests the inclusion of culture within city planning is gradually advancing, but integration of cultural considerations within a holistic sustainability planning paradigm has not yet been achieved (Duxbury & Jeannotte, 2012). Beginning steps can be seen in the inclusion of cultural considerations in local sustainability policies, plans and related documents.

The initial report from the 2013 *World Cities Culture Forum*, a snapshot of the general state of urban cultural policy in the world’s major cities, admits that culture is not yet a cornerstone of city development and the integration of culture within broader city development processes and policy areas is still considered an emerging practice. On one hand, the report advises cultural professionals to “come out of their own sectors and departments and be prepared to engage across city government” and collaborate, allowing for a multiplicity of competing priorities (p. 5). On the other hand, resistance is also experienced in the broader sphere of urban planning, often characterized by entrenched interests and resistance to rethinking *sustainability* to incorporate concerns of cultural development (Duxbury, Cullen & Pascual, 2012). Altogether, silo-policy thinking and operational challenges in practice tend to block the development of a ‘cultural lens’ on all city policies and development decisions.

A Sustainability Approach to Cultural Policy/Planning and Governance

Informed by research literature on sustainability governance and ongoing analysis of a variety of culture-based case studies internationally, this section envisions some broad contours for thinking about and building cultural governance systems in the context of sustainable urban development. It rep-

resents research in process and aims to outline some ideas about the elements and dynamics that might be incorporated, but is not meant to be a comprehensive profile. Future work will compare leading urban cultural governance models with evolving thinking about sustainability governance.

Overall, a sustainability approach to cultural governance embraces a collaborative approach to how cultural policy/governance is directed and functions and incorporates an iterative planning process like the transition management approach described earlier. Cultural governance is based on a systems view of culture, knowledgeable about how various cultural elements operate and are sustained locally, favours organic growth over large-scale developer-led projects and incorporates a long-term perspective. In a context of openness, the system aims to highlight and privilege local cultural values, knowledge and distinctiveness in order to address goals such as enriching and valourizing public spaces, making them platforms for social and cultural actions and for environmental awareness, and reflecting local cultures in their design. All efforts support “the possibility of diversity, difference and local contingency rather than the imposition of global homogeneity” (NSFWUS, 2000: 7) and consider global urban development trends through this local lens.

Cultural governance systems in a sustainability context aim to nurture cross-sector relationships and build “enriched platforms” for dialogue and action (Silver, 2013). The centrality of relations in this context implies a governance imperative to bridge different sectors, transcend conventional dualisms (NSFWUS, 2000) and activate common goals as points for cooperation, coordination of actions and partnerships. Activities and strategies aim to provide diverse (democratized) artistic programming for all citizens, to build bridges among people and to diminish inequities and social divides, prioritizing engagement with “hard-to-reach communities” (WCCF, 2013: 4). Governance systems are open to emerging practices of citizen-driven collaborations and alternatives and to new priorities, informed by both economic and ‘softer’ aesthetic and ethical values, and linked to broader civic agendas (e.g., youth engagement).

Planning processes embrace genuine community engagement processes and local authorities commit to work with cultural agents from the outset of planning processes, not as an afterthought, and not ‘dictated to’ (WCCF, 2013).

Approaches are sensitive to multifaceted, localized contexts and the diversity of pathways that may be taken to integrate cultural considerations within public measures relating to local sustainability. Attention to scale allows for neighbourhood or community-scale decentralization as well as urban system network-level infrastructure, as most appropriate (Pieterse, 2011). Governance systems foster flexible and ongoing processes (NSFWUS, 2000) and develop *in situ*, emergent systems of arrangements and strategies (vs. tight plans) in which an array of policy/planning approaches and mechanisms may be employed to support artistic/cultural activities as a driver and enabler of practices toward sustainable development.

Interlinking these local cultural governance systems, an international knowledge meta-system supports and informs local action (i.e., filtered through local concerns, priorities and conditions), shares learning and experiences and collectively evolves thinking and practice/praxis.

Closing Reflections

When the avenues for culture within urban sustainability are not evident or not recognized within a governance system, culture tends to be sidelined in policy and planning contexts (Duxbury & Jeannotte, 2012). In order to advance the inclusion of culture within urban sustainability frameworks, collective action is necessary to build on conceptual and experimental practice-based foundations and put forward principles and operational strategies for cultural governance systems that would be sympathetic and coherent within evolving thinking about strategies for more sustainable cities and communities. From this perspective, this paper aimed to envision and sketch out the contours of what a system of *cultural governance* might look like within a sustainable city context. Three key dimensions were proposed: culturally sensitive sustainability governance processes and structures, a cultural lens on all public policies/decisions and a sustainability approach to cultural policy/planning and governance.

The continued general lack of integration of culture in wider urban planning and development, as highlighted by the World Cities Culture Forum 2013 report, stands as a reminder of the sizable challenge of this goal. Yet the numerous actions, policies, programmes and experimental initiatives underway

in communities of all sizes may collectively evolve a new way of perceiving connections and roles for cultural approaches and activity in transforming our cities into more sustainable living environments. Informed by a burgeoning transdisciplinary research literature examining the complex linkages between culture and sustainability, the continued elaboration of these practices will, over time, contribute to the development of more culturally and context-sensitive policies for sustainable development.

To systematize these approaches and innovate a renewed approach to cultural governance in the context of urban sustainability, the six stages of social innovation (Murray, Caulier-Grice & Mulligan, 2010) are useful to consider:

1. Diagnosis – highlighting emerging problems.
2. Fostering creative methods to generate ideas and proposals.
3. Designing prototypes and implementing pilot experiments enabling ideas to be tested.
4. Achieving sustainability in the long term, making practice part of the routine.
5. Disseminating and generalizing large-scale innovation.
6. Causing systematic change.

At this point in time, the inclusion of culture in the planning and building of more sustainable cities tends to exist within the first three stages. The challenge now is to climb the remaining stages, a process to be advanced locally through innovations in city planning/development systems, creative cooperative arrangements and local experiments, and globally through trans-local knowledge sharing, analysis and co-learning.

References

- BLANDY, D.** and **J. FENN** (2012): «Sustainability: Sustaining Cities and Community Cultural Development», *Studies in Art Education*, 53(4): pp. 270-282.

- CAMPONESCHI, C.** (2013): *Enabling City: Enhancing Creative Community Resilience*, Vol. 2. Retrieved Nov. 23, 2013, from www.enabling-city.com.
- CHOI, H. S.** and **K. H. AHN** (2013): «Assessing the Sustenance and Evolution of Social and Cultural Contexts within Sustainable Urban Development, Using as a Case the MAC in South Korea», *Sustainable Cities and Society*, 6: 51-56.
- DUXBURY, N.** (ed.) (2013): *Animation of Public Space through the Arts: Toward more Sustainable Communities*, Almedina, Coimbra.
- DUXBURY, N.** (2014): «Culture and Sustainability: How New Ways of Collaboration Allow Us to Re-think our Cities [English] / Cultura y sostenibilidad: Cómo las nuevas formas de colaboración permiten replantearnos nuestras ciudades [Spanish]», *Observatorio Cultural (Cultural Observatory)*, National Council for Culture and the Arts of Chile, Santiago.
- DUXBURY, N.;** **C. CULLEN** and **J. PASCUAL** (2012): Cities, Culture and Sustainable Development. In **ANHEIER, H. K.;** **Y. R. ISAR** and **M. HOELSCHEER** (eds.): *Cultural Policy and Governance in a New Metropolitan Age* (pp. 73-86), The Cultures and Globalization Series, Vol. 5. Sage, London.
- DUXBURY, N.** and **M. S. JEANNOTTE** (2011): «Introduction: Culture and sustainable communities», *Culture and Local Governance*, 3(1-2): 1-10. Special issue on «Culture and Sustainable Communities».
- (2012): «Including Culture in Sustainability: An Assessment of Canada's Integrated Community Sustainability Plans», *International Journal of Urban Sustainable Development*, 4(1): 1-19.
- GATTINGER, M.** (2011): «Democratization of Culture, Cultural Democracy and Governance». Paper presented at the Canadian Public Arts Funders Annual General Meeting, 16-18 November 2011, Whitehorse, Yukon. <http://www.cpaf-opsac.org/en/themes/documents/CPAF_2011_AGM_Democratization_of_Culture_Cultural_Democracy_Governance_Mar082012_000.pdf> [2/2/2014].
- GIRARD, L. F.** (2011): «Creativity and the Human Sustainable City: Principles and Approaches for Nurturing City Resilience». In **GIRARD, L. F.;** **T. BAYCAN** and **P. NIJKAMP** (eds.): *Sustainable City and Creativity: Promoting Creative Urban Initiatives*, pp. 55-96, Ashgate, London.
- HAWKES, J.** (2001): *The Fourth Pillar of Sustainability: Culture's Essential Role in Public Planning*, Common Ground, Melbourne.
- HAWKES, J.** (2013): «Shaping policies: Culture-sensitive and context-based policies in sustainable development». Address at the Hangzhou In-

- ternational Congress, «Culture: Key to Sustainable Development», 15-17 May 2013, Hangzhou, China.
- HICKS, L. E.** and **R. KING** (2007): «Guest Editorial: Confronting Environmental Collapse: Visual Culture, Art Education, and Environmental Responsibility», *Studies in Art Education*, 48(4): 332-335.
- INTERNATIONAL FEDERATION OF ARTS COUNCILS AND CULTURAL AGENCIES (IFACCA); UNITED CITIES AND LOCAL GOVERNMENTS – COMMITTEE ON CULTURE, INTERNATIONAL FEDERATION OF COALITIONS FOR CULTURAL DIVERSITY and CULTURAL ACTION EUROPE** (2013): *Culture as a Goal in the Post-2015 Development Agenda*. <<http://media.ifacca.org/files/cultureasgoalweb.pdf>> [30/11/2013].
- INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCE COUNCIL (ISSC)** (2013): *World Social Science Report: Changing Global Environments*. Paris: ISSC, UNESCO & OECD. <<http://www.worldsocialscience.org/activities/world-social-science-report/the-2013-report/>> [30/11/2013].
- JEANNOTTE, M. S.** and **N. DUXBURY** (2012): «Culture and Sustainability: Experts and Amateurs in the Development of Integrated Community Sustainability Plans», *Canadian Journal of Media Studies*, Fall, 141-175. Special issue on «Experts and amateurs in communication and culture». <<http://cjms.fims.uwo.ca/issues/special/index.html>> [3/1/2014].
- JORDAN, A.** (2008): «The Governance of Sustainable Development: Taking Stock and Looking Forwards», *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26(1): 17-33.
- KIRCHBERG, V.** and **S. KAGAN** (eds.) (2013): *City, Culture and Society*, 4(3). Special issue on «The Sustainable City and the Arts».
- MEULEMAN, L.** (2013): «Cultural Diversity and Sustainability Metagovernance». In **L. MEULEMAN** (ed.): *Transgovernance: Advancing sustainability governance*. Springer.
- MILES, M.** (2013): «A Post-Creative City?», *RCCS Annual Review*, no. 5, 123-139. <<http://rccsar.revues.org/458>> [30/11/2013].
- MURRAY, R.; J. CAULIER-GRICE** and **G. MULLIGAN** (2010): *The Open Book of Social Innovation*, The Young Foundation & THE LAB – NESTA, London.
- NADARAJAH, M.** and **A. T. YAMAMOTO** (eds.) (2007): *Urban crisis: Culture and the Sustainability of Cities*, United Nations University Press, Tokyo.
- NEWIG, J.; J.-P. VOSS** and **J. MONSTADT** (2007): Editorial: «Governance for Sustainable Development in the Face of Ambivalence, Uncertainty

- and Distributed Power: An Introduction», *Journal of Environmental Policy & Planning*, 9(3): 185-192.
- NATIONAL SCIENCE FOUNDATION WORKSHOP ON URBAN SUSTAINABILITY (NSFWUS)** (2000): *Towards a Comprehensive Geographical Perspective on Urban Sustainability*. Final report of the 1998: National Science Foundation Workshop on Urban Sustainability. Rutgers University.
- PIETERSE, E.** (2011): «Recasting Urban Sustainability in the South», *Development*, 54(3): 309-316.
- QUALITY PLANNING** (2012): *Consent Support Guidance Note: FAQ's about Cultural Impact Assessments*. The RMA Quality Planning Resource, managed by New Zealand Planning Institute. <<http://www.quality-planning.org.nz/index.php/supporting-components/faq-s-on-cultural-impact-assessments>> [3/1/2014].
- SANDERCOCK, L.** (2003): *Cosmopolis II: Mongrel Cities in the 21st Century*, Continuum, London.
- SHAHARIR, B. M. Z.** (2012): A New Paradigm of Sustainability. *Journal of Sustainable Development*, 5(1): 91-99.
- SILVER, D.** (2013): «Local Politics in the Creative City: The Case of Toronto». In **C. GRODACH & D. SILVER** (eds.): *The politics of urban cultural policy: Global perspectives*, pp. 249-265, Routledge, Oxon, UK.
- SOINI, K.** and **I. BIRKELAND** (forthcoming): Exploring the Scientific Discourse on Cultural Sustainability. *Geoforum*.
- UNESCO** [2013 a]: *The cultural diversity lens*. <<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/culture-and-development/the-cultural-diversity-lens/>> [3/1/2014].
- UNESCO** (2013 b): *The Hangzhou Declaration: Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies*, UNESCO, Adopted in Hangzhou, People's Republic of China, May 17, 2013, Paris.
- UN SYSTEM TASK TEAM ON THE POST-2015 UN DEVELOPMENT AGENDA** (2012): *Culture: A Driver and an Enabler of Sustainable Development*, UNESCO, Paris. <<https://en.unesco.org/post2015/sites/post2015/files/Think%20Piece%20Culture.pdf>> [3/1/2014].
- UNITED CITIES AND LOCAL GOVERNMENTS (UCLG)** (2010): *Culture: Fourth pillar of sustainable development*. Policy Statement approved by the UCLG Executive Bureau, Mexico City, Nov. 17, 2010.
- VOSS, J. P.; A. SMITH and J. GRIN** (2009): «Designing Long-Term Policy: Rethinking Transition Management», *Policy Sciences*, 42(4): pp. 275-302.

WORLD CITIES CULTURE FORUM (WCCF) (2013): *The New Cultural Agenda: Beyond Boosterism*. Policy Briefing 1: Istanbul Summit 2013, BOP Consulting & Mayor of London, London.

LITERATURE REVIEW ON CULTURAL GOVERNANCE AND CITIES

Jordi Baltà Portolés

UNESCO – Universitat Oberta de Catalunya

Vesna Čopič

UNESCO – University of Ljubljana

Andrej Srakar

University of Ljubljana

ABSTRACT: This article, written by Vesna Čopič, Andrej Srakar and Jordi Baltà, examines recent literature in the field of cultural governance, with particular emphasis on its implications for local cultural policies.

KEYWORDS: Cultural governance, cultural policy, cities, local governments, decentralisation, governance.

—

RESUM: Aquest article, escrit per Vesna Čopič, Andrej Srakar i Jordi Baltà, analitza la bibliografia recent en l'àmbit de la governança cultural, amb especial èmfasi sobre les seues conseqüències en les polítiques culturals locals.

PARAULES CLAU: governança cultural, política cultural, ciutats, administracions locals, descentralització, governança.

—

RESUMEN: Este artículo, escrito por Vesna Čopič, Andrej Srakar y Jordi Baltà, examina la bibliografía reciente en el ámbito de la gobernanza cultural, con especial atención a sus repercusiones en las políticas culturales locales.

PALABRAS CLAVE: gobernanza cultural, política cultural, ciudades, administraciones locales, descentralización, gobernanza.

1. Introduction and Background

In late 2011, the European Commission's Directorate-General for Education and Culture (DG EAC) asked the European Expert Network on Culture (EENC) to prepare a literature review examining recent academic contributions to the concept of 'cultural governance'. The resulting document, written by Vesna Čopič and Andrej Srakar, was later used in the preparations for a conference entitled 'Cultural Governance in a Globalising World: Better Governance for the Cultural and Creative Sector', held in August 2012 under the Cypriot Presidency of the EU. One of the papers and reports regularly produced by the EENC at the request of DG EAC in order to foster reflection on cultural policies, it was later published online.¹

The aforementioned literature review analysed over 50 publications published between 2006 and 2011, examining the notion of cultural governance, its implications in cultural policy, relations with the creative sector, the governance of individual cultural institutions and a set of related issues, stressing the manifold uses and implications of the term. Building on that experience, a more specific analysis of cultural governance and its implications for cultural policy in cities has been prepared for this issue of *Kult-ur*. The article examines a selection of documents included in the previous literature review, with particular emphasis on those which help to further analyse the key terms and which have implications for cultural policy at a local level. In addition, some earlier or more recent references have been included, where they help to put reflections in context and connect them with other relevant contributions.

2. Conceptualisation of the Notion of Cultural Governance

Cultural governance is still a concept that defies precise definition and is not recognised as a distinguished research topic. If the term is defined as 'governance of culture' then, according to Čopič and Srakar (2012, 6) it is "composed of two sub-areas: (1) the new approaches to the formulation and

---

1. Čopič; V. and A. Srakar (2012): *Cultural Governance: A Literature Review*, EENC Paper, January 2012; available at <<http://www.eenc.info/news/cultural-governance-literature-review/>>.

implementation of sectorial cultural policy that are inspired by the interaction between the state, the civil society and the market; and (2) the improvements in the steering and supervision of cultural organisations that lead to efficiently-, expertly-, independently- and transparently-operating cultural organisations". If the conceptualisation of cultural governance takes into consideration the diverse meanings and the genealogy of the term 'culture' and the omnipresence of the term 'governance' in all development policies, then it requires a multidisciplinary approach to the syntax connecting a number of different theoretical areas, ranging from cultural studies to public administration, organisational theory, political science, economics and sociology. Ever since the 1990s the term 'governance' has navigated between the world of experts and academics, international organisations such as the World Bank and civil movements, all of them in search of alternative ways of arranging public affairs but not at all with the same notion in mind. Similarly the syntax 'cultural governance' calls for further clarification.

Thomas Schmitt deals with the concept of cultural governance from the perspective of sociologically-informed cultural studies (Schmitt, 2011).² Schmitt steps beyond the epistemological boundary set by sociology, re-introducing hard-sociology into the field of cultural studies, more precisely by re-defining the concept of culture through Weber's age-old, a thousand-times-surpassed definition of culture (as production of sense and meaning); unsurprisingly, when this part comes to Adorno and Horkheimer's concept of cultural industry, the initial conceptualisation slowly loses its strength (ibid, 11-18). However it shows both the diversity of 'culture' terms and the decisive relationship of culture and society. Such broad significance of cultural phenomena leads to the question of transformation of cultural facts through social changes (including political, economic or technological influences) on the one hand and the question of influence of cultural phenomena on society as a whole and their functional sectors in particular, on the other. The initial concern with the concept of culture serves as a preliminary exploration of the concept of governance (ibid, 19-23): despite the author's open aversion to post-structuralism it seems that the concept of governance, distinguished

---

2. This is a working paper, which was written as a work-in-progress as part of the author's doctoral thesis.

from government, functions as Foucault's concept of governmentality (1991), namely, the understanding of power as something that cannot be reduced to the pyramidal effect of official institutions and, quite the contrary, something that spreads throughout society and is dependent on everyone's involvement. Thus, when it finally comes to the concept at hand, namely, cultural governance, the main contribution is – apart from providing a résumé of existing theories of cultural governance – to forge a concept that allows us not only to see how power is shaping culture but, and most interestingly, how culture is shaping power. The specific concept of cultural governance is thus introduced as a research concept for the humanities and social sciences.

On the opposite side of the wide concept of cultural governance in the broader sense is a sectoral concept of cultural governance in a narrow sense, namely governance of culture understood as government cultural policy based on the relationship between culture and administration. Cultural governance could therefore be seen as a concept on the border of cultural policy and cultural management, therefore on the border of macro- and micro-oriented views. The latter also concerns the governance of cultural institutions which entails the direct and indirect involvement of government. Political interference through rules, structures and constitutions (in the sense of politics) and specific steering attempts (in the sense of policies) may endanger the anticipated autonomy of cultural institutions (aimed at protecting artistic integrity from political preferences). Incompatibilities could “lead to conflictive forms of cultural governance” (Schmitt, 2011: 49). From this point of view the impact of the introduction of a doctrine of new public management (NPM) on the governance of culture that is motivated by effectiveness and efficiency and results in a market logic in ‘projectification’ and shorter-term employment; new organisational forms, decentralisation, and fragmentation of control; frequent external audits etc., (Lindqvist, 2012) should be considered when discussing governance as a new democratic promise for the cultural sector, among others.

The considerations about cultural governance in the narrow sense could be elaborated much more broadly if we look at it from different viewpoints, as Raymond Weber does in his paper ‘What governance for Culture and the Cultural Sector?’. He includes in his conceptualisation development cooper-

ation and international relations; cultural rights; the knowledge society, the creative economy and ICT (information and communication technologies).

Even in the narrow sense cultural governance should be put in a broader political context referring to the burning issues of the modern world: legal-rational legitimacy monopolised by elected politicians in the post-national situation when states are no longer capable of coping with ever-growing social demands; the emergence of a civil vision of democracy based on the re-organisation of power (going beyond public consultation and deliberative democracy and denying parliamentary democracy as an exclusive channel to policy decision-making); the shift from government to governance as “our joint and uneven terms of engagement with the complex field of economic, social, political and cultural power relations in which we are all ‘stakeholders’” (Mercer, 2012), the processes such as privatisation, decentralisation, incorporation etc., which do not only mean fragmentation of the decision-making systems but also the withdrawal of the state from the public sector and the emergence of new problems (environment, security, exclusion, etc.) which do not fit into sectorial policies. This selection of issues (some of which are cited by Weber and some added) requires the interaction between state, market and civil society.

When answering the question “How does society construct its own capacities to intervene in the essential problems identified?”, Weber also stresses the importance of social and cultural capital in a learning society and the need for an ethical and systemic approach for sustainable development.

There is one aspect missing from this set of issues which deserves special mention, namely the creative industries discourse, since it represents the potential shift of the cultural policy paradigm without pointing it out. When the main justification for public funding of culture becomes the discourse of profit we need to be aware of the consequential marginalisation of the non-use values of culture³ and other arguments that have so far been legitimising culture as a public good. In his last book, Dragan Klaić (2013) gave an in-depth clarification of the difference between public and commercial theatres, under-

---

3. According to Frey and Pommerehne (1989) non-use values are existence, option, bequest, prestige and educational values.

lining the distinct virtues, values and benefits of public theatre. Blurring this distinction would deprive public theatre of its public mission and ultimately de-legitimise its claim to public support (*ibid.*: 3). The public character of culture, i.e., the public good rationale, is therefore another important viewpoint for the conceptualisation of cultural governance.

According to Weber another significant marker is hidden in the syntax of good governance through which in the 1990s the World Bank and some other international organisations started to stress the need for a new approach to the way in which public issues were governed. Within this syntax the term governance is highly judgemental, functioning as a benchmark with the application of certain standards (such as the rule of law, transparency, participatory development, democratisation, human rights, etc.).

When cultural policy becomes transversal and achieves coherence between actors and functions, then the cultural system participates through interactions with the ‘production’ of society. Speaking about strengthening culture as a public good, building capacities to foster better governance, managing cultural diversity and constructing of citizenship, promoting the participation of all stakeholders, reviving citizens’ public spaces, fostering ethical challenges, involving public, economic and civil sectors in ‘coproduction’ and consolidating through the respect of human rights, elaborated further in Weber’s text, serves for the conceptualisation of cultural governance and could lead to cultural governance as a set of standards aimed at a new ‘cultural contract’.

3. Current Trends in Cultural Governance

Our overview of current trends in cultural governance will focus on four main aspects of cultural governance which open new directions in terms of research as well as policy issues: (1) value-based governance; (2) independence from government funding and arm’s length institutions; (3) impact of the current financial crisis; and (4) governance codes.

Value-based governance is a trend that relates to the inclusion of a specific sort of thinking linked to public economics in management, policy and governance aspects of culture. John Holden (2004; 2006) proposes that values can be

classified as intrinsic, instrumental, and institutional. Instrumental values relate to culture being funded by governments primarily because of its economic and social benefits; intrinsic values relate to culture being funded as a public good in its own right; while institutional values are mainly related to management tools to improve the way in which cultural organisations serve their publics (Holden & Baltà, 2012: 6). Holden and Baltà summarise the debate and literature in the field of the public value of culture in their 2012 paper (*ibid.*).

Perhaps a more concise (and certainly more widely accepted, at least in economic circles) terminology has been proposed by Frey and Pommerehne (1989) and Throsby (2001): use values, related to market dimensions of culture; non-use values (i.e., existence, option, bequest, prestige, educational values), related to market failure and justifications for public support to the arts; and cultural values (i.e., symbolic, spiritual, aesthetic, authenticity, social, historical values), related to values specific to the field of arts which cannot be expressed in money terms. The main essence of the argument has been summarised by Srakar and Čopič (2012 a): firstly, there is a danger in the inclusion of economic concepts that the predominant focus will be placed on instrumental (use) values, and that the more culture-specific (intrinsic/non-use and cultural) values will be neglected; and secondly, whenever the existence of significant non-use values of a certain cultural good or event can be proved, a beneficial externalities argument (see e.g., Baumol, 2003) for public support to the arts applies (see e.g., Bille Hansen, 1997; Srakar, 2010; Srakar & Čopič, 2012 b).

A sound policy and governance of culture would therefore take account of all different types of values and place a focus on non-use values (such as justification for public support to the arts) and cultural values (such as the most culture-specific values). Paraphrasing Bruce A. Seaman (1987), the current game that cultural policy makers play by resorting to instrumental values is a dangerous game, “choosing to play one of the weakest cards, while holding back their aces” (Seaman, 1987: 280). Recent documents (see Cultural Economy Network, December 2013) show that the focus of international cultural organisations is being drawn away from the market values/creative industries framework towards hopefully more ‘culturally’ related arguments for funding and governance in culture and the arts.

The second trend is related to independence from government arts funding. Independence is one of 21 key strategic dilemmas in cultural policy identified in Matarasso and Landry's key publication *Balancing Act: Twenty-one Strategic Dilemmas in Cultural Policy* (Matarasso & Landry, 1999). Madden's (Madden, 2009) report emphasised that the degree of independence depends on a number of factors: (1) the institutional structures through which policy is delivered; (2) the decision makers who determine resource allocation; (3) the policy instruments (or 'tools') used; and (4) the formal and informal rules, conventions and customs that influence behaviours of agents in the system.

Data in Madden's report suggests that a 'shorter arm' (limited freedom of action by agencies) approach to arts support may be more common internationally than a 'longer arm' approach. Cultural policy analysts have noted a growing 'mixed approach' to arts support around the world: the arm has grown shorter in countries that have had a 'long arm' and vice versa. In mixed arts support systems, it is critical that the elements of the arts policy system – the agencies, instruments, personnel Čopič and rules – be applied where they are best suited (Madden, 2009: 27). In general there exists some evidence that systems with greater pronouncement on the arm's length principle in the arts are showing better performance in a number of economic and institutional indicators (see e.g., Toth, 2012). Still one can question the real influence of the arm's length principle as the resources provided to such agencies are usually limited to about 5-15% of the total national cultural budget.

Another important issue for cultural governance is the impact of the current financial crisis. In a recent paper, Čopič and colleagues claim that the crisis has had a mixed impact, being mostly visible at the level of state public funding and much less so at the level of local public funding (see Čopič *et al.*, 2013). In an earlier paper, Bonet and Donato argue that the crisis could be a great opportunity for a structural change in the cultural sector, at both the policy and the organisational levels (Bonet & Donato, 2011). They clearly point to challenges of the crisis for both governance and management of cultural institutions and claim that "the crisis could be overcome only through a radical change in the current governance and management models" (*ibid.*: 8). They furthermore claim that a change is called for "both at an institutional

level (policy) and at an organizational level (management)” (*ibid.*: 9). They advocate a move from the micro-oriented perspective to a multi-scale approach based on cooperation networks. Finally, they outline some strategies for enhancing the governance and management models in the cultural sector, such as improving the decision-making process; stimulating organisations to cooperate with other subjects; addressing the on-going process of technological innovation using these innovations to develop new business models that could be shaped around market opportunities and challenges, as well as around people’s expectations (*ibid.*: 9). Clearly, the problems of the financial crisis demand a revised perspective in the governance of cultural institutions, especially in the light of the issue of financing and interrelationships among institutions in the cultural sector.

In an important paper from 2009, *Governance Now: the hidden challenge of leadership*, several authors discuss the possibilities of better governance and propose the adoption of a governance code. The authors claim that good governance does not require changes to the current model, but rather it is a matter of effective leadership and vision. Some improvements are proposed such as introducing a form of compensation for trusteeship, which is currently a voluntary role, and developing a better understanding of the role among the general public, therefore improving recruitment processes. A key issue for good governance is also the relationship between the board chair and the chief executive. Further proposals in this area made by the authors of this document include providing better training before taking up an executive position and establishing a forum for networking and ongoing peer support. A code of governance for the cultural sector is then discussed in detail, which includes a toolkit for self-assessment on governance performance and suggestions about what new policies are needed. Other papers in the literature (e.g., COS, Stichting Kunst & Zaken, 2008) also discuss the possibility of a cultural governance code as a mechanism to steer better governance in the cultural sector.

As cultural governance and governance itself is a relatively new concept the outcomes of its development are yet to be seen. Its position as an interdisciplinary concept on the border of macro and micro (as well as meso) analysis promises interesting developments in the future, while its evolution will of

course mainly depend on whether it will be able to adequately respond to the challenges ahead.

4. Decentralisation and Interterritorial Cooperation (and Competition)

The general trends towards cultural governance depicted in the previous section are nowadays also influenced by shifts in geographical centralities and relations between regions and territories, which ultimately have an impact on policy and management processes.

A number of trends can be observed in this context, including (1) decentralisation, which Zan *et al.* (2007) have analysed with particular regard to heritage policies in Italy; (2) the increasing centrality of regions as spaces combining a political, economic, social and cultural dimension (Föhl, 2009); and (3) inter-territoriality, which involves cooperation among territorial authorities across national borders or within single states, as evidenced by the case of Euroregions (Perrin, 2010).

This increasingly complex map of stakeholders and governance spaces presents different degrees of formalisation and strength, with some (e.g., regions in largely decentralised or federal states) presenting a more solid nature than others (e.g., Euroregions, which, Perrin argues, still remain ‘arenas’ for negotiation, the effectiveness of which often depends on the political will of their constituent parts).

At the same time, new negotiation processes emerge in this context as regards the distribution of power among different tiers of government. In some cases, this may lead to the assumption of different but complementary roles, as in the ‘balanced division of cultural labour’ in France between large cities, which are mainly responsible for creative and innovative policies, and regions, which are responsible for policies concerning identity and heritage (Perrin, 2010, quoting Guy Saez). Likewise, in the UK (and particularly England) Stevenson *et al.* (2010) identify an increasing consensus among different tiers of government, which have adopted a policy discourse recognising the convergence of economic, social and cultural policies, the latter being expected to contribute to a wide range of public policy objectives. Yet as in the

case of France, slightly different tones may be visible in specific policy documents: the focus on national prestige or identity that underpins central government initiatives is seldom present within regional planning units or local authorities, which in turn privilege the implications of culture for economic development and social cohesion and generally adopt more plural, inclusive and precise definitions of culture.

Alongside this confluence of discourses and complementary roles, shifts in the distribution of territorial power are often ingrained with tensions and complex policy decisions. This is confirmed by decentralisation processes in cases like Italy, which Zan *et al.* suggest should be analysed from a broader perspective than that generally used: “Centralisation and decentralisation are not necessarily mutually exclusive. Rather, what is called for is a less polarised dialogue between the two concepts, culturally and administratively speaking” (2007: 51). Rather than seeing it as a ‘monolithic category’, they propose that two dimensions of decentralisation (professional control and administrative responsibility) be distinguished – in cases such as heritage preservation and management in Italy, a certain degree of centralisation of professional control may be desirable, in order to ensure technical consistency and retain independence from local lobbying. This may be complemented with decentralisation of heritage ownership and management in certain cases.

The notion of ‘*desétatisation*’, involving a combination of increased managerial authority, outsourcing and decentralisation, emerges as one element which could reconcile the extreme views existing around discussions on the decentralisation of heritage policies: “*Désétatisation* can offer a solution – a multi-dimensional response in itself even – which still preserves the fundamentals of cultural heritage as ‘public goods’, without condemning superintendents and curators to be victims of the extreme rigours of public law in activities run as public entities. There has to be an acceptable compromise solution through relaxing a substantial number of the constraints imposed upon public bodies while still upholding the ‘public good’ ethos in cultural heritage...” (Zan *et al.*, 2007: 66). The authors also stress, however, that specific national factors, such as recent political trends and the nature of cultural assets, may influence decisions, thus suggesting the need to design models adapted to each context.

Shifts in governance are also visible *within* regions, where an increasing number of stakeholders – including public, private and non-profit actors – are active in the definition of cultural strategies. Föhl (2009) describes the different degrees of cultural cooperation that can exist in regional spaces, as well as the factors which may influence its effectiveness. The traditional models of relations in the private sector (market-based) and the public sector (hierarchy-based) increasingly give way to new forms of collaboration and cooperation, which may include horizontal (among organisations providing similar services), vertical (among organisations providing compatible services, within the same sector) or lateral (among organisations in different sectors) cooperation, as well as combinations thereof.

Regional authorities may adopt collaboration not only as an objective of their activities but also as a planning method, which in the long term may lead to the emergence of shared visions in regional cultural development, as shown by the Land of Brandenburg's *Kulturentwicklungskonzeption*, which since 1997 has involved collaboration between regional and local authorities in planning and delivery processes. In this and other cases, a number of success factors can be identified: a small number of well-organised partners; homogeneity or compatibility of interests; and clear allocation of contributions and impacts. An underpinning reflection on cultural policy and cultural management, which allows for clear priority-setting and role distribution, also emerges as an essential aspect.

5. Cultural Governance in Cities: Key Issues

The changes in the territorial distribution of power and its implications for cultural governance depicted above have also been felt at the city level. Among the factors which help to explain this are (1) the impact of globalisation (“Today’s cities are the spaces where globalisation becomes clearly and immediately obvious. Creative processes take place in local communities. New shared imaginaries are originated in local communities”, Pascual, 2008: 15); (2) the need to develop economic and sustainable development strategies adapted to local circumstances (Sacco *et al.*, 2009; Fleming *et al.*, 2011); (3) the centrality of cities as spaces for the exercise of rights and democracy

(Pascual, 2008); and (4) the ability of local authorities to react more rapidly to emerging needs (Saukkonen and Pyykkönen, 2008). As in the case of decentralisation processes observed in the previous section, tensions between national and local governments often arise, since the latter are seldom acknowledged as important agents in national governance, consulted in national legislation which affects them or provided with the necessary resources to implement it (Pascual, 2008).

As in other tiers of government, the increasing complexity of cultural governance in cities is partly the result of the observation of new areas of confluence between cultural activities, resources and policies, on the one hand, and other policy objectives, on the other. This is best exemplified by the integration of cultural aspects in the contemporary definitions of human and sustainable development, wherein, however, a variety of approaches is apparent. In some instances, the case for culture being understood as a specific, interconnected pillar of sustainable development alongside the economic, social and environmental dimensions is put forward: Pascual, quoting Jon Hawkes, suggests that the old triangle of sustainable development be superseded by a new square of sustainable development, including a cultural pillar and with governance as a space for negotiation and complementarity. This is grounded on the increasing importance of the so-called ‘intrinsic values of culture’ (see also Holden, 2004 and 2006) and provides reinforced legitimacy for cultural policies: “More than ever, contemporary phenomena require a personal analysis that can only be provided by access to, and practice with, cultural activities. [...] Cultural policies create the opportunities that no other public sphere provides. Cultural policies are built on the so-called intrinsic values of culture, which include concepts such as memory, creativity, critical knowledge, rituality, excellence, beauty, diversity” (Pascual, 2008: 12).

In other cases, the importance of culture and its legitimacy as an area of public policy is mainly sustained on the basis of its social and, particularly, economic externalities, as in the complex analysis of cultural districts presented by Sacco *et al.* (2009). In the transition from industry-based to postindustrial economies, cultural elements play a strategic role in territorial competition and in increasing the value of goods. A major aspect which distinguishes a traditional industry-based approach from a culture-based approach to eco-

conomic development is the latter's focus on the horizontal integration of firms from different value chains. Several examples of cultural districts in Europe and North America, and the combination of resources and approaches in each of them, are examined. On this basis, 12 strategic lines of action underpinning local cultural development and its contribution to broader areas of local government are identified; among them is the quality of local governance.

Among the other areas of confluence which serve to stress the increasing centrality of culture for local policy objectives is cultural diversity. As Saukkonen and Pyykkönen (2008) observe in the case of Finland, cities experience increasing diversity first-hand and are better suited to conceive policies adapted to it; this is not solely the precinct of cultural policy, but increasingly an area which informs other policy fields.

Literature addressing local cultural governance often combines an analytical and an 'applied' approach, the latter leading to the description or suggestion of potential policy instruments. Given the confluence of policy objectives outlined above, it should come as no surprise that the need for 'joined-up' policymaking and transversal policy bodies is frequently pointed out. Saukkonen and Pyykkönen identify three main kinds of administrative and organisational arrangements which operate as points of contact between cultural policy and diversity within Helsinki's public policies: the integration of ethnic diversity in the standard work of cultural institutions (as previously done with diversity of age, gender, disability, etc.); the integration of the arts and culture as elements or resources in other public services provided to newcomers (e.g., education, healthcare, social policy); and the setting-up of specialised institutions for artistic multiculturalism. The latter, exemplified by the International Cultural Centre Caisa, which they examine in detail, provides some interesting reflections on the difficulties faced by different public services to adopt a common discourse, as well as its ability to influence and inform the operations of other public services without a major diversity focus.

An integral approach to the integration of culture in local strategies for sustainable development is presented by the United Cities and Local Government's Agenda 21 for Culture, which provides local authorities with an opportunity to create a long-term vision of culture as a basic pillar of development (Pascual, 2008). On the other hand, the Tallinn Manifesto provides

public authorities, including in particular local governments, with a framework of areas for action (creative talent, creative business, creative infrastructure, creative cities and regions, creative leadership) on the basis of which to strengthen the creative economy, in a broader framework of sustainable and inclusive development (Fleming *et al.*, 2011).

The need for the involvement of a wide range of actors has been noted by several authors. Sacco *et al.* stress how for development processes to be successful and sustainable, “[a] variety of agents – the local government, civil society, universities, the educational system, the private sector, and culture producers – must be involved in the developmental process” (2009: 48). A culture council is suggested as one of the instruments to ensure the effective implementation of the Agenda 21 for Culture (Pascual, 2008). Fleming *et al.* also suggest the setting up of a ‘Creative Commission’ at local and regional level, as “the major public private partnership for sector development and the core means of ensuring agendas from education to regeneration, economy to arts, are joined up. This should also promote more socially-driven, inclusive and ‘bottom-up’ approaches to creative development...” (2011: 11).

At an operational level, changes should also take place within local cultural infrastructure, which should increasingly enable creative businesses to collaborate with one another, with the rest of the economy and with less commercial arts initiatives, and which “genuinely brokers and enables the flows between the arts ecology and Creative Economy” (Fleming *et al.*, 2011: 8).

Overall, this collection of literature resources confirms the incipient, but intense, attention being paid to the concepts, arguments and implications of cultural governance, and how the place of culture in contemporary society and as an area of public policy and management is being reconsidered. Interested readers are invited to further explore these issues by consulting the resources listed at the end of this article.

References

- BAUMOL, W. J. (2003): «Applied Welfare Economics». In TOWSE, R. (ed.): *A Handbook of Cultural Economics*, Cheltenham, UK and Northampton, MA: Edward Elgar Publishers, 2003: pp. 20-31.

- BILLE HANSEN, T.** (1997): «The Willingness-to Pay for the Royal Theatre in Copenhagen as a Public Good», *Journal of Cultural Economics*, 21: pp. 1-28.
- BONET, L.** and **F. DONATO** (2011): «The Financial Crisis and its Impact on the Current Models of Governance and Management of the Cultural Sector in Europe», *ENCATC Journal of Cultural Management and Policy*, 1 (1), pp. 4-11, available at http://www.encatc.org/pages/fileadmin/user_upload/Journal/JOURNAL_ART_BONET_DONATO_2011.pdf [9 January 2014].
- COS; STICHTING KUNST and ZAKEN** (2008): *Cultural Governance in Nederland: De Stand van Zaken (Cultural governance in the Netherlands: the state of business)*, available at <http://www.culturalgovernance.nl/pages/pdf/Tweemeting%202009.pdf> [01 December 2013]
- CULTURAL ECONOMY NETWORK** (2013): *Statement of Intent*, December 2013.
- ČOPIČ, V.** and **A. SRAKAR** (2012): *Cultural Governance: A Literature Review*, EENC Paper, January 2012, available at <http://www.eenc.info/news/cultural-governance-literature-review/> [9/1/2014].
- ČOPIČ, V.; P. INKEI; A. KANGAS and A. SRAKAR** (2013): *Trends in Public Funding for Culture in the EU*, EENC Report, August 2013.
- FLEMING, T.** and others (2011): *The Tallinn Manifesto*, manifesto of the International Conference «Creative Entrepreneurship for a Competitive Economy». <http://www.looveesti.ee/attachments/141_Tallinn_Manifesto_Re-thinking_the_Creative_Economy_Dec2011.pdf> [9/1/2014].
- FÖHL, P. S.** (2009): «Regionale Kooperationen im Kulturbereich. Begriffe und Systematisierungen». In: **FÖHL, P.S.** and **I. NEISENER** (eds.): *Regionale Kooperationen im Kulturbereich. Theoretische Grundlagen und Praxisbeispiele*. Bielefeld: transcript Verlag, pp. 15-45, available at http://www.transcript-verlag.de/ts1050/ts1050_1.pdf [9 January 2014].
- FOUCAULT, M.** (1991): «Governmentality». In **BURCHELL, G.;** **C. GORDON** and **P. MILLER** (eds.): *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, Chicago, IL: University of Chicago Press, pp. 87-104.
- FREY, B. S.** and **W. W. POMMEREHNE** (1989): *Muses and Markets: Explorations in the Economics of the Arts*. Basil Blackwell, Oxford.
- HOLDEN, J.** (2004): *Capturing Cultural Value: How Culture Has Become a Tool of Government Policy*. London: Demos, available at <http://www.demos.co.uk/files/CapturingCulturalValue.pdf> [9 January 2014].

- HOLDEN, J.** (2006): *Cultural Value and the Crisis of Legitimacy. Why culture needs a democratic mandate*. London: Demos, available at <http://www.demos.co.uk/files/Culturalvalueweb.pdf?1240939425> [9 January 2014].
- HOLDEN, J.** and **J. BALTA** (2012): *The Public Value of Culture: A Literature Review*, EENC Paper, January 2012, available at <http://www.eenc.info/news/the-public-value-of-culture-literature-review/> [9 January 2014].
- KLAIĆ, D.** (2013): *Resetting the Stage: Public Theatre between the Market and Democracy*, Intellect Ltd.
- LINDQVIST, K.** (2012): «Effects of Public Sector Reforms on Management of Cultural Organizations in Europe», *International Studies of Management & Organization*, 42 (2): pp.10-29.
- MADDEN, C.** (2009): «The Independence of Government Arts Funding: A Review», *D'Art Topics in Arts Policy*, 9, available at <http://media.ifacca.org/files/Dart9independencereport%281%29.pdf> [9 January 2014].
- MATARASSO, F.** and **C. LANDRY** (1999): *Balancing Act: Twenty-one Strategic Dilemmas in Cultural Policy*, Cultural Policies Research and Development Unit Policy Note no. 4, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at https://www.leuphana.de/fileadmin/user_upload/PERSONALPAGES/Fakultaet_1/Behnke_Christoph/files/literaturarchiv/Matarasso_Landry.pdf [9 January 2014].
- MERCER, C.** (2012): *From Data to Wisdom: building the knowledge base for cultural policy*, 11th Annual Experts Assembly of the Council of Europe / ERICarts, Helsinki, June 2012, available at http://www.culturalpolicies.net/web/files/243/en/Mercer_Helsinki.pdf [03 January 2014].
- PASCUAL, J.** (2008): «Cultural Policies, Human Development and Institutional Innovation: Or Why We Need an Agenda 21 for Culture», *UNESCO Observatory University of Melbourne Refereed E-journal*, 1(2), pp. 9-24, available at <http://web.education.unimelb.edu.au/UNESCO/pdfs/ejournals/jordi-pascual.pdf> [9 January 2014].
- PERRIN, T.** (2010): «Inter-Territoriality as a New Trend in Cultural Policy? The Case of Euroregions», *Cultural Trends*, 19(1): pp. 125-139.
- SACCO, P. L.; G. TAVANO BLESSI** and **M. NUCCIO** (2009): «Cultural Policies and Local Planning Strategies: What Is the Role of Culture in Local Sustainable Development?», *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 39(1): pp. 45-64.

- SAUKKONEN, P. and M. PYYKKÖNEN (2008): «Cultural Policy and Cultural Diversity in Finland», *International Journal of Cultural Policy*, 14(1): pp. 49-63.
- SCHMITT, T. (2011): «Cultural Governance as a Conceptual Framework», MMG Working Paper 11-02, Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity, available at http://www.geographie.uni-erlangen.de/docs/tschm_publ_work-paper_Cultural-Governance.pdf [03 January 2014].
- SEAMAN, B. A. (1987): «Arts Impact Studies: A Fashionable Excess». In RADICH, A. J. (ed.): *The Economic Impact of the Arts: A Sourcebook*, National Conference of State Legislatures, Denver.
- SRAKAR, A. (2010): *Ekonomsko vrednotenje umetniških dogodkov: umetnost med trgom in državo*, Založba FDV, Ljubljana.
- SRAKAR, A. and V. ČOPIČ (2012 a): «Private Investments, Public Values: A Value-Based Approach to Arguing for Public Support to the Arts», *Cultural Trends*, Vol. 21, Number 3, September 2012, pp. 227-237(11).
- SRAKAR, A. and V. ČOPIČ (2012 b): «Public Dimensions of Private Investments in Culture: The “Non-Use Value Argument” Approach», *17th Conference of ACEI*, Mimeo.
- STEVENSON, D.; K. MCKAY and D. ROWE (2010): «Tracing British cultural policy domains: contexts, collaborations and constituencies», *International Journal of Cultural Policy*, 16(2): pp. 159-172.
- THROSBY, D. (2001): *Economics and Culture*, Cambridge University Press, Cambridge.
- TOTH, A. (2012): «The Economic Performance of the Cultural Sector in the European Union: an Institutional Perspective», *17th Conference of Association for Cultural Economics International*, Mimeo, Kyoto 2012.
- VVA (2009): *Governance Now: the Hidden Challenge of Leadership*, Cultural Leadership Programme, 112 pages, London.
- WEBER, R. (2010): «What Governance for Culture and the Cultural Sector?», Working document for the Euro-American Campus in Las Palmas de Gran Canaria (November 30th – December 3rd, 2010), http://www.oei.es/euroamericano/governance_Raymond_Weber.pdf [03 January 2014].
- ZAN, L.; S. BONINI BARALDI and C. GORDON (2007): «Cultural Heritage Between Centralisation and Decentralisation: Insights from the Italian Context», *International Journal of Cultural Policy*, 13(1): pp. 49-70.

extramurs

MISSIONS INTERCULTURALS: UNA EXPERIÈNCIA DE DESENVOLUPAMENT COMUNITARI A LES COMARQUES DE CASTELLÓ

Nati Alcañiz

SASC – Universitat Jaume I

Tomàs Segarra

Universitat Jaume I

Eugeni Trilles

AODL – Ajuntament de Vilanova d'Alcolea

RESUM: Les Missions Interculturals és un projecte de participació comunitària en educació, cultura i desenvolupament local que té com a objectius contribuir a la consecució d'una societat inclusiva i fomentar el desenvolupament local. El present article és una descripció del procés viscut durant la primera edició del projecte, el qual ha tingut lloc en les poblacions de Vilanova d'Alcolea i Sant Mateu (Castelló, Espanya). Exposem, en primer lloc, els conceptes teòrics que han guiat tot el procés: l'educació inclusiva, la democràcia radical, l'aprenentatge cooperatiu, la interculturalitat i el nomadisme cultural. A continuació es descriuen les successives fases del projecte: diagnòstic local, sensibilització, intervenció i avaluació de l'experiència. En quant als resultats aconseguits, destaquem que tot el procés ha tingut un caràcter participatiu basat en el consens, s'ha contribuït a fomentar la participació ciutadana, alhora que s'han produït transformacions en la mirada dels participants al voltant de les problemàtiques locals. Finalment, en l'apartat dedicat a les conclusions, fem referència al fort component emocional que ha impregnat tot projecte i a les possibilitats d'internacionalització del mateix en el futur.

PARAULES CLAU: participació comunitària, desenvolupament local, educació no formal, interculturalitat, nomadisme cultural.

RESUMEN: Las Misiones Interculturales es un proyecto de participación comunitaria en educación, cultura y desarrollo local que tiene como objetivos contribuir a la consecución de una sociedad inclusiva y fomentar el desarrollo local. El presente artículo es una descripción del proceso vivido durante la primera edición del proyecto que ha tenido lugar en las poblaciones de Vilanova d'Alcolea y Sant Mateu (Castelló, España). Exponemos, en primer lugar, los conceptos teóricos que han guiado todo el proceso: la educación inclusiva, la democracia radical, el aprendizaje cooperativo, la interculturalidad y el nomadismo cultural. A continuación se describen las sucesivas fases del proyecto: diagnóstico local, sensibilización, intervención y evaluación de la experiencia. En cuanto a los resultados conseguidos, destacamos que todo el proceso ha tenido un carácter participativo basado en el consenso, se ha contribuido a fomentar la participación ciudadana, al tiempo que se han producido transformaciones en la mirada de los participantes en torno a las problemáticas locales. Finalmente, en el apartado dedicado a las conclusiones, hacemos referencia al fuerte componente emocional que ha impregnado todo el proyecto y a las posibilidades de internacionalización del mismo en el futuro.

PALABRAS CLAVE: participación comunitaria, desarrollo local, educación no formal, interculturalidad, nomadismo cultural.

ABSTRACT: The Intercultural Missions is a community participation project in education, culture and local development with the aim of contributing to the consecution of an inclusive society and fostering local development. This article is a description of the lived process during the first edition of the project, which has taken place in the villages of Vilanova d'Alcolea and Sant Mateu (Castelló, Spain). First place, we expose the theoretical concepts which have guided all the process: inclusive education, radical democracy, cooperative learning, interculturality, and cultural nomadism. Then we describe the succeeding project phases: local diagnosis, awareness, intervention and evaluation. Regarding to the project results, we highlight that all this process has been characterized by a consensus-based participation, it has contributed to foster citizen participation, while there have been changes in the gaze of the participants about local issues. Finally, in the section devoted to the conclusions, we refer to the strong emotional component that has influenced the entire project, and the future possibilities of internationalization.

KEYWORDS: community participation, local development, non-formal learning, interculturalism, cultural nomadism.

1. Introducció

Les Missions Interculturals és un projecte de participació comunitària en educació, cultura i desenvolupament local que pretén provocar un intercanvi de mirades al voltant dels problemes que s'originen en la realitat local dels municipis on s'intervé, i iniciar així un camí cap a la transformació social d'aquesta realitat amb l'objectiu de caminar vers una societat inclusiva.

El projecte és concebut dins del Seminari Garbell, un espai d'aprenentatge cooperatiu i d'intercanvi d'experiències, en el qual conflueixen professionals del desenvolupament local, l'educació i la gestió social i cultural, que treballen en les comarques de Castelló, mitjançant posicionaments d'investigació-acció. El Seminari té l'objectiu d'afavorir una transformació personal i social a través de la dinamització de la participació ciutadana existent, que provoqui canvis per a la millora de la qualitat de vida de la població en les zones de l'interior castellanenc. Mitjançant projectes com les Missions Interculturals, el Seminari Garbell intervé des d'un punt de vista més directe sobre la realitat sociocultural i socioeducativa de les comunitats locals.

El projecte ha comptat amb el suport de la Universitat Jaume I mitjançant el Servei d'Activitats Socioculturals, l'Observatori Permanent de la Immigració, el Departament d'Educació, el grup d'investigació MEICRI (Millora Educativa i Ciutadania Crítica), l'Institut Interuniversitari de Desenvolupament Social i Pau, i la Càtedra UNESCO de Filosofia per a la Pau. També dels ajuntaments de les poblacions castellanenques on s'ha dut a terme: Sant Mateu, amb 2.100 habitants, i Vilanova d'Alcolea, amb 700 habitants. Aquests foren escollits, davant la possibilitat de col·laborar amb les xarxes locals de participació ciutadana existents i consolidades, les quals treballen mitjançant el document de l'Agenda 21 de la Cultura (Alberich, Cuesta i López, 2006; Aguirre, Traver i Moliner 2011) des de l'any 2008.

2. Marc teòric

Alguns dels fonaments teòrics que defineixen el posicionament del Seminari Garbell es troben també en la base de les Missions Interculturals. Al

mateix temps, durant la concepció del projecte n'apareixen altres, cas del nomadisme cultural, que contribueixen a fonamentar-lo.

El primer d'ells és l'educació inclusiva. En els nostres contextos educatius, la institució escolar ha esdevingut un compartiment hermètic on poc o res es coneix de la realitat local. Al mateix temps l'interès per l'aprenentatge que té lloc fora de les aules, un aprenentatge que pot succeir en qualsevol moment i en qualsevol lloc (Acaso, 2012), està creixent. Des del Seminari Garbell considerem que els diferents contextos educatius deuen ser porosos, i per això ens interessem per les xarxes comunitàries de participació ciutadana que treballen per la transformació de la realitat i el desenvolupament local.

Entenem l'educació com un procés horitzontal on ens eduquem en comunitat, i considerem força rellevants els àmbits educatius no formals i informals, on els lligams entre educació i cultura es fan més estrets. Per tant, adoptem un posicionament democràtic radical on es dóna veu i poder d'acció en igualtat de condicions a totes les persones participants.

És imprescindible que aquests processos, els quals tenen un caràcter solidari, ja que en ells s'estableixen relacions de fraternitat entre les persones que formen part d'una comunitat, es vegin impregnats per la construcció cooperativa dels sabers. Per aquest motiu, treballem amb els components bàsics de l'aprenentatge cooperatiu: igualtat, diferència i diàleg. Tot i que aparentment antònims, diferència no deu entendre's com desigualtat, ni igualtat com uniformitat o unanimitat. Partint de la diversitat d'identitats culturals, sentir-se diferent dins d'una comunitat implica el dret a considerar-se igual a la resta dels membres de la mateixa en termes de justícia local. El diàleg és la ferramenta imprescindible que cohesiona grups i permet la coexistència i el reconeixement de totes les sensibilitats.

S'obre així el camí cap a la interculturalitat entesa com un procés dialògic i horitzontal, on el repte és superar les tensions que es poden generar a partir de la igualtat i la diferència. En aquest sentit, si la diferència no valora la igualtat, caminem cap a l'exclusió i, al mateix temps, quan en nom de la igualtat no atenem la diferència, es genera una homogeneïtat que deriva en major exclusió i desigualtat (Traver, 2009).

La diversitat cultural és un component fonamental per al desenvolupament de la humanitat. Constitueix una invitació al diàleg, el respecte i la mútua comprensió entre els pobles i entre les persones. Quan parlem de diversitat cultural ens hem de referir, al mateix temps, a la qüestió de les identitats culturals, tant col·lectives com individuals. Totes les persones, excepte aquelles que encara viuen en contextos aïllats, comparteixen característiques de la seua pròpia i singular identitat cultural amb diverses comunitats de referència. Per això, al mateix temps que la cultura és diversa, també es dinàmica: no naixem amb una cultura prefabricada. La nostra cultura és apresada mitjançant la interacció. Estem exposats a una transformació contínua de la que sovint no som conscients.

Aquest argument ens convida a pensar que, tot i que les nostres vides tendeixen al sedentarisme, les nostres cultures segueixen sent nòmades: canvien d'ubicació i, en aquest trànsit constant, es comuniquen amb les d'altres i s'enriqueixen.

3. Desenvolupament

Amb aquest plantejament, iniciem el projecte de les Missions Interculturals, caracteritzat per ser un procés d'investigació-acció comunitària on intervenen tres grups: el grup investigador, els membres dels col·lectius locals implicats i el grup de voluntaris que visiten els pobles.

El grup investigador està compostat per professorat del departament d'educació, tècnics de cultura i desenvolupament local i tècnics del Servei d'Activitats Socioculturals.

Els altres dos grups, estan configurats en primer lloc, pel col·lectiu de veïns i veïnes que participen en el projecte, amb capacitat per a definir els problemes i els desitjos de transformació de les comunitats locals, i d'acollir en sa casa a persones desconegudes.

El segon grup, anomenat nòmada, està compostat per alumnat de Magisteri i del Màster de la Pau de la Universitat Jaume I, per voluntaris de la Creu Roja de Castelló i per membres del Casal Popular de la mateixa ciutat. Calia que aquest segon col·lectiu incloguera un conjunt heterogeni i extern de persones interessades en participar en el procés.

Ambdós grups s'apropen al projecte des de mirades diferents: una interna i rural, i una altra externa i de caràcter més urbà. Ambdues mirades conflueixen per observar, debatre, reflexionar i definir els desitjos de futur. La denominació de nòmada apel·la al caràcter dinàmic i divers de la cultura al qual ens hem referit abans. L'espai local —la ciutat, el barri o el poble—, és l'escenari fonamental per a la producció d'aquestes interaccions.

Tots tres grups, participen de les quatre fases en les quals s'estructura el projecte i que descrivim a continuació.

a) Fase de diagnòstic local

Els col·lectius locals, mitjançant metodologies participatives i de treball en grup, analitzen la realitat local i defineixen quins són els somnis o les problemàtiques per a treballar i, a partir d'elles i durant la fase d'intervenció, proposar accions de millora. La fase de diagnòstic es du a terme durant els mesos de juny i juliol de 2013.

En el cas de Vilanova d'Alcolea, les problemàtiques detectades foren, en primer lloc, la davallada de la participació ciutadana, tant des de la dimensió externa (la població participa poc en la vida cultural local), com des de la dimensió interna (manca de cooperació i implicació en el si de les associacions). Seguidament, la baixa integració de la població immigrant, on la situació actual de dificultat econòmica, fa créixer la desconfiança entre veïns i nouvinguts. El tercer problema fou la disminució en el grau de respecte, de conservació i de conscienciació mediambiental, front al qual es considerà necessari sensibilitzar la població, per posar en valor el patrimoni natural i llegar-lo a les futures generacions.

En quant a Sant Mateu, els problemes formulats en forma de desitjos foren, en primer lloc, aturar el descens demogràfic de la població, per al qual és imprescindible la generació de treball. En segon lloc, pensar en una població més participativa, on les divergències no porten al conflicte, i on la diversitat siga vista com una riquesa. Finalment, fomentar les relacions entre les diverses generacions, a través d'espais compartits i recuperant els sabers tradicionals.

b) Fase de sensibilització

El grup coordinador interacciona, per separat, amb els dos col·lectius: xarxes locals i nòmades. Aquesta fase es compon d'un conjunt de tallers formatius que tenen l'objectiu d'afavorir la participació dels actors implicats, dotar-los dels coneixements i ferramentes per a millorar el treball en grup, i transmetre les bases teòriques que guien el projecte. Els tallers s'inicien amb una sessió de dinàmiques de cohesió de grups on es presenten metodologies per a millorar el treball col·lectiu i la cooperació des de l'horitzontalitat. La segona sessió és una aproximació pràctica al paradigma del pensament complex, amb la intenció d'iniciar un procés d'interpretació de la realitat humana i social des de la perspectiva d'un món amb múltiples interpretacions. En tercer lloc, s'aprofundeix en els referents històrics dels quals beu el projecte de les Missions Interculturals. Es tracta d'altres experiències de similars característiques, però dutes a terme en contextos territorials i temporals força diferents. Són les *Misiones Pedagógicas* de la Segona República Espanyola (Barbosa, 2005), les *Brigadas Serranas* de la Cuba dels anys 1980 i 1990 (http://www.cupulas.cult.cu/articulos/view/43/Brigadas_serranas_del_ISA_en_dos_tiempos_1989_1998), i les *Misiones Culturales Rurales* del Mèxic revolucionari (Tinajero, 1993). El quart taller se centra en la importància dels sabers locals i de la diversitat de sabers com a eines per a interpretar i entendre la realitat. Finalment, la darrera sessió s'ocupa en presentar l'agenda de treball de la següent fase —setmana de convivència i intervenció—, i es detallen les diferents activitats que es duren a terme.

Els col·lectius nòmades i locals reben la mateixa formació, els primers a la Universitat Jaume I del 16 al 20 de setembre de 2013; i els segons als pobles dels pobles Sant Mateu i Vilanova, combinant els tallers en els dos municipis, del 23 al 27 de setembre de 2013.

c) Fase d'intervenció

Fase intensiva que es va fer del 9 al 12 d'octubre de 2013. Aquesta inclou el desplaçament i allotjament dels nòmades al si dels municipis protagonistes. Dividits en dos grups, uns a Sant Mateu i uns altres a Vilanova, els nòmades són acollits en les cases dels voluntaris locals.

A cada poble es segueix la mateixa metodologia de treball de camp. Aquest tenia dos dimensions. En primer lloc, pel matí la mirada es centra sobre la realitat local. Els nòmades des de la seua perspectiva analitzen i coneixen de primera mà les problemàtiques locals, mitjançant visites a iniciatives del municipi o entrevistes amb els col·lectius locals. Per la vesprada, i en segon lloc, s'incorpora la visió de les xarxes locals i, conjuntament, s'analitzen les problemàtiques i es proposen línies d'acció. Les propostes resultants en cadascun dels dos processos, foren les següents:

En el cas de Vilanova d'Alcolea:

- Participació: cal millorar les relacions entre les associacions, incrementar les vies de comunicació i els punts de cooperació entre els col·lectius. (Proposar activitats fetes a mitges).
- Immigració: utilitzar l'escola com element aglutinador del municipi per a millorar el nivell d'integració. Incloure a alguns pares en l'AMPA de Vilanova. Donar importància a la participació i implicació dels joves immigrants en el Casal Jove.
- Mediambient: crear un grup de voluntariat mediambiental, per a fer eixides de neteja i recuperació d'alguns paratges i espais naturals de Vilanova.

En el cas de Sant Mateu:

- Immigració: crear una associació de caràcter intercultural on tinguen cabuda tots els col·lectius de la població, i proposar activitats conjuntes relacionades amb la difusió dels valors de viure en una societat diversa.
- Qüestions laborals: gestionar un banc de terres per a que les persones amb pocs recursos econòmics tinguen accés a una font de treball i sosteniment de les seues famílies.
- Participació ciutadana: crear un casal social obert a tota la ciutadania mitjançant el qual es fomenten les relacions intergeneracionals i interculturals, i es potencien els sabers locals.

d) Fase d'avaluació

Aquesta es va realitzar el 13 d'octubre de 2013 en un municipi diferent als de la Fase d'Intervenció, les Coves de Vinromà. Es buscava que els diversos col·lectius gaudiren d'un espai neutral, on tots es sentiren nòmades per un dia i s'allunyaren de l'objecte d'anàlisi.

La metodologia seguida per a l'avaluació plantejava una divisió dels protagonistes en cinc grups de treball: nòmades i xarxes locals d'ambdós pobles i equip coordinador. En aquesta primera part, l'avaluació es va fer des de la perspectiva concreta de cadascun dels grups d'avaluació, i es proposà extreure unes primeres valoracions. Mitjançant una dinàmica de bola de neu tots els grups anaren contrastant les seues valoracions, fins arribar a unir-se en una assemblea on el treball consistia en extraure un visió conjunta (sumant totes les mirades) de la mateixa problemàtica.

e) Fase d'anàlisi

És la darrera fase del projecte, encara pendent. Aquesta s'ha de centrar en l'estudi de l'experiència per part del grup coordinador mitjançant eines de tall qualitatiu, a partir de les fonts d'investigació resultants: enregistraments audiovisuals, avaluacions parcials realitzades al finalitzar cada etapa, i textos generats al llarg del procés, grups de discussió i relats escrits per les persones implicades.

4. Resultats

El fet que el gruix de la investigació s'estiga realitzant en l'actualitat, fa que els resultats de l'experiència siguin encara parcials. Tot i això, considerem interessant destacar diverses qüestions en quant al desenvolupament del procés i d'acord amb el marc teòric plantejat.

D'aquesta manera, les propostes de transformació s'han fet a partir de la construcció conjunta entre les diverses persones participants. Tan dels veïns i veïnes (autòctons o nouvinguts) com dels nòmades.

S'ha afavorit l'obertura, des d'un plànol d'igualtat, de les vies de participació en els assumptes públics i en la conformació de la societat.

S'ha produït un canvi en la mirada de les persones que han participat, especialment sobre les problemàtiques i els actors del desenvolupament local, i en la visió de la immigració com un valor i no com una problemàtica, contribuint així a la configuració d'una societat més inclusiva.

S'ha donat visibilitat a espais i col·lectius, i s'ha contribuït a la inclusió de les persones immigrants en les seues noves societats. Pensem que aquest segment de població s'ha sentit més integrat en el context local, i que s'ha avançat en el procés de la seua inclusió mitjançant, especialment, la participació activa que van protagonitzar durant la fase d'intervenció.

Les dues xarxes locals creades amb motiu del projecte (Sant Mateu i Vilanova d'Alcolea) s'han consolidat a través d'una continuïtat en el seu treball un cop finalitzada l'experiència. En l'actualitat els nòmades han passat a formar part d'aquests fòrums ciutadans, on s'analitzen i es proposen accions que afecten a la vida social i cultural de les dos poblacions.

Un dels resultats finals, ha estat l'elaboració d'un Documental (Freire, 2013) sobre les Missions Interculturals, com a element de síntesi i difusió. Actualment, els diferents equips (coordinador, xarxes locals i nòmades) també s'està treballant en l'edició d'un llibre.

5. Conclusions

Com a conclusió, considerem interessant apuntar que si la interacció social en el marc local es reduís a aquells que habiten contínuament aquests entorns, els processos culturals es tornarien cada cop més estàtics i uniformes. El component humà extern i el contacte amb altres realitats és, en aquest sentit, fonamental. Aquestes qüestions ens apropen vers la qualitat itinerant del nòmada, el qual aporta la seua visió i els seus significats del món des d'un posicionament d'intercanvi, i mai com a imposició.

Des del punt de vista de la investigació, tot i que el procés ha estat molt condensat i intens en la fase d'intervenció, s'ha sobrepassat l'aspecte merament acadèmic i professional, i s'ha arribat a tocar l'àmbit emocional de totes les persones implicades. Aquesta qüestió va quedar palesa a la sessió assembleària de cloenda, a les Coves de Vinromà, en els diferents grups de discussió realitzats, i també en els relats escrits per les persones involucrades en el projecte.

Les experiències s'han estès més enllà del propi projecte i fins i tot s'han establert llaços d'amistat, superant les expectatives inicials dels implicats. La suma de mirades ha fet més forta la xarxa social existent, gràcies especialment a l'aportació dels nòmades. De fet, un cop finalitzat el projecte, els grups nòmades han continuat vinculats a les poblacions on van intervindre, mitjançant els lligams que han creat amb la xarxa local, i també participant directament de la vida cultural local.

Per una altra banda, el gran compromís vers els projecte dels col·lectius protagonistes fa que, de cara a properes edicions, la implicació de l'equip investigador tinga de ser major, especialment en la fase d'intervenció.

L'èxit d'aquesta primera edició del projecte, ens convida a la seua futura internacionalització a través de la xarxa en intervenció socioeducativa compartida entre el nostre grup d'investigació i la Universidad Pedagógica Nacional (Mèxic), i la Universidad de las Artes – ISA (Cuba), i a generar interaccions entre xarxes locals i col·lectius nòmades de les diverses procedències.

Referències

- ACASO, M. (2012): *Pedagogías invisibles: el espacio del aula como discurso*, La Catarata, Madrid.
- AGUIRRE, A.; J. A. TRAVER i M. L. MOLINET (2011): «Ingredientes educativos en la Agenda 21 de la Cultura», *Revista Quaderns Digitals*, 69.
- ALBERICH, T.; M. A. CUESTA i A. LÓPEZ (2006): *La Agenda 21 de la Cultura. Un instrumento para el desarrollo: principios, metodologías y estrategias para su implantación en el territorio*, Universtitat Jaume I, Castelló de la Plana.
- BARBOSA, F. (2005): «Las Misiones Pedagógicas. Un proyecto cultural de la República para la España Olvidada», *Periférica: Revista para el análisis de la cultura y el territorio*, 6.
- BRIGADAS SERRANAS EN DOS TIEMPOS (1989 - 1998): *Cúpulas. Estudios, crítica y creación*, 2011, nº 1. <http://www.cupulas.cult.cu/articulos/view/43/Brigadas_serranas_del_ISA_en_dos_tiempos_1989_1998> [5/7/ 2013].
- FREIRE, M. (director) (2013): *Missions Interculturals*. [DVD]. Espanya. Servei d'Acivitats Socioculturals de la Universitat Jaume I de Castelló. Disponible en <<http://www.svideo.uji.es/peli.php?codi=1286&lg=>>>.

- TINAJERO, J.** (1993): «Misiones Culturales Mexicanas, 70 años de historia», *Revista interamericana de Educación de Adultos*, Vol. 1, núm. 2. CREFAL – OEA – CEDEFT.
- TRAYER, J. A.** (2009): «Igualtat i diferència en educació: el difícil equilibri de la inclusió». En **AAVV** (2009): *Escola inclusiva. Una escola per a saber i per a viure sense exclusions* (IX Jornades educatives de Cullera 2009). Ajuntament de Cullera-CEFIRE-Bromera. Benifaió (València).

APRENDRE A LA CIUTAT A TRAVÉS DE LA DERIVA

M. Mar Estrela Cerveró
Universitat de València

Jaume Martínez Bonafé
Universitat de València

RESUM: La deriva ha estat la inspiració i el camí per a profunditzar en l'aprenentatge que suposa caminar la ciutat. Els passos que anàvem donant ens han portat a replantejar-nos diferents aspectes educatius que transcendeixen les nostres pretensions inicials. Partim dels estudis crítics i postcrítics del currículum, i així, a poc a poc, hem anat aproximant-nos a la recerca, la pedagogia o la didàctica. Tota aquesta experiència gira al voltant del taller «Educar la mirada/Documentar la ciutat» amb el qual hem caminat per diferents indrets de la nostra ciutat, al costat del professorat i l'alumnat de diferents estudis de grau de les universitats valencianes. Volem pensar la ciutat a través del subjecte que l'habita i que d'alguna manera la interpreta, examinant-la com una forma material de la cultura, és a dir, un dispositiu cultural del qual emergeixen missatges i significats, on es construeixen i es desconstrueixen experiències, alimentant relats, formant i transformant biografies.

PARAULES CLAU: deriva, currículum, universitat, ciutat.

RESUMEN: La deriva ha sido la inspiración y el camino para profundizar en el aprendizaje que supone caminar la ciudad. Los pasos que íbamos dando nos han llevado a replantearnos diferentes aspectos educativos que trascienden nuestras pretensiones iniciales. Partimos de los estudios críticos y postcríticos del currículo, y así, poco a poco, hemos ido aproximándonos a la investigación, la pedagogía o la didáctica. Toda esta experiencia gira alrededor del taller «Educar la mirada/Documentar la ciudad» con el que hemos caminado por

diferentes lugares de nuestra ciudad, al lado del profesorado y del alumnado de diferentes estudios de grado de las universidades valencianas. Queremos pensar la ciudad a través del sujeto que la habita y que de alguna manera la interpreta, examinándola como una forma material de la cultura, es decir, un dispositivo cultural del que emergen mensajes y significados, donde se construyen y se deconstruyen experiencias, alimentando relatos, formando y transformando biografías.

PALABRAS CLAVE: deriva, currículo, universidad, ciudad.

ABSTRACT: Wandering was the inspiration and the way to explore the learning that walking the city involves. The steps we took led us to rethink various aspects of education that went beyond our initial aims. Starting from critical and post-critical studies of the curriculum, we gradually moved towards research, pedagogy or didactics. This whole experience revolves around the “educate the gaze / document the city workshop” in which we have walked around different parts of our city, together with the teachers and students from various degrees in Valencian universities. Our aim is to think about the city through the eyes of someone who lives there and who interprets it in some way, examining it as a material form of culture, that is, a cultural device from which messages and meanings emerge, where experiences are constructed and deconstructed, fuelling stories, forming and transforming biographies.

KEYWORDS: wandering, curriculum, university, city.

Cada dia eixim al carrer i caminem d'un costat a un altre, però poques vegades ens donem l'oportunitat de convertir aquest acte quotidià en una experiència d'aprenentatge, a través de la qual pensar-nos a nosaltres mateixos i pensar el lloc en què ens trobem. I encara que no parem atenció, formem part d'un model social que anem conformant amb les estructures i formes de relació que establim quotidianament (Delgado, 2007, 2011). És per tot açò que es fa necessari pensar sobre el nostre aprenentatge al voltant de la ciutat, fent-nos conscients dels continus processos culturals que estructuren la nostra vivència (Martínez Bonafé, 2010). I quan ens referim a la ciutat, parlem del complex cultural que suposa la metròpoli contemporània,

i per tant parlem de la seua estructura física, però sobretot del seu imaginari. Amb això ens acostem a la idea del currículum de la ciutat, és a dir, al reconeixement de la ciutat com un espai en el qual es conjuguen sabers i experiències que es representen als seus carrers i places, però també a les seues dinàmiques, tradicions i narratives, els quals ens construeixen com a ciutadans. Per això, el nostre punt de mira ha estat encreuar quotidianitat i experiència educativa, obrint-nos a l'espai públic amb temps suficient per a contemplar-lo, pensar-lo i subjectivar-lo. En aquest sentit, la deriva ha sigut l'element que ens permetrà articular les nostres pretensions; així, la imatge del *Flâneur* de Baudelaire, sàviament recuperada per Walter Benjamin (1983), ens aporta una particular manera d'experimentar en la ciutat, a través d'un passeig sense rumb prefixat, amb el qual poder construir i desconstruir significats en relació a la ciutat. Es tracta de posar la ciutat concebuda entre parèntesis, per activar una forma d'ocupació de l'espai urbà, on l'ordre i la pretensió urbanística es queden paralitzades, en pro d'una nova òptica a través de la qual obrir-nos a l'experiència urbana.

Amb la intenció d'investigar la relació entre ciutat i currículum vam crear el taller «Educar la mirada/Documentar la ciutat» amb el qual portem quatre anys convidant a caminar els alumnes de diferents titulacions de les universitats de la nostra ciutat. En primer lloc, volem profunditzar en el paper del fenomen urbà en la construcció de les societats modernes, pensant la ciutat i el que d'aquesta es desprèn com un problema curricular lligat a la nostra experiència urbana i a la nostra tradició pedagògica. Tot això s'emmarca en una investigació més àmplia en tornar a la ciutat des dels estudis del currículum. I en segon lloc, ens plantejem la necessitat de generar activitats d'obertura de la universitat al context en què es troba, provocant un trencament amb el procés generalitzat de tancament i privatització de l'educació superior (Santos, 2004), explorant les possibilitats reals de mantenir un contacte estret amb la realitat que permeta l'experiència en primera persona i ens vincule als moviments socials i a les noves dinàmiques participatives que s'estan generant en la metròpoli.

En el marc dels estudis del currículum i des de les anàlisis crítiques i postcrítiques (Tadeu da Silva, 2001) ens enfrontem al contingut de la ciutat posant en crisi la seua fragmentació en disciplines, posant-lo en acció a través

de l'experiència del món viscut (Contreras i Lara, 2010), atenent el seu sentit i les seues intersubjectivitats (Van Manen, 2003). Per la qual cosa els nous enfocaments transdisciplinars (Morín, 1994) ens suposen un marc amb el qual abastar la complexitat de les realitats modernes. Així, podem veure com la ciutat esdevé el resultat d'un procés de creació i interpretació social, per tant, seguint els estudis culturals, necessitem desconstruir els processos pels quals naturalitzem les nostres concepcions i pràctiques sobre la ciutat. Partint d'aquestes dues premisses, hem vist la necessitat de generar un nou currículum universitari que ens permeta posar en relació diferents disciplines al voltant de problemes situats en la realitat i en el territori. Amb la finalitat de poder abordar la complexitat estructural i el polimorfisme que caracteritza les realitats modernes centrarem la nostra mirada en la manera en què aprenem i actuem als carrers i quins són els processos culturals que estructuraven aquesta vivència, per a poder veure més enllà del que la quotidianitat ens amaga (Debord, 1999).

El format actual del taller es realitza amb alumnes de grau de diferents titulacions i universitats, i s'inicia acotant un espai urbà de la ciutat (en el nostre cas, un barri de la ciutat de València: Russafa, Cabanyal, Orriols, Velluters, Benimaclet, Campanar, Sant Marcel·lí...) concretant un lloc on trobar-nos i partir, i al qual poder tornar després de dues o tres hores de passeig (normalment hem fet ús dels espais de col·lectius i associacions locals). Els grups, sovint nombrosos, es divideixen en altres més petits de no més de cinc persones. Cada xicotet grup es compon d'alumnes de diferent procedència acadèmica, i va prenent el seu rumb, allunyant-se i creuant-se amb els altres, caminant a la deriva per allò que el barri els pot oferir, entenent el passeig més enllà d'una visita, sent més prompte una oportunitat per a deixar-nos dur per la intuïció i el desig col·lectiu, en el traçat psicogeogràfic de noves trajectòries i experiències. Cadascú observa i comenta el que troba significatiu, allò que el sorprèn o provoca, emprant tota la capacitat dels seus sentits i el seu pensament, sense l'obligació d'apuntar res, però amb la complicitat d'un quadern que pugui guardar la nostra necessitat expressiva. A l'hora fixada tornem a l'espai en què ens havíem citat i fem una posada en comú de l'experiència per part de tots els participants. Allí comentem l'experiència viscuda, ampliant les nostres percepcions a través de les diferents mirades interpretatives per a, finalment, escriure individualment la nostra experiència, acompanya-

da si es vol de qualsevol altre recurs visual, component així *El llibre de la ciutat*. Actualment estem treballant en la construcció d'un blog que a més de contenir els textos puga servir com a espai de comunicació i construcció col·lectiva.

En definitiva, prenem la deriva situacionista com a font d'inspiració i la psicogeografia com a aspiració simbòlica, amb la intenció de generar noves representacions sobre la ciutat i provocar una relació subversiva amb la vida diària en la ciutat contemporània (Debord, 2000). Fem una aposta política per les ciutats per a promoure transformacions, amb la convicció que tots tenim alguna cosa a aportar, és a dir, creiem que en aquest procés l'experiència de tots no sols és valuosa, sinó necessària (Freire, 1970) i ens converteix (als investigadors i participants) en actors principals del canvi al voltant als elements centrals de les nostres vides.

La realitat és que cada curs ens enfrontem amb el repte de continuar convocant passejos a través del professorat participant que planteja l'activitat des de les seues assignatures. Tasca d'organització que no resulta fàcil, ja que cal trobar una vesprada on es puga generar un grup d'almenys vint persones. No obstant això, continuem fent-ho amb tota la il·lusió de seguir trobant racons nous en la nostra ciutat i redescobrint els barris que la confegeixen. En definitiva, volem reapropiar-nos de l'espai públic amb interès d'habitar-lo, des d'un enfocament educatiu crític, bàsic per a una nova ciutadania global. D'altra banda, cal dir que el taller està tenint molt bona acceptació entre els professors a qui convidem a participar, generant un grup cada vegada més nombrós de participants interessats. L'alumnat també s'ha mostrat molt receptiu amb la proposta, ja que per a ells tampoc és fàcil trobar contextos en la universitat en els quals treballar al costat de professors i d'investigadors en un pla horitzontal per a construir el seu propi coneixement de la ciutat, propiciant una experiència amb la qual aprendre a mirar i abastar la complexitat de la vida quotidiana al carrer. Amb la deriva caminem d'una altra manera, activant una mirada que vol trobar, una mirada sensible que penetra en la nostra experiència a través dels afectes. Tot això ens ajuda a traspasar la superficialitat amb què sovint caminem, per a començar a parlar *de* i *des de* el que a nosaltres ens passa.

La realitat ens provoca des del moment en què és captada significativament, i això ens porta a parlar-ne, a ordenar el nostre pensament i expressar-nos. Novament, això suposa un trencament amb la tradició educativa dominant que sotmet l'experiència al relat individual o al silenci. Per tant, el nostre posicionament aposta clarament per la creació d'espais educatius a la ciutat amb els quals posar en relació les persones a través del diàleg, i creiem que el taller pot ajudar, tant a institucions com a moviments socials en el context de la intervenció sociocultural. Per tant, no sols es tracta d'una activitat acadèmica, o didàctica a la universitat, sinó que s'emmarca en una concepció extensa del concepte d'educació que ha de connectar amb els espais de vida, i que per tant pot ser pensada i adaptada per a qualsevol edat. De fet, en realitzacions anteriors al model actual del taller, s'ha desenvolupat amb alumnes de diferents instituts de la ciutat.

En definitiva, amb el taller «Educar la mirada/Documentar la ciutat» hem trobat una forma de construir cartografies urbanes que representen altres formes de vida, en comptes d'itineraris turístics per al consum, per a la qual cosa hem de fer ús de noves formes de narrar, representar i produir identitat. Tot això que ja van expressar Charles Baudelaire (1863) o Walter Benjamin (1927) construeix per a nosaltres un objecte d'estudi que anomenem el currículum de la ciutat, o el que és el mateix, una estructura de coneixements i dispositius culturals presents a la ciutat amb els quals el subjecte interactua constantment i que el construeixen com a ciutadà. Per tant, el taller esdevé una oportunitat per a posar en qüestió les pràctiques educatives institucionals instal·lades en la racionalitat dominant que donen l'esquena a l'experiència, per situar-nos en el conflicte i construir el coneixement a través de la relació entre saber, identitat i poder. En aquest sentit, no sols ens preocupa el tractament que es fa del currículum en la formació universitària, sinó sobretot la ciutat com a currículum, és a dir la ciutat com a forma material de la cultura. Per tant, la ciutat s'entendrà no només com a producte, sinó també fonamentalment com a procés i experiència de subjectivació i producció de saber. Davant d'això, ens trobem en un punt on s'obrin dues vies d'investigació: per un costat, continuar aprofundint en els nuclis problematitzadors del *curri-*

*culum de la ciutat*¹ de la mà dels estudis crítics i posterítics i, per un altre, anar definint, amb Eva Marichalar, el que hem anomenat una *pedagogia de la deriva*, a través d'un diàleg entre l'experiència del taller i el projecte Deriva Mussol² del qual ella forma part.

Referencias

- BAUDELAIRE, CH.** (1995): *El pintor de la vida moderna*, Colegio Oficial de Aparejadores y Arquitectos Técnicos de Murcia, Murcia.
- BENJAMIN, W.** (2005): *El libro de los pasajes*. Celeste Ediciones, Madrid.
- CARERI, F.** (2002): *El andar como práctica estética/Walking as an Aesthetic Practice*, Land&Scape, Barcelona.
- CONTRERAS, J. i N. PÉREZ DE LARA** (comps.) (2010): *Investigar la experiencia educativa*, Morata, Madrid.
- DEBORD, G.** (1999): *La sociedad del espectáculo*, Pre-textos, Valencia.
- (2000): *Los «no lugares», espacios del anonimato: Una antropología de la sobremodernidad* (5ª ed), Gedisa, Barcelona.
- DELGADO, M.** (2007): *Sociedades Movedizas: Pasos hacia una antropología de las calles*, Anagrama, Barcelona.
- (2011) *El espacio público como ideología*, Catarata, Madrid.
- FREIRE, P.** (1970): *Pedagogía del oprimido*, Siglo XXI, Madrid.
- (1999): *La educación en la ciudad*, Siglo XXI, Madrid.
- MARICHALAR, E.** (2011): «Deriva Mussol: Caminar a la deriva com a experiència de recerca», *Quaderns d'Educació Contínua*, 28: pp. 110-123.
- MARTÍNEZ BONAFÉ, J.** (2010): «La ciudad en el currículum y el currículum de la ciudad». A **GIMENO, J.** (ed.): *El currículum y el sentido de la educación*, Morata, Madrid.

-
1. Aquesta és via en què més hem treballat i podem destacar els següents treballs: Martínez, J. (2010) o Estrela, M. i Martínez, J. (2012) disponible en : <<http://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/educacionfisicaydeporte/article/view/905>>.
  2. Deriva Mussol és un projecte que va nàixer en 2012 a la ciutat de Vic que també pren la deriva com a eix per a provocar l'experiència i el diàleg. Eva Marichalar desenvolupa els seus estudis des d'una perspectiva educativa àmplia, interessada a explorar els marges que uneixen educació, creació i territori. Les dues iniciatives s'han desenvolupat paral·lelament aquests anys i actualment treballen conjuntament al voltant de la pedagogia de la deriva. Més informació en: <http://derivamussol.com> o Marichalar, E. (2001).

- MORIN, E.** i altres (1994): «Carta de la transdisciplinaridad», Portugal. S. P.
- SANTOS, B. DE S.** (2004): *La Universidad en el siglo XXI. Para una reforma democrática y emancipadora de la Universidad*, Editorial Miño y Dávila, Buenos Aires.
- SENNET, R.** (1997): *Carne y piedra: El cuerpo y la ciudad en la civilización occidental*, Alianza Editorial, Madrid.
- (2011) *El declive del hombre público*. Anagrama, Barcelona.
- TADEU DA SILVA, T.** (2001): *Espacios de identidad: Nuevas visiones sobre el currículum*, Octaedro, Barcelona.
- TELLO ROBIRA, R.** (2003): «La ciudad como escenario de representación cultural: prácticas urbanísticas de perpetuación». A **NASH, M** i **D. MARRE** (eds.): *Desafío de la diferencia, articulando género, raza y clase*. Universidad del País Vasco, pp. 213-224.
- VAN MANEN, M.** (2003): *Investigación educativa y experiencia vivida*, Idea Books, Barcelona.

biblos

REDES, NO-LUGARES, NATURALEZA

La arquitectura de la ciudad global

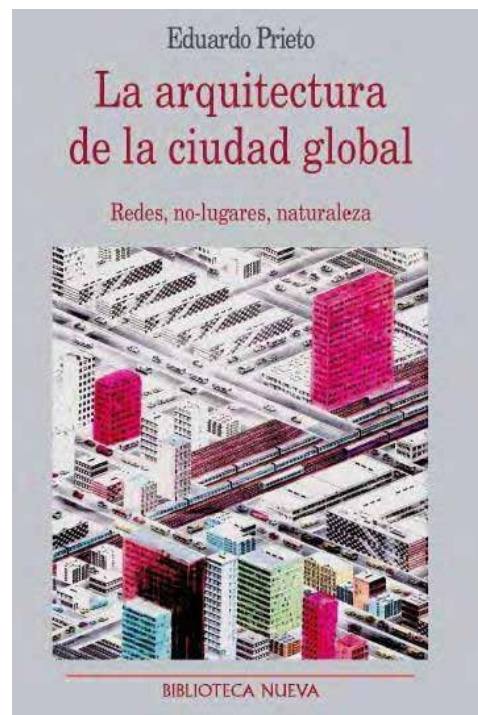
Eduardo Prieto

Biblioteca Nueva. Madrid, 2011

237 páginas, 18 €

La mejor descripción que puede hacerse de *La arquitectura de la ciudad global* es atendiendo a la biografía de su autor: arquitecto y filósofo. Desde ese punto de vista híbrido (o no tanto) afrontará diferentes cuestiones con respecto al *dónde* vivimos. No debe sorprender por lo tanto encontrar a Koolhaas y a Heidegger en la misma frase, ni a Le Corbusier y Walter Benjamin compartiendo párrafo. Eduardo Prieto nos propone pensar no tanto «dónde» vivimos como «por qué» lo hacemos allí, y «cómo» hemos llegado a vivir así. Nos propone así el autor un recorrido por la historia del pensamiento y su reflejo en las ciudades, que son el lugar donde cada vez vive un mayor porcentaje de la población.

He intentado apuntar las ideas principales de lo que es un conjunto de ensayos a veces muy diversos y en los que el autor pasa de una idea

a otra rápidamente. Pido disculpas si esta reseña resulta a veces poco coherente o fragmentada, aunque puedo asegurar que el ensayo que intenta describir no lo es.

La obra está estructurada en tres grandes capítulos: Redes, No-lugares y, por último, Naturaleza. En cada uno de ellos Eduardo Prieto presenta

hechos y características fundamentales que describen las ciudades en las que habitamos.

El primero de estos grandes capítulos lleva el nombre de Redes y en él el autor nos explica la importancia de lo urbano ante la enorme (y creciente) cantidad de individuos que habitan en ciudades. La *globalización* ha migrado a la red, siendo la extensión urbana digital, lo que viene a significar que las ciudades, además de estar unidas por autopistas, aeropuertos y ferrocarriles lo están por la red. La red, que ha sido la utopía de este siglo, como la utopía de la industrialización lo fue en el xx, la «era de la máquina», la «no nacida de madre», como diría Apollinaire, ha sido sustituida por la era digital, llena también de sueños de liberación: sólo hace falta leer el optimismo de Yoneji Masuda (1984) para apercibirse de cuánto tenía de utopía (etimológicamente un doble significado en griego: *ούτοπία* - *ού*, no; *τόπος*, lugar = 'lo que no está en ningún lugar'- y por el otro *εὐτοπία* - *εὐ*, buen; *τόπος*, lugar = 'buen lugar'-). La utopía digital ha devenido en pesadilla panóptica, dice Prieto, poniendo como ejemplo la vigilancia de cámaras en ciudades, o el voluntariado estadounidense que ayuda espontáneamente

y desde su casa en la vigilancia de la frontera con México. Pone también en cuestión el valor de las redes sociales como herramientas de cambio de lo público, al ir empleándose en el ámbito privado de modo mayoritario en lugar de colaborar en la creación de un espacio público digital. Incluso las llamadas *ciudades inteligentes*, que iban a hacernos las cosas más fáciles, más cómodas y más ecológicas, se emplean al final en un control del poder que desmiente la supuesta neutralidad de la técnica y que ya hubieran querido los mayores dictadores de la historia. Los recelos de Heidegger contra la supuesta «neutralidad» de la técnica parecen estar justificados.

También hablará Prieto de las llamadas *ciudades in vitro*. Estas urbes son aquellas que nacen de la nada por una decisión política, tanto antiguas (Alejandría o San Petersburgo) como modernas (Astana), en un batiburrillo de estilos sólo guiado por la necesidad de sumar prestigio a base de arquitectos de fama. Ahí la ciudad se comporta como un ejemplo perfecto de generación de espectáculos *deborianos*, ya que de tal modo se debe considerar una obra de arquitecto-estrella: como un espectáculo.

La segunda de las secciones lleva por título: No-lugares. Va más allá de la definición de Marc Augé (2008), que ya se considera tan clásica como discutida: «El no lugar es un espacio sin capital simbólico». Volveremos a Augé más adelante. El autor aborda la relación del célebre arquitecto Rem Koolhaas con el caos. El caos como una especie de crecimiento orgánico, rizomático, de las ciudades. El caos posmoderno aparecerá como respuesta al panóptico moderno (moderno en sentido histórico, claro). Del vigilado panóptico al crecimiento libre posmoderno. El balanceo hacia el otro extremo, o intento de contrarrestar la máquina moderna con el caos artístico propugnado por la Escuela de Fráncfort, y su oposición a la tiranía técnica con el valor del arte. Y, sin embargo, hay un contrasentido inherente en el hecho de que un arquitecto *fabrique* el caos. De hecho, un Koolhaas tardío, mucho después del de *Delirio de Nueva York*, hablará en cambio de «ciudades genéricas», cargando contra la excesiva semejanza de las urbes modernas y entrando en contradicción con lo espontáneo, ya que por lo común los controladores de la ciudad buscan lo singular y lo icónico (París, Barcelona, etc.). Lo genérico, lo que hace que todas las

ciudades sean muy parecidas, deviene como consecuencia capitalista de la globalización digital. Por lo tanto... ¿espontaneidad o planificación?

Y construir. ¿Construir cómo? ¿Y qué? El análisis filosófico de la construcción proviene en gran medida del «construir, habitar, pensar» de Heidegger. Cuestiona el filósofo por supuesto la técnica moderna, que puede construir pero no necesariamente *hacer habitable* una construcción (básicamente el viejo dilema *heideggeriano* entre *téchne* y técnica moderna, *sabiduría* frente a *conocimiento instrumental*). Sólo preguntando a la técnica podemos llegar a un episteme desvelador (desocultar) de la verdad. Y sólo así podemos conocer y no sólo fabricar. Prieto lo ilustra con el ya clásico ejemplo del puente. La casa para Heidegger como «Casa del Ser», hecho en el que incidirá también Gastón Bachelard en su *Poética del espacio*. Asimismo, el espacio es un don otorgado por el lugar, y no al revés (espacio como abstracción genérica, lugar como concreto con valor simbólico). El construir de verdad lleva a crear *lugares*, y no únicamente a domesticar el espacio. Es, en palabras del autor del libro, un *crear* ontológico. Otro (si no el mayor) de los grandes arquitectos de la historia, Le

Corbusier, creía que mediante la casa se podía llevar a cabo una «educación social» que eliminara la alienación de la sociedad provocada por la vida en las ciudades. Era la suya, de algún modo, una arquitectura moralizada y pedagógica: él y sus epígonos creían firmemente que la buena arquitectura crearía buenos ciudadanos, según explica Robert Hughes (1980). Sin embargo, la casa no tiene más pretensión que la de instrumento moralizador. Coincide en esto con Heidegger: la necesidad de cuidar ese hogar, bien ancestral en el filósofo alemán, bien educativo en el arquitecto suizo. Asimismo, también están de acuerdo en la vuelta a la naturaleza. No por nada Le Corbusier hablará de «hábitat» y no de «lugar».

Sobre el «Lugar vs. Espacio» es también relevante la opinión de Hannah Arendt (1985) al hablar de lo que ella llamó *inter-est*, que es lo que hace posible que la gente se relacione en función de lo que dicen o hacen, y no sólo por lo que son en función de su pertenencia a un determinado lugar, (análisis éste que se podría extender a cualquier nacionalismo). La persona *del lugar* incorpora al *lugar* en su ser. En cambio, el ciudadano (de la ciudad) se construye a sí mismo, y no al *lugar*. Existe pues una especie

de tiranía de valores simbólicos que atrapan al lugareño, mientras que el urbanita desarraigado se ve obligado, privado de un marco conceptual-simbólico, a construirlo él mismo.

Eduardo Prieto habla también, como decía anteriormente, de un término muy conocido ya, el *no-lugar* de Marc Augé, en gran medida deudor de su maestro Michel de Certeau. El no lugar es lo opuesto a lugar en el sentido en el que hablábamos anteriormente con Heidegger y Arendt. El no-lugar suele describirse como los lugares de tránsito: aeropuertos, estaciones... aunque, siendo Augé antropólogo, para Augé serán los «espacios no simbolizados del planeta». Los no-lugares son, también, una de las características de eso que llamamos *sobremodernidad*. Hospitales, estaciones, hoteles, aeropuertos son no-lugares. Sin embargo, Prieto nos dirá que esos espacios de la red pertenecen, en su gran crecimiento, a *lo moderno*. Evoca sin duda los espacios de paso y estaciones futuristas a lo Sant'Elia (arquitecto futurista que, colmado de testosterona como sus compañeros, corrió voluntario a morir en la guerra) y los asimila a los no-lugares. Pero creo que hay netas diferencias. En primer lugar, los primeros pertenecen a la utopía de la

máquina, y los segundos ya han trascendido a la utopía de la red. En cierto modo se ha vuelto a un pensamiento medieval, sólo que en lugar de tener presente en el día a día la metafísica cristiana tenemos la metafísica de la red. Y en segundo lugar (y dejando aparte las críticas epistemológicas al concepto de Augé realizadas por Maximiliano Korstanje (2008), existe un habitar de los no-lugares que los carga de valor simbólico. Adolescentes que viven en centros comerciales, expulsados del sistema que viven en estaciones, trabajadores de esos lugares. Hasta se genera una cultura del lugar (*Mallrats* [1995], de K. Smith, *La terminal* [2004], de S. Spielberg por poner dos ejemplos). ¿Podemos hablar de *no-lugar*, entonces? No. Y tampoco es un *no-lugar* comparable a los no-lugares modernos por los argumentos ofrecidos anteriormente.

El crecimiento y la expansión del no-lugar plantea asimismo una vuelta de cierto nacionalismo cultural, a la reclamación de la identidad y a todas las claves simbólicas que se utilizan en la construcción de lo que hemos llamado *lugares*. Se reivindica lo simbólico para separarlo de lo genérico. Cuestión aparte sería si la creación de una «marca ciudad» con intención identitaria, acaba convirtiendo, por

acción del capitalismo globalizante y voraz, lo que era un *lugar* como Barcelona en un *no-lugar* de tránsito exclusivamente para turistas.

La tercera de las secciones la dedica el autor a la Naturaleza. Bien es cierto que ésta ya ha surgido en capítulos previos, pero en ella se encuentran diferentes enfoques sobre su relación con el habitar: la apropiación capitalista de la naturaleza, que queda reducida a un objeto de mercancía; la visión panóptica a ojo de Google de los territorios, que permite a cualquiera desde su casa observar la base rusa de submarinos de Polyarny, y ha cambiado la visión del mundo más de lo que lo hizo Mercator, la importancia conceptual del jardín o su falta, etc.; y en un brillante epílogo tratará la figura del *flâneur* digital y su comparación con el *flâneur* moderno que todos conocemos ya. Uno deriva por la ciudad, el otro lo hace por la red, casi con la misma metodología, que no es sino ausencia de toda metodología. El ojo inquieto que Baudelaire, Benjamin y Walser describieran tan bien en sus obras.

Y me he dejado mil cosas, hay mucho más en la obra de Prieto de lo que puedo nombrar en estas páginas. Os recomiendo leerlo. Con tiempo,

una buena biblioteca a mano y un lápiz para subrayar y anotar. Pocas veces puede ir uno de la mano de un guía tan correcto y conceptualmente bien armado como él para entender el cómo y el porqué de dónde vivimos, de nuestros espacios y nuestros lugares.

Es difícil en una obra tan completa extrañar algo, sólo he echado de menos menciones a David Harvey, que dice lo mismo que Koolhaas desde una clave marxista (además de su *Disneyzación* de las ciudades, semejante a las «Ciudades genéricas»), y alguna mención a nuevas propuestas de organización subversiva de las ciudades como el ya clásico TAZ de Hakim Bey, o las reflexiones de Manuel Delgado (antropólogo como Augé y Harvey). Pero sin duda se alejaría un tanto de la perspectiva más clásica de la obra. No os dejará indiferentes.

Enrique Salóm,
Historiador y activista cultural

Bibliografía recomendada

- ADORNO, TH. W. (2007): *Dialéctica de la Ilustración*, Akal, Madrid.
- ARENDE, H. (2005): *La condición humana*, Paidós, Barcelona.
- AUGÉ, M. (2008): *Los no lugares. Espacios del anonimato*, Gedisa, Barcelona.
- BACHELARD, G. (2005): *La poética del espacio*, Fondo de cultura económica, México.
- CERTEAU, M. D. (1990): *L'Invention du quotidien*, Gallimard, Paris.
- DEBORD, G. (1999): *La sociedad del espectáculo*, Pre-textos, Valencia.
- DELGADO, M. (2011): *El espacio público como ideología*, Catarata, Madrid.
- (2007): *Sociedades Movedizas*, Anagrama, Barcelona.
- FOUCAULT, M. (1999): *Obras esenciales*, Paidós, Barcelona.
- HARVEY, D. (2012): *Ciudades rebeldes. Del derecho a la ciudad a la revolución urbana*, Akal, Madrid.
- HUGHES, R. y D. L. RICHARDSON (director) (1980): *The shock of the future*, Time-Life Films- BBC (Serie de televisión), GB.
- HUGHES, R. (1991): *El impacto de lo nuevo. El arte del siglo XX*, Galaxia Gutenberg-Círculo de lectores, Barcelona.
- KOOLHAAS, R.; S. BOERI y S. KWINTER (2011): *Mutations*, ACTAR, Bordeaux.
- Koolhaas, R. (2012): *Delirio de Nueva York*, Gustavo Gili, Barcelona.
- (2011): *La Ciudad genérica*, Gustavo Gili, Barcelona.
- KORSTANJE, M. (2008): «Meditaciones críticas: Turismo, Temor y Modernidad», *Revista Digital A Parte Rei*, 60 (noviembre).

- LEFEBVRE, H.** (1970): *La Revolución urbana*, Alianza, Madrid.
- MASUDA, Y.** (1984): *La sociedad informatizada como sociedad post-industrial*, Fundesco-Tecnos, Madrid.
- MIESSEN, M. y S. BASAR** (2009): *¿Alguien dijo participar?*, DPR-Barcelona, Barcelona.
- ROSSI, A.** (2013): *La arquitectura de la ciudad*, Gustavo Gili, Barcelona.
- SMITH, K.** (director) (1995): *Mallrats*, Universal Pictures, EEUU.
- SPIELBERG, S.** (director) (2004): *La terminal*, Dreamworks, EEUU.

EL EMPERADOR ESTÁ DESNUDO

Sociofobia. El cambio político en la era de la utopía digital

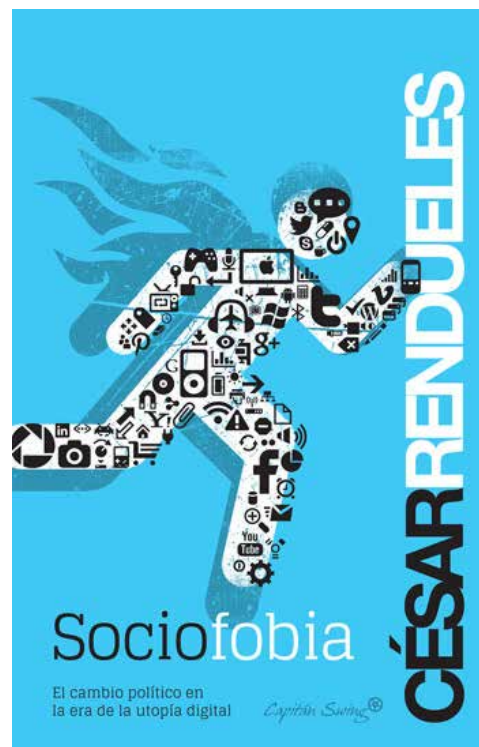
César Rendueles

Capitán Swing, Madrid, 2013

206 páginas, 15 €

César Rendueles desarrolla en este ensayo una excelente propuesta de revisión epistemológica sutil de aquellas caracterizaciones de la realidad social y humana que pretenden establecerse como hegemónicas en estos tiempos convulsos. La sociofobia de la que habla supone un antihumanismo que comparten todos los ismos que pone en la picota y donde se encuentran codo con codo compañeros que uno no hubiera imaginado unidos: copyright, copyleft, burocracia, mercado, cooperación en internet, comunitarismo, formalismo, centralismo, las propuestas identitarias postmodernas, ciberutopismo, consumismo, la astenia política, el ciberfetichismo, la heteronomía, y la fragmentación de la experiencia.

Los martillazos que reparte a diestro y siniestro argumentando clara y sólidamente sus acusaciones van dirigidos a dejar en contundente evi-

dencia la desnudez, no sólo del emperador —que en este caso sería el capitalismo por tratarse del sistema hegemónico de organización social de vocación universal y exclusiva— sino de todos los reyezuelos que éste ha fagocitado. No se trata de repetir aquí sus argumentaciones, tan sólo señalaré lo que me parece más suge-

rente y lo que debería incorporarse al debate al hilo de su análisis.

En primer lugar, la denuncia de que las —así denominadas— ciencias humanas y sociales han caído desde hace muchos años —y lo hemos permitido— en un aberrante intento de identificarse con las ciencias positivas ignorando su condición praxiológica: «Se trata de conocimientos prácticos donde la experiencia, la recepción y ampliación del bagaje empírico pasado, la imaginación o la elaboración analítica resultan determinantes» (p. 156). Donde nos las tenemos que ver con sistemas complejos, abiertos y autorregulados, donde no cabe la simple agregación lineal de simplificaciones metodológicas, y donde una de las claves consistirá en tener en cuenta los contextos de toda índole. En última instancia, en las ciencias humanas y sociales no sólo tenemos que gestionar lo racional; lo claro, definido y unívoco; lo cuantitativo, etc., sino también lo irracional, confuso, difuso, ambiguo, cualitativo, etc. El papanatismo positivista en ciencias humanas y sociales ha ido generando una película alienante de la interpretación de la realidad en manos de expertos que sustrae el mundo de nuestra experiencia directa, personal y genuina. Solemos olvidar que

los resultados de las investigaciones en ciencias sociales —para no hablar de su diseño y financiación— se harán servir para normalizar la realidad —tanto para justificar el estado de las cosas, como para cambiarlo— ocultando su caracterización ideológica al apelar a la supuesta neutralidad virginal de su cientificidad, o a su acotación como conocimiento experto para el que nuestra condición de ciudadano no cualifica. El reconocimiento de la fragilidad constitutiva de nuestro conocimiento no nos obliga a divagar en «narrativas» cargadas de irracionalidad poética estetizante y autoindulgente, sino a reforzar la exigencia de *racionalidad* y *razonabilidad* tanto en los procesos como en los resultados. Nuestro universo social y moral «está habitado por realidades brumosas e indeterminadas, sin límites estrictos, de las que tenemos ideas confusas, poco precisas. Estamos condenados a intervenir en ellas mediante dispositivos prudenciales continuos, y a comprenderlas mediante mecanismos explicativos contingentes» (p. 183). Y reconocer nuestra incapacidad para disponer de «teorías de la realidad humana» debería ser fuente de alegría —por mantenernos en la comprensión— y alivio —por no finiquitar lo humano—. La sola introducción de

éste giro redefiniría sustancialmente nuestra actividad.

Cabría esperar que los aparatosos fracasos de la ciencia económica en los últimos tiempos de desbaratamiento del mercado, y con la ayuda de los análisis de (entre otros) Thomas Piketty (2013) —tan denostados por el conservadurismo más feroz del ámbito cultural anglosajón— contribuyan a mostrarnos la desnudez de las ciencias humanas y sociales y nos ayuden a recuperar la exigencia de un marco de referencia ético en el que insertar nuestro estudio.

En segundo lugar, el ataque frontal al capitalismo —en particular a su formato actual de dominio del mercado y de la economía financiera— por ser fuente inequívoca de desigualdad, explotación y alienación que nos ha alejado de la norma antropológica, negando la política como búsqueda —fundamentalmente— de consenso a desarrollar por los ciudadanos, no por los expertos (científicos o tecnócratas). La cantinela históricamente machacona de la unión consustancial de capitalismo y democracia debe ser denunciada por manifiestamente falsa. El capitalismo nos quiere diferentes y necesitados, y la extensión del

consumismo a todas las facetas de lo humano hasta transformarlo en una forma de estar en el mundo cumple esos objetivos a la perfección; hasta el espacio político convencional ha acabado siendo definido mercantilmente. En contrapartida, la democracia nos necesita iguales y sin que ningún asunto quede fuera de nuestra consideración. El desarrollo actual de la tecnología no resuelve los problemas de escasez o distribución —sus objetivos en el pasado— sino que genera otros nuevos o exacerba los antiguos: paro o sobreocupación, en lugar de tiempo libre; un medio de comunicación de masas tan potente como la televisión aliena y analfabetiza en lugar de ilustrar. Nos han vendido, y hemos comprado pagando un alto precio, que la desigualdad de clase no es relevante, y nos hemos hipnotizado con todos los sucedáneos de identidad de género, origen, creencia, cultura, etc., renunciando a los ideales fuertes de la ilustración y del socialismo —por no hablar de los radicales del anarquismo histórico arrinconados en la más ignorada de las utopías— y hasta parece que hayamos abandonado la búsqueda de una vida buena que ha figurado en el núcleo de nuestra cultura desde la Grecia clásica.

En tercer lugar, la creencia ciega y sin posible fundamento de que la tecnología, por sí misma, es fuente de bienestar y progreso; que genera necesariamente formas sociales novedosas y liberadoras. De ahí que Rendueles hable del ciberfetichismo y de la sociofobia como «la fase final de aceptación de la heteronomía terminal moderna, cuando *ya sin ira ni negación* nos sometemos al mercado y tratamos de emular socialmente sus dispositivos básicos» (p. 158) (la cursiva es mía). La fragmentación de la experiencia humana; el aislamiento y la separación de la acción y las consecuencias de la acción; la desaparición de la responsabilidad; la virtualización de cada vez más ámbitos, posibilitan unos niveles de alienación y de pérdida de soberanía personal y social hace años inimaginables: aceptamos sin pestañear la destrucción de vidas humanas por medio de drones a miles de kilómetros de distancia dissociadas de acciones inocentes sobre *joysticks* y botones en una apacible habitación en la que intentamos no hacer ruido para no despertar al hijo que duerme; igualmente, aceptamos que acciones automatizadas como consecuencia de decisiones diferenciadas por nanosegundos desde un servidor en la nube alteren los

precios de las cosechas en otro continente produciendo hambrunas; ¿desde cuándo nos parece normal que se nos vendan sensaciones en vez de productos?, ¿desde cuándo una chaqueta de Prada produce una sensación distinta de una copia?, ¿o es la información añadida —propaganda/publicidad— de que se trata del objeto genuino la que produce una sensación diferente?

Y en cuarto lugar, la necesidad de una nueva antropología que pivote sobre nuestra condición de seres humanos colectivamente codependientes y capaces de armonizar esta faceta de nuestra naturaleza con la búsqueda de la libertad personal para fundamentar una ética del cuidado mutuo. Cuidado mutuo que materialice un vínculo político racional y razonable que posibilite un nuevo contrato social en un nuevo orden postcapitalista donde recuperar la deteriorada solidaridad entre generaciones reclamada por Tony Judt como imprescindible para garantizar el bienestar y la paz sociales. Rendueles subraya la radical fragilidad de la persona para reclamar que «La emancipación y la igualdad, la libre realización en común de nuestras capacidades, no se puede desvincular del mutuo cuidado de nuestras debilidades» (p. 152).

El aprendizaje y el entrenamiento del trabajo de cuidados sólo ocurre a partir de la empatía en contextos relacionales de proximidad asimilables a lo que en educación denominamos socialización primaria y que históricamente delegábamos en las familias y que ahora ninguna instancia institucionalizada asume. Afortunadamente, todavía disponemos de algo más del cincuenta por ciento de la población del planeta —las mujeres— que por naturaleza y cultura específica disponen de un ingente bagaje de recursos de toda índole para impregnar al resto de la humanidad del compromiso con el cuidado mutuo.

Evidentemente no defendemos una vuelta a un infame pasado de discriminación y abuso sino una revolución como la que proponía Agustín García Calvo en 1977 para que la especificidad de la mujer destruyera el Estado. Y hacerlo con el sentido de la responsabilidad social que Rendueles reclama en el cierre de su ensayo: «La democracia no se puede fragmentar en paquetes de decisiones individuales porque tiene que ver con los compromisos que nos constituyen como individuos con alguna clase de coherencia, con un pasado y alguna remota expecta-

tiva de futuro. Y ésta es una realidad antropológica incompatible con el ciberfetichismo y la sociofobia» (p. 187).

Desnudo total.

**Paco Marco,
Universitat Jaume I**

Bibliografía

- GARCÍA CALVO, A. (1977): *Qué es el estado*. La Gaya Ciencia, Barcelona.
- JUDT, T. (2010): *Algo va mal*. Taurus, Madrid.
- PIKETTY, T. (2013): *Le capital au xxie siècle*. Éditions du Seuil, Paris, 2013 (*El capital en el siglo XXI*. De próxima publicación en Fondo de Cultura Económica).

FUTURS NÚMEROS DE *kult-ur*

FUTUROS NÚMEROS DE *kult-ur*

NEXT ISSUES OF *kult-ur*

Els autors interessats poden presentar propostes de participació per a les diferents [seccions](http://www.e-revistas.uji.es/index.php/kult-ur/about/submissions) de *kult-ur*, *Revista interdisciplinària sobre la cultura de la ciutat* seguint les pautes especificades en <http://www.e-revistas.uji.es/index.php/kult-ur/about/submissions>.

Procediment de presentació d'originals: mitjançant la plataforma OJS de publicació de la revista (previ registre d'usuari): <http://www.e-revistas.uji.es/index.php/kult-ur/login>.

Instruccions per a autors disponibles en PDF en https://drive.google.com/file/d/0Bw5r-hWVb1D_T2kxdmotLWtXMUE/edit?usp=sharing.

Los autores interesados pueden presentar propuestas de participación para las diferentes [secciones](http://www.e-revistas.uji.es/index.php/kult-ur/about/submissions) de *kult-ur*, *Revista interdisciplinària sobre la cultura de la ciutat* siguiendo las pautas especificadas en <http://www.e-revistas.uji.es/index.php/kult-ur/about/submissions>.

Procedimiento de presentación de originales a través de la plataforma OJS de publicación de la revista (previo registro de usuario): <http://www.e-revistas.uji.es/index.php/kult-ur/login>.

Instrucciones para autores disponibles en PDF en https://drive.google.com/file/d/0Bw5r-hWVb1D_T2kxdmotLWtXMUE/edit?usp=sharing.

Authors wishing to contribute can send their proposals for the various [sections](http://www.e-revistas.uji.es/index.php/kult-ur/about/submissions) of *kult-ur*, *Revista interdisciplinària sobre la cultura de la ciutat* following the guidelines specified in <http://www.e-revistas.uji.es/index.php/kult-ur/about/submissions>.

Procedure for submitting original manuscripts: via the OJS platform (authors must first register): <http://www.e-revistas.uji.es/index.php/kult-ur/login>.

Authors guidelines are available in PDF at https://drive.google.com/file/d/0Bw5r-hWVb1D_T2kxdmotLWtXMUE/edit?usp=sharing.

CALL FOR PAPERS: Vol. 2. Núm. 3.

Data límit de presentació d'originals per a totes les seccions: **1 de novembre de 2014**

Data de publicació: **Primavera de 2015**

Àgora (secció monogràfica de la revista) dedicada a:

Emancipació, autogestió i canvi —o com retornar la sobirania a les persones.

Coord. Aniol Pros Tàrrega

CALL FOR PAPERS: Vol. 2. Núm. 3.

Fecha límite de presentación de originales para todas las secciones: **1 de noviembre de 2014**

Fecha de publicación: Primavera de 2015

Àgora (sección monográfica de la revista) dedicada a:

Emancipación, autogestión y cambio —o cómo devolver la soberanía a las personas.

Coord. Aniol Pros Tàrrega

CALL FOR PAPERS: Vol. 2. Iss. 3.

Deadline for submission of original manuscripts for all sections: **November 1, 2014**

Publication date: **Spring, 2015**

Àgora (monographic section of the journal) devoted to:

Emancipation, self-management and change —or how to return sovereignty to the people—

Coord. Aniol Pros Tàrrega

PROPER NÚMERO

Novembre 2014

Vol. I. Núm. 2.

Participació ciutadana i societat civil

Coord. *Àgora*: Esther Vivas Esteve

PRÓXIMO NÚMERO

Noviembre 2014

Vol. I. Núm. 2.

Participación ciudadana y sociedad civil

Coord. *Àgora*: Esther Vivas Esteve

NEXT ISSUE

November 2014

Vol. I. Iss. 2.

Citizen participation and civil society

Coord. *Àgora*: Esther Vivas Esteve

acròpoli

<i>Presentació institucional</i> , Wenceslao Rambla Zaragoza	9
<i>Editorial</i>	13

àgora

<i>Vol. 1. N° 1. Governança de la ciutat i drets culturals</i> , Jordi Pascual	35
<i>Les droits culturels dans la grammaire du développement</i> , Patrice Meyer-Bisch	47
<i>Quelle gouvernance pour la culture et le secteur culturel?</i> , Raymond Weber	69
<i>Cultura, políticas públicas y bienes comunes: hacia unas políticas de lo cultural</i> , Nicolás Barbieri	101
<i>Valuing Culture in the Global City</i> , John Holden	121
<i>Repensant la governança de la creativitat a les ciutats</i> , Montserrat Pareja Eastaway	135
<i>Understanding Cultural Diversity Policymaking by Exploring its Tools at the Urban Level</i> , Davide Ponzini	151
<i>Cultural Governance in Sustainable Cities</i> , Nancy Duxbury	165
<i>Literature Review on Cultural Governance and Cities</i> , Jordi Baltà, Vesna Čopič & Andrej Srakar	183

extramurs

<i>Missions interculturals: una experiència de desenvolupament comunitari a les comarques de Castelló</i> , Nati Alcañiz, Tomás Segarra i Eugeni Trilles	203
<i>Aprendre a la ciutat a través de la deriva</i> , M. Mar Estrela Cerveró i Jaume Martínez Bonafé	215

biblos

<i>Redes, no-lugares, naturaleza</i> , Enrique Salom	225
<i>El emperador está desnudo</i> , Paco Marco	233

kultur revista interdisciplinària sobre la cultura de la ciutat

peu
Seminari Garbell

UNIVERSITAT
JAUME I